

KAPANDI KIRVE KAPILARI

HAGOP MINTZURI
ÖYKÜ

2. BASKI

NDIKIRIYE KAPILARIRI HAGOP MINITZURI

k u r a l g e r e ğ i

Bu kitap Hagop Mintzuri'nin *Gabuyd Luys* (1966 İstanbul, Esayan Okulundan Yetişenler Derneği Yayını, Yayın no:4, Varol Matbaası, 14.5x20 cm., üçüncü hamur 320 s. "Mavi Işık") adlı Ermenice ilk öykü kitabındaki elli öykünün on sekizinin çevirisini içermektedir.

Kitabın arkasındaki ekler ve açıklamalarla Mintzuri'nin dünyasına erişimi kolaylaştırmayı amaçladık. Alfabetik sırayla verilen açıklamalara konu olan sözcükler her öyküde ayrı ayrı ve ilk geçtiği yer dikkate alınarak * ile işaretlendi.

Türkçe yazımda Adam Yayınları'nın *Ana Yazım Kılavuzu* eksen alındı...

y a y ı n c ı n ı n n o t u

KAPANDI KİRVE KAPILARI

A r a s Y a y ı n c ı l ı k
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 465/Z
80050 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com

Kapak Tasarımı
Aret Gıcı

Kapak Fotoğrafı
Mıntzuri'nin "rengârenk zenginliğiyle
folklorumuz Eğin kökenliydi" diyerek tanıklık ettiği
dönemin Eğin'inden Halacyan ailesi toplu halde

1. Baskı:..... İstanbul, Ekim 2001
2. Baskı:..... İstanbul, Ekim 2002

ISBN 975-7265-42-X

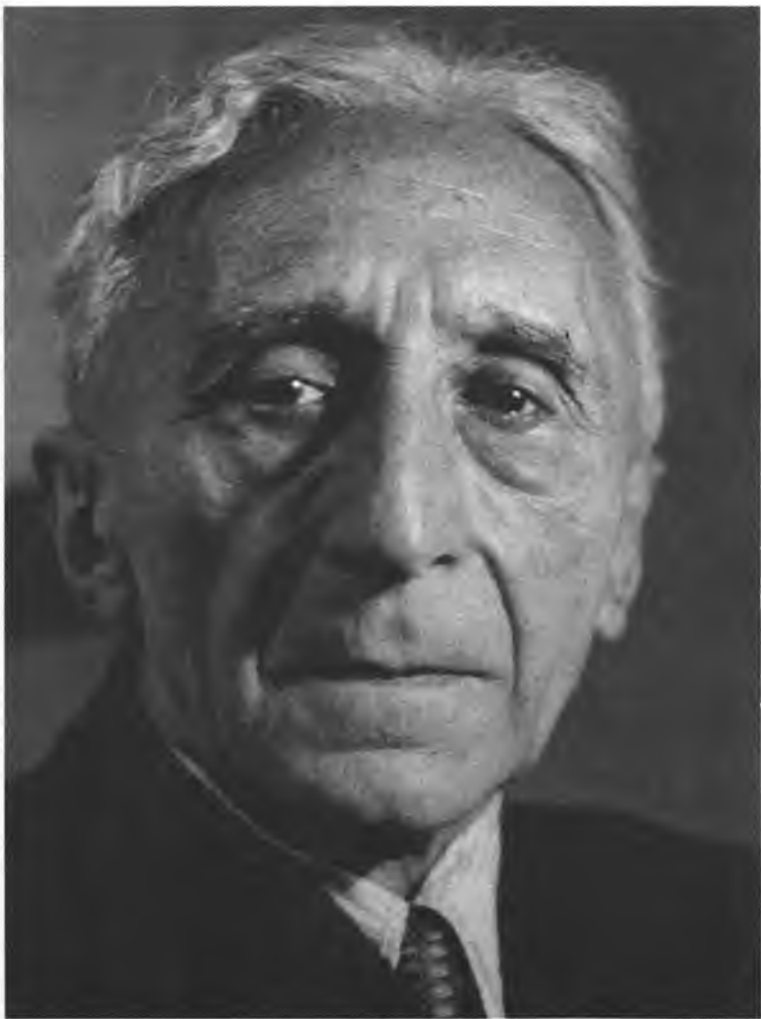
Baskı
Mart Matbaacılık Ltd. Şti.
(0212) 321 23 00

KAPANDI KİRVE KAPILARI

**ÖYKÜ
HAGOP MINTZURİ**

**ÇEVİREN
NURHAN BÜYÜK KÜRKÇİYAN**

Fotoğraf: Ara Güler

Hagop Demirciyan (MINTZURİ)

1886 Armıdan - 1978 İstanbul

Hagop Mintzuri

- 1886 Erzincan'ın Küçük Armıdan köyünde doğdu.
Köyünün ilkokulunda öğrenimine başladı.
- 1897 İstanbul'a geldi, aile büyüklerinin işlettiği fırında çıraklık yaptı.
Ortaköy'deki özel bir Fransız okulunda bir yıl, Galata'daki
Getronagan Ermeni ilkokulunda iki yıl okuyup mezun oldu.
Ortaöğrenimini Robert Kolej'de sürdürdü. Fransız ve Rus
edebiyatçıların eserlerini yutarcasına okudu.
- 1905 Kolej'in *freshmen* sınıfından sonra okuldan ayrıldı.
- 1906 İlk kez bir öyküsü ("Hars u Gesur" [Gelin Kaynana]) Ermenice
basında yer aldı.
- 1907 Köyüne döndü, öğretmenlik yapmaya başladı.
Evlendi, dört çocuğu oldu.
- 1914 Bademcik ameliyatı olmak için İstanbul'a geldi. Üsküdar'da
fırıncılık yaparken savaş nedeniyle ekmekçi askeri olarak
askere alındı. Köyden tehcir edilen dedesi, annesi, karısı ve dört
çocuğundan bir daha haber alamadı.
Ömür boyu İstanbul'da kaldı. Evlendi, iki kızı, bir oğlu oldu.
Yemcilik, kömürcülük, fırıncılık, kâtiplik gibi çeşitli işler yaptı.
Edebiyatla ilgisini hiç kesmedi, ne bulduysa okudu ve sürekli
yazdı. Ermenice dergi ve gazetelerde öyküleri yayınlandı.

K i t a p l a r ı

- 1931 *Yergrort Amusnutyun* [İkinci Evlilik], kısa roman
- 1958 *Gabuyd Luys*¹ [Mavi Işık], öykü
- 1966 *Armıdan*² [Armıdan], öykü
- 1974 *Gırung Usdi Gukas* [Turna Nereden Gelirsin?], öykü
- 1984 *Değer Ur Yes Yeğer Yem*³ [Yaşamış Olduğum Yerler], öykü—ölümünden sonra

¹ Bu kitabın elli öyküsünden on sekizi elinizdeki kitapla Türkçe'ye
kazandırılmıştır: *Kapandı Kirve Kapıları*, Aras Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2001.

² Bu kitap Türkçe'ye iki bölüm halinde kazandırılmıştır:
Armıdan / Fırat'ın Öte Yanı, Aras Yayıncılık, İstanbul, Nisan 1996.
Atina, Tuzun Var Mı?, Aras Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2000.

³ Türkçe: *İstanbul Anıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım 1993.

Hagop Mintzuri'nin Edebiyatı

Ermenice yayınların halihazır ıssızlığında bu kitap edebiyatın değerini ve rolünü bilen okurlar tarafından şüphesiz sevinçle karşılanacak ve yayınlayan kültür derneği, bu kalıcı girişimiyle alkışlanacaktır. Eserin seçimi özellikle takdire şayandır. Böylece Ermeni edebiyatına emek vermiş bir yazarın özgün bir eseri kaybolmaktan kurtarılmış olmakla kalmıyor, özellikle bir daha geri gelmemek üzere yitirilmiş bir yaşam tarzı da, sadeliği kadar yürekleri fetheden töreleri, gelenekleri ve rengârenk yaşam kesitleriyle yeniden gün ışığına çıkarılmış oluyor.

Mintzuri “taşralı yazarlar” kervanının son temsilcilerindendir. Onlar bir zamanlar kentsoylu merkezlerin sınırlı, neredeyse kokuşmuş ortamının rüzgârıyla ve kitabi fikirlerle kavrulup kanı çekilmiş Batı Ermeni edebiyatını, ona tabiatın esintisini katarak yeniden canlandırdılar. Görüntüde saf, ilkel, ama derinlemesine insani, soylu, halkın yüreğinin etle tırnak misali bir ortam ve gelenekler yumağı içinde çarptığı atalar yadigârı bir yaşamdan esintilerdi bunlar. Edebiyatımızın en ümitvar bir döneminde, 1890’lı yıllarda başlayan gerçekçi ve sanatsal eğilimli hareket, halkçı yaklaşımlarına rağmen, önceki dönemden devraldığı mirası üzerinden atamadı ve büyük ölçüde İstanbul Ermeni yaşantısının dar çerçevesi içinde sıkışıp kaldı.

Oysa taşra doğumlu yazarlar, edebiyata getirdikleri yeni bir renk ve solukla, ata yadigârı gelenekleri ve halkın yaşantısını tabiatın tablovari güzelliklerinde derinlemesine yansıtarak aynı döneme coşkuyu taşıdılar. Hagop Mintzuri de edebiyattaki bu yenileştirme işine canlı doğa tasvirleri resmeden enstantaneleriyle kendi payına takdir edilecek bir katkı getirmiştir.

Hırımyan, halkımızı kendi dertleri ve eğilimleriyle yüzleştirdi. Sırvantzdyants, bir etnograf çabasıyla Ermeni folklorunun gayretli toplayıcısı oldu. Tılgadıntsi seçiciliği ve usta bakışıyla kendi yöresine özgü insanların ve yaşantılarının psikolojik derinliğine odaklandı. Zartaryan, seçkin estetik gözlemcisine özgü beğenisi ve sanatıyla kır tasvirlerini ve benzersiz öykülerini edebiyat düzlemine taşıdı. Mintzuri de ustalarının yolunu izler, ama yönünü şehirlerden adı sanı bilinmeyen köylere çevirerek edebiyatımıza daha kapsamlı, çok renkli tablolar ve sıradan insanlardan oluşan bir dünya getirir.

Mintzuri adı sanı bile duyulmamış köylerinde kendi halinde yaşıyıp giden insanların ve çevrelerinde aykırılıklarıyla öne çıkan tiplerin yaşantısını serer gözlerimizin önüne. Her yaş ve baştan, ileri gelen veya sıradan bu halk insanları, topraklarına, baba ocaklarına ve topluluk yaşantısına kaderci bir uyum içinde bağlanmışlardır. Neredeyse ilkel, töresel bir sadakatle sürdürdükleri yaşantılarında alçakgönüllü oldukları kadar, dertleri, kederleri, ölesiye çalışmaları ve sevinçlerinde de köklerine o denli bağlı ve insanidirler. Mintzuri belli yerel tipleri, yaşantıyı ve insanları saptamak gibi bir ön kaygıyla hareket etmez. Köy –doğanın herhangi bir yerinde aynen, varolabileceği üzere bir köy– ve içinde yaşayan insanlar, hangi ırk veya renkten olursa olsun, onun için sağlam bir zemindir. Aynı koşullarda, zamanın aynı akışına tabi bu insanlar aynı doğada kendiliğinden aynı yaşantıyı sürdürmez mi? İşte Mintzuri’de karşılaştığımız, Ermeninin, Kürdün, Türkün arasındaki samimiyetin ve benzerliğin kökeninde bu yatar. Bu ayrım gözetmeme, yaşamdan bazı kesitlerde ve tiplerin genelde insani durumlarında vurgulanmıştır.

Mıntzuri sevdiği yaşamı sanat çabası ve kaygısı taşımadan yansıtır gibidir. Yaşam kesitlerini ve tiplerini yansıtırken edebi zorlamalar, karmaşık gelişmeler, derin heyecanlar ve sarsıcı olaylara yer vermez. Okur, insanlarla doğrudan yüz yüze gelir, adeta yazarın aracılığı olmaksızın dağlarda, ovalarda dolaşır, nehir boy- larında, kulübelerin etrafında gezinir. Edebiyatın bu köysel sadeliği bizatihi Mıntzuri'nin sanatıdır ve söz ile sazı –bu durumda, yansıtılan yaşam ile dekoru– yürekleri fethedici müzikal bir uyumla bağdaştırır. Sanatçının tablolarında gerçeği aynen yansıtmaya, hele özgün ayrıntıları olanca canlılığıyla vermeye kapılmasıyla, yazar orada taş ve suya, ağaçlara, kırlara yaşam verir; böceklerin, kuş- ların, ineklerin, öküzlerin içgüdüsel hareketlerine manalar yükler.

Bu kitabı köylünün çıplak ruhuyla, kentsoylu yaşam tarzının ha- rici cazibelerinden ve şehir yaşamının koşturmacasından arınarak okumalı. Yaşadığı toprağın ve atalarının doğrudan eseri olan bir halk kıpırdar bu öykülerde. Doğanın oluşturduğu ışıltılı perdeye cıvıl cıvıl, renkli tablolar yansır ve çizilen yolda yürüyen yolcuların sakin uyumu içindeki insanlar, erkeğiyle, kadınıyla, çocuğuyla en olmadık yoksunluklar içinde hiç şikâyet etmeden çile çekerler, alı- şıldık vesileler ve tekrarlanan tesadüflerle sevinir, çevrenin göz ka- maştıran güzelliklerinin esintisiyle ruhları okşanır, birbirleriyle ve yakınlık kurdukları hayvanlarla girdikleri iletişimle ruhları dinlenir ve çalışma, üretim, çoğalma ve sürekliliklerini sağlama içgüdüsel çabasında hayatın anlamını ve amacını yaşarlar.

Kitap bütünüyle bir masaldır. Öyküler büyüleyici bir doğanın cazibesinde el ele tutuşup dans eden insanlar ve tablolar geçidi gi- bidir. Ecelden dönüşün yürek hoplatan tılsımlı sarhoşluğu ve bir özlem ninnisidir ki bu masal, ruhlarda uzun uzun yankılanır durur, sonu gelmeden. Bir varmış bir yokmuş...

Hırant Der Antreasyan, 1958 Ocak
eğitimci, tarihçi, çevirmen

Arpig çocuk haliyle evlerinde birkaç günden beri bir şeyler döndüğünü hissediyordu.

Soğig nene sürekli ağlıyordu, Markar dede ve Arpig'in amcaları ona kızıyorlardı. Büyük amcanın karısı, yani büyük *harsig**, Arpig'e laf etmiyordu ama evin içinde gülüşe dalaşa kovalamaca oynayıp ortalığı birbirine kattıklarında Bego'ya, Ağa'ya, Ağvor'a söyleniyordu. "Haydi çıkın dışarı, ayak altında dolaşmayın!" diye azarlardı. Küçük *harsig*, Kokor'u emzirirken, o biraz emip sonra memeyi ağzında tuttuğu halde artık emmeyince, "Amaaan çocuk, emeceksen em, canımı sıkma!" der veya uyutmak için yüzünü tülbentle kapatıp uzun uzun salladıktan sonra tülbenti açıp bak-

tığında uyumadığını ve gözleri açık kendisine baktığını görünce, "Ne istersen yap, ister uyu, ister uyuma, ben sürekli seni mi sallayacağım!" diye bağırır, beşiği bırakır uzaklaşırdı.

Fakat daha çok kendi anasına, kendi *harsigine* bir şey olmuştu. Ot biçme ayıydı. Akşam olunca amcaları ve diğer *harsigler*, ellerinde oraklar, parmaklarında tahta yüksüklerle eve gelirlerdi. Kendi *harsigi* ise yalnız başına, en son girerdi içeri. Yüzü gözü ter içinde, elleri ot kesmekten sertleşmiş olurdu, elbiseleri ot kopardı. Kimseyle konuşmaz, susardı. Sanki bütün ev halkı onunla konuşmamak için sözbirliği etmişti, ona tek bir şey dahi sormuyorlardı. Sanki onlar tarafından cezalandırılmış gibiydi. Onu artık aileden bile saymıyorlardı.

Evde iş yapmasına izin vermezlerdi. Sofrayı büyük *harsig* kurar kaldırır, bulaşıkları küçük gelin toplar yıkardı. Arpig'in ağabeyi Toro da koca çocuktuk artık ve o bile, kendi anası olmasına rağmen, *harsigi* sevmezdi. "O benim *harsigim* değil, benim *harsigim* yok." diye bağırırdı.

Arpig bu olan bitenin sebebini anlayamıyordu. Dedesi ve nenesi *harsigiyle* niçin konuşmuyorlardı? Toro niçin benim *harsigim* yok diyordu? Şimdiye kadar kendisinin ve Toro'nun anasıydı da, peki şimdi niye değildi?

Arpig kendisi gibi köyün en esmerlerinden olan *harsigini* çok severdi. O da onu çok severdi. Bir yere gitse, bir şey alsaydı, getirseydi, bağlardan gelse, ne meyve varsa, entarisinin cebinde, kemerinde saklasaydı, ona verirdi. Toro'ya, amcalarının oğlu Bego'ya, Ağa'ya, Ağvor'a da verirdi fakat çoğu zaman gizli gizli, en çok ona verirdi. Mavi boncuklardan kendisine kolye yapar, boynuna asardı, kulaklarına küpe takar, başına takke örerd. Geceleri yatağına, kollarının arasına alır yatırırdı. Yo, kendisi ondan çok hoşlanıyordu. Nene de, dede de, herkes Arpig'i severdi, fakat *harsigi* başkaydı. Ve Arpig küçük olduğu, akıl erdiremediği halde, *har-*

sigiyle kimsenin konuşmayışından etkileniyor, ona acıyordu.

* * *

Vartavar* bayramı yaklaşıyordu, iki hafta ya var ya yoktu. Yatıp kalkılacak, yatıp kalkılacak, oruç haftası olacaktı; ondan sonra yine yatıp kalkılacak, pazartesi, yine yatıp kalkılacak salı, çarşamba, perşembe, cuma, cumartesi ve bir de baktın ki Vartavar bayramı.

Arpig de bütün çocuklar gibi sevinçten uçuyordu. Harsiginin kendisini ziyarete götüreceğini herkese övünerek anlatıyordu. Hani geçen yıl düve kesmişlerdi, onun derisinden kendisine yeni, hafif, güzel çarıklar dikip giydirecekti. Onu sırtlayacaktı. Hayır, sonuna kadar değil, kendisi yürüyebiliyordu, fakat yorulursa o zaman sırtına alacaktı. Kendi de harsiginin boynuna sarılacak, onun uzun siyah saçlarını tutacaktı. Harsigi büyük ve kuvvetliydi. Onun sırtında dört bir yanı seyrederek Vartavar dağına gideceklerdi.

Arpig yeni yerler görmekten çok hoşlanırdı. Başka zaman da gitmişti, ufak kilisenin nerede olduğunu hatırlıyordu. Uzak, çok uzak, o kadar uzak ki... Gidecekler, gidecekler, ekin tarlalarının yolundan gidecekler, ondan sonra dar bir yerden geçecekler, bir dağa çıkacaklardı. Sonra da bir köy göreceklerdi; incek, köyün içinden, bahçelerin yanından geçeceklerdi. Yanlarında kimse olmadan kendi kendilerine yeşillik bir yerde, eşekler, sıpalar, ufakık, güzel sıpalar dolaşıyordu. Oradan da geçecekler ve işte Vartavar dağı... Oraya tırmanacaklardı... Düzlük bir yer, hani Teğçur vadisinde bir yer var, onun gibi. Ziyaret oradaydı, kilise de beyaz, küçücük bir ev gibiydi. Çevresinde birçok ağaç vardı, hani Surp* Kevork ziyaretinin dört bir yanında ağaçlar var ya, onlar gibi. Bir tarafında da Horan çeşmesi gibi bir çeşme suyu şar şar yalağa akar. Arpig ziyaretten epeyce aşağıda ve onun karşısına düşen bir nehir olduğunu biliyordu. Nehir çatallaşır, ikiye ay-

rılırdı; ortasında dar, çok dar bir kara parçası vardı. İşte o kumluk şeritte iki yanmış ağaç vardı. Arpig'e onlar insanmış gibi gelirdi, gerçek iki insan; orada öylece durmuş, şaşkınlıkla nehrin akışını seyredерlerdi. Karşısında da bir dağ vardı, kızıl öküzün rengindeydi toprağı. Dağ o kadar büyüktü ve yüksek görünüyordu ki Arpig çok bakmaya korkardı. Çocuklar sanki dağın tepesindeki ağaçların, vadilerin arasında cinler, şeytanlar, periler görmüşlerdi. Bir yerde de sanki ışıklar saçan bir ayna vardı.

* * *

Ama şimdi kaç gündür evde herkes üzüntülüydü, Arpig'in *harsigi*yle de küstüler. Ziyaretin sözü bile edilmiyordu.

Arpig bir sabah uyandığında gün doğmuştu. Yatağında yalnızdı, yanında *harsigi* yoktu. Kulak verdi, dış kapıdan sesler geliyordu. Nenesiydi, dedesi, amcaları, sonra dedesinin kız kardeşi, büyük hala, yandaki evden Sero'nun anası, Ago'nun anası, nenesi... O gün ot biçmeye gitmeyip kendi evlerinde toplanmış olmalarına şaştı. Ne vardı acaba? Hepsi yüksek sesle konuşuyordu. Soğig nene ağlıyordu.

"Geceden çıkıp gitti. Bir daha gelmeyecek. Tışhu'nun evine gitti, oradan alıp götürecekler." diyordu nenesi ağlayarak.

"Defolsun gitsin, cehenneme kadar yolu var, onun yüzünü görmeyeyim!" diye bağıırıyordu dedesi.

"Be kadın, ağlaya ağlaya gözlerine kara sular mı indireceksin, bu yaşında hastalık sahibi mi olacaksın? O bir kere aklına koymuşsa, çocuklarını bırakıp gider, zorla mı tutacaksın? Koca istiyor, ne yapacaksın?" diye büyük hala da üzüntüsünü belli ediyordu.

"Antaram öğütledi, o ikna etti!" diyordu Ago'nun anası.

"Kim öğüt verirse versin!" diye bağıırıyordu Mıgırç amca. "Cehennem dibine gitsin, biz rahmetli kardeşimizin iki çocuğunu büyütebiliriz elbet."

Büyükana dövünmeye ve haykırmaya devam ediyordu.

“Genç yaşında ölüp gittin, toprağın altına girdin. Çık da bir gör, elin kızı, çölün kızı nasıl da çocuklarını bırakıp çekip gidiyor!”

Arpig, büyükanasının kimin hakkında konuştuğunu ve kimin için ağladığını anlayamıyordu. Kim gitmişti de gelmeyecekti?

Küçük *harsig* aniden içeri girdi ve uyanık olduğunu görünce, şefkatle:

“Uyandın mı Arpig? Küçük *harsig* sana kurban olsun! Kalk da ekmek vereyim ye. Bego da, Kokor da kalktı, haydi sen de kalk.”

Arpig kalktı. Küçük *harsig* su doldurdu, Arpig yüzüne su vurup yıkadı.

Küçük *harsig* onu giydirdi. Büyükanalar dış odada oturmuşlardı. Arpig’i sevip öptüler, o da utanıp gözlerini yere çevirdi.

Yere, örtünün üstüne kaynamış şekersiz süt koydular, içine de ekmek ufaladılar. Çocuklar örtünün etrafına oturdular, Arpig de onlar gibi oturdu, hepsi de yediler, doydular. Sonra bir çıkına ekmek ve ceviz koyup Bego’nun sırtına bağladılar. Arpig’e de çarık giydirdiler, öğlen yemeğe gelmemelerini, akşama kadar oynamalarını tembih ettiler.

Çocuklar tarlaların etrafındaki tepelere gidip akşama kadar oynadılar. Kilisenin çanı çaldıktan sonra, yorgun argın eve döndüler.

Arpig her zamanki gibi *harsiginin* geleceğini sandı, fakat ilk defa o akşam gelmedi *harsigi*. Karanlık bastı, sofraya koyuldu, yediler, o yine gelmedi. Kokor’u yatırdılar, çocuklar da gitti yattı ve Arpig hüznünlendi. Ve küçük *harsig* kendisini soyundurup “yatağında benimle yatacaksın” dediği anda yaygarayı kopardı. Hayır, kendi *harsigini* istiyordu, sadece onu. Başkasıyla yatmazdı. Nene, dede, amcalar ve *harsigler* kendi *harsiginin* uzak bir yere gittiğini, o gece gelmeyeceğini söyleyerek onu yatıştırmaya ça-

lıştılar. İkna olmadı ve ağladı, ağladı. Geç vakit uykusu götürdü.

Ertesi gece *harsigi* uzak yerden yine gelmedi. Ondan sonraki geceler de. Arpig her gün soruyor ve bekliyordu. En sonunda artık gelmeyeceğini ona anlattılar. En çok o gün ağladı, fakat ondan sonra alıştı ve küçük *harsigle* birlikte onun yatağına yattı.

Vartavar bayramı geldi çattı. Bütün köy ziyarette gitti, kendileri gitmedi. Ona, seneye hep beraber gideceklerini, onu katırın üzerine oturtacaklarını, beraberlerinde neler neler götüreceklerini anlattılar. Ve Arpig de artık zlmedi.

* * *

Aradan bir yıl geçti, öbür yaz geldi.

Toro, anasının adını artık ağzına bile almıyordu ve eğer anası hakkında konuşulacak olsa, ona küfrediyordu. Arpig de değişmişti. O da anasını sevmek veya özlemek bir yana, ondan nefret ediyordu; çünkü kendisini bırakıp gitmişti. Ve küçük *harsigi* anası sayıyordu.

Yine ot yolma ayıydı.

Kokor'u memeden kesmişlerdi; evde, nenenin yanında bırakıyorlardı. Amcaları ve Toro beyazlar giymiş, beyaz keçe başlıklar takmışlar, öküzleri sürüp tarlaya gidiyorlardı. Çocuklar, Bego, Ağa, Ağvor her sabah çarıklarını giyerlerdi. O sene büyük *harsig* dünyaya bir ocuk getirmişti. Bebeği de beraberlerinde alarak hep birlikte ekilmemiş tarlalara, vadilere ot yolmaya giderlerdi. Çocuklar gelinler kadar ot biçici değillerdi, fakat yine de yardım ederlerdi. Ne kadar yolsalar o kadar krdı. Arpig'e de çarık giydirip, beraberlerinde götürürlerdi. Evde kalsa ne yapacaktı? Uyusun diye bebeğin beşiğini sallar, uyanıp ağlayacak olsa, meme vermesi için büyük *harsigi* ağırırdı; biçilmiş otların demetlerinden balya bağlayıp yk yapmaları için ipleri taşırdı.

Bir gün, bir vadi yamacında, nadasa bırakılmış bir tarlaya gitmişlerdi. *Harsigler* yabani yonca topluyor, çocuklar da anaları-

nın yanında, onlar gibi eğilerek aynı şekilde yonca topluyorlardı; fakat Arpig tek başına salıncağın yakınında, kavurucu güneşin altında oturmuş, kendi kendine oynuyordu. Tarlada korunga ve yabani nohut çok vardı. Onlardan toplamış, korungaların mavi ve mor düğmelerini ipe dizip, kolye, bilezik, küpe yapmış, boynundan, kulaklarından, bileklerinden asmıştı. Nohutların da yeşil kabuklarını açmış, kirpiklerine tutturmuştu. Ota çiçeğe bürünmüş, yeşil nohutlu minik gözlerle çevresine bakınıyor, seviniyordu.

Aniden küçük *harsig*in sesini duydu, vadiden kendisini çağırıyordu. Arpig, nohutlar gözlerinde koştu. Vadinin içinde kadının biri küçük *harsig*le konuşuyor, biraz ötede de uzun boylu, bıyıklı bir adam duruyordu. Arpig aşağı indi ve bir kerede tanıdı. Küçük *harsig*le konuşan kara kaşlı kadın anasıydı.

Arpig durdu. Kıpırdamadı.

“Arpig, gel bakayım, gel yanıma, seni bir kere öpeyim, gözümün nuru.” dedi onu görmeye gelen anası.

Arpig karşılık vermedi, kaçtı.

Küçük *harsig* arkasından koşup tuttu, onu *harsig*inin yanına götürmek istedi, fakat Arpig olanca sesiyle bağırdı, gitmeyi reddetti, elinden kurtulup yine kaçtı.

Arpig bir türlü yanaşmıyordu.

Harsigi biraz daha durdu, pala bıyıklı adamla birlikte uzaklaştı.

“Arpig, neden yanına gitmedin? Senin *harsig*indi o, seni özlemişti.” dedi küçük *harsig*, Arpig’in yanına gelerek.

Arpig, başı öne eğik, yere bakıyordu. Ve omuzlarını silkti.

Köyün ileri gelenlerinden Hacı Nerses ağa, Çerma'da, çay kenarındaki mağaraların önünde, açıkta bir ziyafet veriyordu.

İsim* günü veya onun gibi özel bir sebep yoktu.

Kıştı, işsizlik mevsimi, köyün ağaları odalarda toplanıp oturmaktan bıkmışlardı. Bir yere gitmek, yiyip içmek istemişler, Hacı Nerses ağa da arkadaşlarına kendi kesesinden yemek vermeyi kabul etmişti.

Köyün kırları ve civar tepeler karla kaplıydı fakat yaklaşık bir saat uzaklıktaki bağlarda kar yoktu. Ora sıcak olurdu. Yüksek dağlar rüzgârları keserdi, güneş keyif verir, yerler kuru olurdu. Paregentan* haftasıydı.

Davetliler arasında gençler yoktu, hepsi de yaşlıydı. Eski jeolojik zamanlarda oluşmuş sıra sıra mağaralardan birinin önünde örtüleri yaymışlar, bağdaş kurup çember şeklinde oturmuşlardı.

Hacı Nerses ağa sabah erkenden hizmetkârını gönderip gereken hazırlıkları yaptırmıştı. Kendi ve köyün ağalarının kâhyası uzun Aliksan'ı da aşçı tayin etmişti. Pemgi* ve hünnaplardan oluşan çalılığın yakınında onlar ocakları hazırlamışlardı ve kazanlarda yemekler pişmekteydi. Dumanlar mağaralardan yukarı yükselmekte ve yön değiştirerek çayın karşı sahilindeki bağların üzerine doğru süzülmekteydi.

Rakıyla başladılar. Bardaklar doluyor, ağalar bir taraftan dut rakısı içerken, diğer taraftan da bala batırılmış kuru kaymak parçalarını parmaklarıyla alıp yiyorlardı.

Vartan'ı davet eden olmamıştı, kendi kendine o gün karnını doyurmak ümidiyle ta bağlara kadar gelmişti.

Öyle bir yerde Vartan gibi birine de gereksinim vardı. Su getirir, ocaklara nezaret eder, şuraya buraya gönderilirdi.

Ağalar da Vartan'ın oralarda dolandığını görüp memnun oldular ve şöyle dediler:

“Aferin Vartan, iyi akıl edip de gelmişsin. Aliksan yemeklere baksın, sen de hayvanların yanına git otur ki bir yere gitmesinler, sonra çıkıp da onları aramayalım.”

Ağalar oraya yürüyerek gelmemişlerdi. At, katır, eşek, kimin nesi varsa binmiş gelmişlerdi. Vartan gidip onların yakınına oturdu. Aşağıda bağlar yaprak dökümündeydi ve karşı kumluğun içinden bol, temiz bir su gelip çaya birleşiyordu. Vartan bunlara dikkat bile etmiyordu. Ağaların masasına bakıyordu.

Ziyafet devam etti.

Kafasında beyaz keçe başlığı, uzun bıyıkları sigara içmekten sararmış Aliksan, şiş kebapları getirip yer örtüsündeki üç tepsiyi doldurdu.

Etlerin sıcak ve iştah açıcı buğusu yükseldi kaplardan. Vartan'ın iştahı kabardı, bir tabak da getirip kendi önüne koysunlar, "ye" desinler diye bekledi. Fakat onu kimse hatırlamadı. Ağalar hem birbirleriyle şakalaşıp konuşuyor, hem de yağlı elleriyle etleri alıp alıp yiyorlardı.

Tabaklar boşaldı.

Vartan bu tutumlarından alındı.

"İyi be." diye düşündü, "Ben burada hayvanlarına bakayım, onlar orada keyif çıtsın!"

Geçen yılki koyunlardan iki tüm kızarmış koyun getirdiler ve yine örtünün üzerine koydular. Koyunların içine bulgur doldurulmuştu. Aliksan sarı parmaklarıyla koyunları böldü, parçalara ayırdı, ağalar yediler de yediler. Ekmeğe pilava bakan yoktu, kemikleri de çok kemirmiyorlardı, lop etleri silip süpürdüler.

Vartan kendini tekrar unuttuklarını görünce kızdı, içinden küfretti.

"Huta* olayım eğer bir daha onların yediklerine el atarsam! Bundan sonra çağırırsalar da gitmeyeceğim, önüme getirip koysalar, ye deseler, zor etseler de yemeyeceğim." diye kararlaştırdı.

Ve yüzünü çevirdi, bağlara baktı.

Yağda kızarmış, bala batırılmış ince hamur işleri getirdiler. Ağalar dürüp dürüp yediler.

Onlardan biri nasıl olduysa Vartan'ı hatırladı ve çağırdı.

"Vartan!"

Vartan isteksizce döndü, deve nalbanta nasıl bakarsa öylece baktı.

"Vartan, bunu da sen ye." dedi bir yaprak hamur işi uzatarak.

"Yok, yemem Kevork ağa!"

"Hiç insan bişi* yemez mi be, al ye!" diye bir başkası müdahale etti.

"Yok Avedis ağa, yemem." diye ısrar etti Vartan.

Kızgınlığını belli etmedi.

“Vartan *bişi* yemez.” diye tekrarladı ağalar hep bir ağızdan.

“Yemem ya.” diye mırıldandı kendi kendine. “Vartan *bişi* yemez, Vartan hiç *bişi* yemesini bilir mi? Benim gibi enayi gelmiş de size hizmet ediyor!”

Ağaların alaylı sözlerinden alınmıştı. Başını eğdi, parmaklarıyla yerdeki kumları, çakıl taşlarını karıştırmaya başladı.

* * *

Kahvelerini köprünün oradaki bağlarda içeceklerdi.

Güneşten ısınmış kayaların eteğinde suyu nefis bir çeşme vardı. Orada ateş yakacaklar, kahve ve su içeceklerdi. Köprünün, çayın, çay kenarındaki bağların manzarasının tadına varacaklardı.

Ağalar hayvanlarına binip gittiler.

Alikсан ile hizmetkârlar da kalktı.

“Vartan *ağpar**, biz de gidiyoruz. Ateş yakıp ağalara kahve pişireceğiz. Artık burada işimiz kalmadı. Bizimle gelsen orada ne yapacaksın? Burda pilav var, ekmek var, otur, karnını doyur, yer örtüsünü de beraberinde al ve köye git.”

Vartan konuşmaya istekli olmamasına rağmen cevapladı.

“Gidecekseniz gidin, bana niye soruyorsunuz?”

Onlar uzaklaşıp da kendisi yalnız kalınca ayağa kalktı, aç olmasına rağmen, yeminini koruma kararlılığıyla ağzına bir şey koymadı. Pilav ve ekmekle birlikte sarmalayıp yer örtüsünü topladı ve yola çıktı.

Köye varınca doğruca Hacı Nerses ağanın evine gitti, sırtındaki çıkını evdekilere verdi, hiçbir şey söylemeden çıkıp gitti.

Ağalar henüz bağlardan dönmemişti.

Köy meydanında gençler bir duvar dibinde dikilmiş konuşuyorlardı. Vartan onların önünden geçmek istemedi; fakat ne yap-sın, onu gördüler, geri dönmek de olmazdı.

“Sen de bugün Çerma’daydın Vartan ağpar, ağalarla beraber-
din, saklama!” dediler gençler.

“Evet, ne var, ne saklayacağım?” diye keyifsizce cevap verdi
Vartan.

“Heç... Soruyoruz işte, kalabalık mıydınız? Kaç kişiydiniz?”

“Sayacak değilim ya, epeyi vardılar, çoktular.”

Gençler ilgilendiler.

“Nasıl oldu da sen yalnız geldin, ağalara ne oldu?”

“Kuyruklarına yapışıp duracak değilim ya, onlar da elbet ge-
lirler. Onlar köprünün oradaki bağlara gittiler, ben çıktım gel-
dim.”

“Vartan ağpar bizimle konuşmak da istemiyor. Öyle ya, ağa-
larla beraber balı kaymağı, koyunları yedi, tabii bizim yüzümüze
bakmaz.”

“Doğrudur, yedim. Siz niye burada durdunuz? Siz de gelip ye-
seydiniz!”

Akşamın soğuğu başlamıştı. Yerdeki kardan ayakları ıslanmış
olduğundan bütün vücudu üşüyordu.

Eve gitti, karısı tandırın kürsüsüne ateş doldurmuştu, boynuna
kadar içine girdi ve yattı. Gözlerini açıp tavanın direklerine,
merteklerine baktı.

“Vartan bişi yemez, Vartan hiç bişi yer mi!” diye kendi ken-
dine tekrarladı. Ağaların alaylı sözleri aklından çıkmıyordu.

“Kendi kendine ne söylüyorsun? Kiminle konuşuyorsun?”
diye meraklanıp sordu karısı. O da tandırın karşı tarafına geçip
oturuvermişti.

“Bir şey yok, kendi kendimle konuşuyorum.” diye cevapladı
Vartan ve sustu.

* * *

Ertesi sabah ağalar topluca kiliseden çıkmışlardı, sokakta ona
rastladılar. Hacı Nerses sordu.

“Vartan lan, dün ne zaman eve geldin, bizden önce mi bizden sonra mı?”

“Önce geldim.” diye cevapladı Vartan başı eğik yere bakarak.

“Karnını iyice doyurdun mu?”

“Doyurdum.” diye cevapladı Vartan ve sustu.

“Pilavı, ekmekleri bizim eve getirmişsin. O ne biçim yemek öyle be adam? Sizin eve götürseydin çocuklar yedi.”

“Eh işte, götürmedim!”

“Öyle de burnunun ucundan konuşuyorsun ki, sanki darılmış gibisin. Gitgide iyice kibarlaştın lan.” diye ekledi Hacı Nerses ağa.

Vartan cevap vermedi. Ağalar uzaklaştılar.

“Kibarlaştım ya, ne sandın! Kaymağı, kuzuları, bişiyi siz yiyeceksiniz, kemiklerle kuru pilavı da ben. Aç dururum da yemem!”

Ve başı önde, kendi kendine konuşa konuşa yürüyüp gitti.

Husig

Husig kapıda, güneşin altında oturmuş, kendine çarık dikiyordu. Siyah köpeği sokağın tam ortasında, çenesini yere koyup uzanmış, açık gözleriyle sahibinin çalışmasını seyrediyordu. Husig'in genç karısı ise içerde, ocağın önünde yemek pişirmekle meşgul görünüyordu.

Husig o esnada hiçbir şey düşünmüyordu, aniden teyze kızı Noyem çıkageldi.

"Husig kardeş! Aman, kalk, koş, çabuk!" dedi, nefes nefese ve telaşla.

Husig, yüreği hoplayarak elindeki çarığı bırakıp sordu; "Kız ne var, ne oldu? Teyze mi?"

“He!” dedi kız.

“Söyle, ne oldu?”

“Bilmem, birdenbire bir şey oldu. Sabah iyiydi, çıktı yatağında oturdu, ekmek istedi, yedi. Bizlerle konuştu. Sonra birden gözleri değişti, dili tutuldu. Ölüyor... dedi babam, git Husig kardeşine söyle durmasın, *hağortutyun** yetiştirsinler.”

Husig daha fazla durmadı artık. Yerinden fırladı, köpeğe yedirmeyip, saklasın diye çarığı karısına attı ve hızla papazın evine koştu.

Kapıyı o kadar hızlı itti ki açılmazsa kıracaktı. İçeri girdi, papazın gelini oradaydı.

“Nerede, papaz nerede?” diye sordu, “Tez, hemen şimdi, durmasın gelsin, teyzeme birdenbire bir şey olmuş, gelsin *hağortutyun* versin.”

Gelini papazın evde olmadığını, obaya, yaylalara gittiğini ve akşam geleceğini söyledi.

“Tüh, gördün mü şimdi! Ne yapmalı acaba şimdi?” diye konuştu Husig kendi kendine.

Teyzesi ölüm döşeğindeydi, günah çıkarmadan ölecekti.

Ve kendini dışarıya, sokağa attı.

Çare yoktu.

Alamonik’e gitmeliydi, Alamonik’in papazını alıp beraberinde getirmeliydi.

Yarım saatten fazla bir uzaklıktı. Fakat ne yapmalı, vaftiz veya düğün değildi ki beklesinler. Ölümdü bu, başka bir şeye benzemezdi.”

Husig bütün gücüyle, yumruklarını sıkmış, elleri yukarıda, bir an önce oraya varmak için koştu. Tütün ve mısır tarlalarının kenarından uzun süre koştu. Tarlalar da sanki ters yönde, onun gibi koşuyorlardı.

Buğday tarlalarının içine girdi. İki yanda başaklar insan bo-

yunca büyümüşlerdi. Uzaktan bakan, Husig'i göremezdi, sadece yeşilliklerin yüzeyinden koşarak süzülen bir kafa fark ediliyordu.

Yukarı tarafa doğru yöneldi; sazlarla kaplı, sulak, bataklık yerlerden geçti; her sıçrayışında kalabalık sivrisinek sürülerini sağa sola uçuşturarak en sonunda nadasa bırakılmış tarlalara vardı. Alamonikliler orada ot biçiyorlardı ve havada, güneşte yanan biçilmiş otların keskin kokusu hissediliyordu. İleride, ovanın yükseltisinde, kendine has kırmızımtırak kerpiç evleri ve bacalarıyla köy görünüyordu.

Husig'i tanımayan yoktu. Kadınlı erkekli, ellerinde oraklar, bellerini doğrultup Husig'e böyle koşmasının sebebini soruyorlardı.

"Papaz nerede, papaz?" diye cevaplıyordu herkesi.

"Ne var Husig, ne var?" diye soruyorlardı merakla.

"Siz onu söyleyin, papaz nerede?" diye cevaplıyordu, sürekli koşarken. "Teyzeme birdenbire bir şey oldu, götüreceğim, hağortutyun vereceğiz."

Ona, gidip evinde aramasını söylediler. Husig doğruca papazın evine vardı. Avluda papazın karısı, elinde bir süpürge, güneşte ısınıp kokan koyun pisliğini ve sidiğini süpürüyordu.

"Papaz nerede söyle, bekleyecek zamanım yok, çabuk gelsin de köye gidelim." dedi Husig. "Teyzem iyi değil, hağortutyun vereceğiz."

Kadın, papazın nehre, mandaları yıkamaya gitmiş olduğunu söyledi.

"Tüh be!" diye tekrarladı Husig.

Yine olmamıştı, bu ikincisiydi.

Köyün içinde yaşlılar, yerde yatan bir mertevin üzerine sıralanmış oturuyorlardı. Ona en uygununun, Mışagnots'a gitmesi olduğunu söylediler. Mışagnots'un papazı köyden uzaklaşmazdı, onu alıp götürmeliydi.

Sürülmüş tarlaların keseklerine basarak, güveyotlarının, yabani otların arasından ilerliyordu Husig şimdi.

Aynı zamanda ölüm döşeğindeki düşünüyordu. O onlara merhamet eder, onların kaygılarını paylaşırdı. Elindekilerden onlara daima bir pay ayırırdı. Unları bitse un gönderir veya ekmek pişirmeleri için gelip un götürsünler diye haber yollardı. Tarlalarına ekmeleri için batmanla tohumluk verirdi. Çocuklara ve karısına dikip giymeleri için kumaş verirdi. Husig bunları anımsayarak üzüldü.

Birden aklına bir fikir geldi. Papazın İncil'i yanına alması iyi olurdu, hastanın başında İncil okurdu. Allah neye kadir değildi ki; hasta iyileşebilirdi.

Bu fikirden kuvvet alıp şevkle tekrar koşmaya başladı.

Bir saatte Mışagnots'un kırlarına vardı.

Tarla sürüyorlardı. Bütün tarlalarda çift çift öküzler görülüyordu, fakat öğlen olduğu için çift sürenlerin çoğu oturmuş yemek yiyorlar, öküzler de dinleniyorlardı.

Mışagnots'a çok gitmediğinden köylüleri iyi tanımıyordu. Fakat herkese, her yemek yiyen topluluğa yaklaşıp papazı nerede bulabileceğini sordu. Bazıları yerini bilmediklerini söylediler, bazıları evine gitmesini öğütlediler, bir tarladaki çiftçiler de uzakça bir tarlayı gösterip orada olduğunu söylediler.

Husig gösterilen tarafa koşmaya başladı. Artık kimseye sormuyordu.

"Burada, burada, gel gitme!" diye tarlanın birinden birdenbire o kadar yüksek sesle bağırdılar ki bütün kır bu sesle yankılandı.

Husig kendisini çağırdıklarını sanarak o tarafa koştu.

Fakat tarladakiler ona bağırıyorlardı.

"Seni çağırmadık, seni ne yapalım! Bizim öküzü çifte alıştırmaq için beraberimizde getirmiştik, ortalarda görünmüyordu, acep kayıp mı oldu diye çocuğu gönderdiydik arasın diye. Bu-

lundu. Komşuların ineklerinin arasına karışmış. Geri dön diye bizim çocuğa sesleniyorduk.”

Husig'e, papazın tarlasının yanından geçtiğini, nasıl olup da onu görmediğini söyleyip doğruca yerini gösterdiler.

Husig oraya gitti.

Bir tarlada, mavi keten şalvarlı, eski siyah fesli ihtiyar biri önüne iki öküz katmış, çift sürüyordu. Ayakları çıplak, başı açık bir çocuk da sabanın açtığı çığırın arasından iki öküzle birlikte gidip gidip geliyordu.

Husig tarlayı süren ihtiyara sordu.

“Papaz sen misin? Mışagnots'un papazı.”

“Benim evladım.” diye gülümseyerek cevapladı ihtiyar. Ayaklarında çarık vardı, öküzleri durdurmuştu. “Allah seni kutsasın, nasıl da görmeyip geçtin? Ben senin koştuğunu gördüm ama neden koştuğunu, nereye gittiğini ne bileyim?”

“Çabuk, çabuk papaz efendi! Bırak öküzleri, artık sürme, kalk gidelim. Teyzeme birdenbire bir şey oldu; durmanın sırası değil, yetiş *hağortutyun* vereceksin. İncil'i de beraberinde al, iyileşmesi için başında bir İncil okusan.”

Papaz gecikmeden geleceğini söyleyip onu ikna etti ve Husig'i yolladı.

Husig kendisine verilen görevi yerine getirmiş olmanın rahatlığıyla eve girdiğinde, karısı, onun ayrılışından da ki birkaç dakika sonra teyzesinin öldüğünü söyledi.

Böyle bir durumu hiç aklına getirmeyen, teyzesinin iyileşeceği ümidine kapılan Husig yerinde kalakaldı, sonra da karısına kızdı.

“Ulan köpoğlu, bütün bunlara sen sebep oldun, teyzemi *hağortutyunsuz* öldürdün!”

Karısı ürkek bir sesle karşılık verebildi ancak:

“Ben ne yapayım, ben ölmesini ister miydim, elimden ne gelirdi?”

“Sen ne mi yapasın? Sen iş açmasaydın, sen çarık dik demeseydin, ben erkenden gidip papazı getirirdim, bir İncil okuturduk, teyzem belki iyileşirdi, *hağortutyun* almadan ölmezdi hiç değilse.”

Ve bütün gücüyle itti karısını, o da duvara çarptı ve hıçkırmaya başladı. Husig ise başı eğik sokağa çıktı, ölü evinin yolunu tuttu.

Bel omzunda, çabuk yetişmek için hızlı yürümekten nefes nefese kalmış olan Gozig eve girer girmez anasına sordu:

“Bana bak, düğün evinden gelip beni aradılar mı, bir şey dediler mi?”

Yerde oturmuş, bulgurluk buğday ayıklayan anası, önündeki siniden başını kaldırıp onayladı.

Evet, gelmişlerdi. Ağa emmi büyük gelini yollamıştı. “Gelsin ki onu aşağı köye düğün çağırısı yapmaya gönderelim, kaynatam çağırıyor. Gozig kardaş nerde?” demişti.

Gozig heyecanla sordu.

“Eee, sen ne dedin?”

“Ne diyeyim? Parditsor’a su yolu kazmaya gitti dedim; çayın suyunu bağa verecekti dedim.” diye cevapladı anası.

“Tüh... baksana sen! Böyle ileri geri bir şey yapacağınız da aklımdan geçmişti. Yaptınız da zaten!”

Ve anasına, karısına kızarak lafı sürdürdü:

“Nerede ise çıkıverir, şimdi gelir, diyemez miydiniz? Şuncağız laf uydurup bekletemez miydiniz? İkiniz de ne biçim insansınız. Şimdi git de bul, kısmet elden kaçtı!”

Düğün çağrısı yapmak onun işiydi. Köydeki her düğünde bu işi ona verirlerdi. Bu nedenle düğün evlerinin resmi görevlisiydi. Bütün hafta düğün davetlileriyle birlikte olur, onlarla yer içerdi. Ya çağrıya gittiği evlerden kendisine verilen hediyeler, mendil, yemişler, kayış, hangi birini sayayım! Ve şimdi bunların hepsinden mahrum kalıyordu.

Ve kendi kendini suçladı. Parditsor’a gitmese, o gün evde kalsa ne iyi olacaktı. Ne vardı, Allah’ın son günü müydü sanki? Su yolu açma işi bir hafta sonra olaydı.

Sakinleşmedi, bir kere düğün evine gitmeli, gözlerine görünmeli diye düşündü. Eh, henüz adam göndermemiş olabilirler, bu görevi kendisine verebilirlerdi.

Dışarı çıktı, doğru düğün evine gitti. İçeri girip ağaların odasına girmeye cesaret edemedi. O gece ve ertesi günkü düğün için büyük kazanlarda yemek pişiren kadınların etrafında biraz dolandı. Bir çocuk kalabalığı da onların etrafında dolanıyor, ortalığı birbirine katıyordu.

Ona buna sordu, kendi yerine Galo’yu gönderdiklerini duyduğunda daha fazla duramadı. Hemen eve döndü, dip odada sırtüstü yatıp duvarları seyretti.

* * *

Düğün evinin büyük odasında, erkeklerin odasındayız. Dama-dın babası Manug ağa, dayısı Nışan ağa, köyün büyükleri, ağaları

mavi çuhadan yeni şalvarlarını giymiş, feslerinin etrafına çiçek desenli çitler bağlamış, dört duvar boyunca, yer halıları üzerinde oturmuşlardı.

Gozig, sopası elinde içeri girip, ağaların karşısında selam durdu.

“Gozig, nerdesin be oğlum, ne oldun, arkandan adam da gönderdik, ortaya çıkmadın.” dedi Manug ağa.

Gozig suçlu bir çocuk gibi yere bakarak, dudaklarını ısık çalar gibi yuvarlayıp, nefes almadan çabuk çabuk konuşurken kelimeleri birbirine karıştırdı:

“Ne yapayım Ağa emmi, bana Galo’yu gönderdiğini söylediler.”

Manug ağa, tam da ağalara özgü hükmedici bir ses tonuyla:

“Be oğlum, Galo’nun yapacağı iş mi bu? Bu işi sen yapacaksın, sen ayarlayacaksın. Hadi bakalım, durma, geciktin. Aşağı köye gideceksin. Nerelere uğrayıp kimleri çağıracağını zaten biliyorsun. Sana söylemeye gerek yok, sen bizim ahabpları bilirsin. Yarın da, sabah erkenden yola çıkar Teğut’a, Abuşda’ya gidersin, sonra da seni Penga’ya, Zimara’ya, Gasma’ya yollayacağım.”

“Baş üstüne Ağa emmi, sen merak etme, o benim işim.”

Ve tekrar selamlayarak, sopası elinde odadan çıkıverdi.

İki köy arasındaki düz yoldadır şimdi Gozig. Yürür, yürür... Acele etmelidir. Sevincini gizleyemez, kendi kendine güler.

“Neyse neyse, az kalsın yerime Galo’yu göndereceklerdi, kismetim elimden kaçacaktı.” diye yüksek sesle konuşur.

Şimdi ikinci vadinin köprüsünden geçmekte, köye yaklaşmaktadır. Harmanların içindedir.

Bir harmanın duvarında erkekler oturmuştur. Selam verir. Aralarından Kılıçyan Kevork ağa takılıverir:

“Yine nereye Gozig? Ulan, senin bir işin var ki elinde sopan, hızlı hızlı gidiyorsun.”

“Allah’ın izniyle Kevork ağa, düğünümüz var, davet etmeye gidiyorum.” der, konuşurken dudaklarını ısıklık çalar gibi büzüverir.

“Manug ağa oğlunu evlendiriyormuş, ha?”

“Allah’ın izniyle. Bego’yu evereceğiz.”

Fesinin etrafına bürülü bir yazma bağlamış olan Aylayan Avedis ağa atılır:

“Düğünün kirvesi kim, Bay Gozig?”

“Nışan eniştemdir, Avedis emmi.”

“Ulan Gozig, şu düğüne davet etme işi de sana vergidir, be herif.” der Cordyan Vartan ağa.

Gozig böbürlenir, adımlarını hızlandırır.

Köyün kenarında bir evin önünde durur. Pertik nenenin evidir. Gozig, Ağa emmi ile Pertik nenenin kocasının birbirlerinin teyze çocukları olduğunu bilir.

Sarı yemenili yaşlı bir kadın dışarı çıkar.

“Merhaba Pertik nene. Ağa emmim, Nışan eniştem selam ettiler, düğünümüze buyursunlar, gelsinler dediler.”

Yaşlı kadın, elini güneş ışığına doğru tutarak, karşısındakini süzer:

“Gozig, sen misin? Gözlerim de iyi seçmiyor oğlum. İyi olur, geliriz. Allah sonunu getirsin, Allah bir yastıkta kocatsın. Dur, nereye gidiyorsun, bekle biraz.”

Eve girer, az sonra yeni bir mendil içinde iki yaprak pestil, cevizli sucuk, *plit**, badem, *maleze** batırılmış iki iri bal armut getirir.

Gozig, onların armutlarının ününü bilir, göz ucuyla bakar ve:

“İstemez, istemez, Pertik nene, ne olacak.” der, sonra da kohnuna sokup uzaklaştırır.

İki harman yeri arasında, dar bir geçidin sonunda toprak bir ev, kapısı yerin içine açılıyor. Boğos babanın evi. Ağa emminin bacanağı olur. Karıları iki kardeş kızlarıdır. Gozig durur ve kapıyı vurur.

Bir sopadan destek alıp bir yana topallaya topallaya bir ihtiyar dışarı çıkar.

“Selam Boğos baba, Bego’yu everiyoruz. Ağa emmim, Nışan ağa selam ettiler, düğüne buyursunlar dediler.”

Ve kendi adına ekler:

“Ağa emmim dedi ki, bacanağım eğer Bego’nun düğününe gelmezse, sonra elimden kurtulamaz, yapmayacağımı bırakmam dedi.”

Boğos baba güler:

“Olur, elbet geleceğiz, biz gelmeyeceğiz de kim gelecek?” Yüzünü evin içine doğru çevirerek karısına seslenir: “Kız Yukarı köylü, Yukarı köylü hatun! Gel gel, bak, enişten Bego’yu everiyor. Gözün aydın, Gozig gelmiş düğüne çağırıyor, hazırlan haydi. Gozig’e de ne vereceksen getir.”

Yukarı köylü hatun dışarı gelir. Elli kollu, şişmanca bir yaşlı kadındır. Gozig’i iyi dileklerle karşılar, ona, beline bağlaması için yeni bir kuşak verir. Gozig, sopası elinde yeniden yola düşer. Derin, kuru bir dere yatağından yukarı çıkıp sokaklardan geçer ve köyün kilisesi ile deresinin gözüktüğü yüksekçe bir evin önüne gelir. Orası *Der** Bedros’un evidir. Papaz, üzerinde eski püskü bir kürk ve mavi bezden entari, elinde tespih, içeride oturmaktadır.

Gozig, bir din adamıyla nasıl konuşulacağını bilir; ağzını her zamanki gibi yuvarlaklaştırıp, dudaklarını bir oyuğa dönüştürüp şöyle der:

“O mübarek takdisin üzerimizde olsun papaz efendi, kutsal görevinde ulu kalasın. Ağa emminin Bego’sunu evlendiriyoruz. Ağa emmi, Nışan ağa aziz elini öperler, selam ettiler, düğüne buyursun dediler. Gelinleri çocukları göndersin, zatıalileri de cumartesi sabahı düğün töreninde bulunsun.”

“Ya! Düğüne başladınız demek. Ha selam söyle, Allah mübarek etsin. Gönderirim, gönderirim gelinleri çocukları, ben de cumartesi sabahı gelirim.”

Gozig, armağınını alıp oradan da uzaklaşır. Çeşmenin karşı tarafında, bir dizi evlerden sonra geniş avlulu bir evin önüne varır.

Köyün ileri gelenlerinden Asdur ağanın evidir.

Gozig merdivenlerden yukarı çıkar, sopası elinde, halılarla örtülü odaya girip selamlar ve saygılı bir tarzda durur. Kısa boylu, toparlak vücutlu Asdur ağa çuha şalvarıyla oturmuştur. Gozig'i fark eder ve sorar:

“O ne o Gozig, hayırdır?”

“Hayırdır Asdur ağa. Manug ağa, Nişan ağa çok çok selam ettiler, buyursun düğüne gelsin dediler. Manug ağanın oğlu Bego'yu everiyoruz.” Kendinden de ekleyerek “Haço beg de atına atlayıp gelsin, damatla karşılıklı at binip kılıç sallasınlar.”

“Olur, iyi iyi; geliriz, Haço beg de atına atlar gelir.” diye cevaplar Asdur ağa ve ekler; “Yalnız unutma, de ki Asdur ağanın gelmesi ona pahalıya patlar. Besili koyun, tulum dolusu şarap isterim, Kar bağlarının iri salkımlı siyah üzümünün şarabından. Nar şarabı isterim, Zoti bağlarının narının şarabından.”

Gozig, elini ağzına götürüp kıs kıs güler, “Siz buyurun da, kuşsütü istesenez kuşsütü bulur ikram ederiz.” diye cevaplar. Fakat o kadar çabuk söyler ki Asdur ağa anlamaz.

“Ne çabuk çabuk söylersin be oğlum, dediklerinin çoğunu anlamıyorum, arkandan koşan mı var, tane tane konuşamaz mısın?” der ve dört gelinini çağırır.

“Polat, Haşman, Arhan, Yelbak! Nerdesiniz, kim var orada? Biriniz gelin, Gozig'e ne getirecekseniz getirin.”

Gelinlerden biri, Yelbak, elinde bir çıkınla görünür. Gozig armağanı alır, göğsüne sokar, oradan ayrılır ve kilisenin arkasındaki dar bir sokağın içinde, alçakça bir evin önünde durur.

*Laçagını** kaşlarına kadar indirmiş genç bir gelin, eğilmiş, sokağı süpürmektedir.

“Kayınvaliden nerede, yok mu?” diye sorar Gozig.

“İsss, ısss.” diye fısıldar gelin; gelinlik* tutmakta, konuşmamaktadır. Çeşme yönünü göstererek ve ellerini sıkıp birbirine sürterek, çamaşır yıkadığını anlatır.

“Geldiğinde unutma, de ki Yukarı köylü Manug ağa oğlunu evlendiriyor, dedi ki düğüne buyursunlar.”

Gelin derhal süpürgeyi elinden bırakır, eve koşup bir armağan getirir. Gozig armağanı alıp uzaklaşır.

* * *

Şimdi yine Ağa emmilerin büyük odasındayız... Gece olduğundan ışıklar yanmakta, davetli ağalar halıların üzerinde iki sıra halinde bağdaş kurmuş oturmaktadırlar.

Gozig, sopası elinde içeri girer. Manug ağa sorar.

“Geldin mi Gozig? Ne yaptın bakalım, nerelere, kimlere gittin?”

“Ne yapayım Manug ağa, davetleri bitirip geldim, eksik ev bırakmadım.”

“İyi, iyi. Geç kaldın be oğlum, biz yemeğimizi yedik. Sen şimdi açsın, yemek getirsinler ye. Yorgunsundur da şimdi. Çocuklar, Gozig’in içmesi için rakı getirin.”

Kapının arkasında, hizmet için topluca durmakta olan gençler atılır, bal ve kaymakla birlikte rakıyı getiriler.

Gozig elini alnına götürerek selamlar:

“Gözümüz aydın Ağa emmi, gözümüz aydın Nışan enişte, Allah sonuna erdirsin, kutsal evlilik bağıyla birleştiresin, Allah tek nikâhlı saklasın, bir yastıkta kocasınlar, dal budak salsınlar.”

Temennilerin bitmediğini gören Manug ağa müdahale eder:

“Ulan Gozig, iç ki gitsin! Herif, papaz olacak adammışsın, temennilerin sonunu getiremedin.”

Gozig yine selamlar, ağalara hürmetten kapıya taraf döner ve içer. Gozig’e odanın aşağı köşesinde yer açarlar, kendisi için serilen yaygının önünde diz çöküp oturur.

Hizmetkâr gençler dört beş tandır ekmeği, bir kaşık ve kâseyle düğün çorbası koyarlar önüne. Gozig açtır. Önce bir kaşık alır. Off... Et suyu, yağ, nane ve kırmızı pul biberle hazırlanmış düğün çorbası! Bir yiyen bir daha yemek ister, doymayacağından korkarak bir yandan çorbanın içine iri iri ekmek doğrar, diğer yandan hızlı hızlı kaşıklar.

Hepsi Gozig'e bakar.

"Hem ye, hem söyle bakalım, kime kime gittin?" diye Manug ağa sorar. Gozig çabuk cevaplamak için ağzındaki büyük lokmayı çiğnemededen yutar ve dolaştığı evleri bir bir sayar.

Çorba biter, şalgamlı yemeği getirirler, Gozig onu da yer bitirir. Arkadan pilav gelir, kuşbaşı etli, karabiberli, maydanozlu pilav, yanında da ayran. Gozig'in kaşığı durmaz ve ağzı ile tabak arasında gider gider gelir.

"Karam bacımın evini söylemedin, korkarım onlara gitmedin!" Manug ağa üsteleyerek sorar.

"Gittim, evde kimse yoktu, komşulara tembih ettim; söyleyin, düğüne buyursunlar dedim." diye cevaplar Gozig.

"Hanbak'ın evine?"

"Oraya da gittim."

"İyi ettin. Gitmesen, biz fakiriz, bizi aramıyorlar diyeceklerdi."

Ve Gozig'i metheder. Onun bıraktığı yerden Bedrosların Kolos devam eder:

"Her kız sakız çiğner, Kürt kızı tadını çıkarır, Manug ağa. Kim ne derse desin, düğün okuyuculuğu Gözig'in işidir."

Gozig'in koltukları kabırır. Nışan ağa sorar.

"Kohar'ın evine de gittin mi?"

"Gittim Nışan ağa. Ben gelemesem, gelinim Zimaralıyı gönderirim, dedi."

"Ver elini be Gozig. Varolasın. Bizim köyde ben, sizin köyde sen!"

Oradakilerin hepsini bir gülme tutar. Nışan'ın laflarındaki manayı herkes anlar. Mikayel dayı söylenir:

“Yaşlandın gittin, gene ne idiysen osun. Saban sürmeyen kart öküzler gibi dişlerin döküldü, hâlâ aklın fikrin parlak gelinlerde.”

Nışan ağa kendisi de güler. Gozig pilav ve ayrıanı bitirir ve bekler. Manug ağa fark eder, hizmetkârlara seslenir:

“Hey çocuklar! Gozig'e et getirmediniz mi? Et, peynir getirin yesin.”

Gençler getirirler. Gozig ekmek ve peyniri yemez, et parçalarını ağzına tıkar ve çabuk çabuk yutar.

* * *

“Ne yatıyorsun, uyuduğun yeter, üç saat oldu. Gozig, oğlum! Akşam oldu, kalk uyan, akşam oldu, yemek yiyeceğiz.” diye seslendi anası.

Gozig yattığı yerden fırladı, oturdu, şaşkın şaşkın etrafına baktı ve gözlerini ovaladı. Rüyanın etkisinden kurtulmamıştı, evinde olduğuna inanmıyordu.

Anası lambayı yaktı, sofrayı kurdu, gelip kendileriyle beraber yemek yemesi için seslendi. Gozig anasının pişirmiş olduğu düğüncük çorbasına burun kıvrarak baktı, yemek istemedi ve uyardıkları için onlara kızdı.

Bu talihsizliğe anası ve karısının sebep olduğunu düşündü tekrar. Eğer onlar birazdan gelir deselerdi, düğün evi onu muhakkak beklerdi. O gün su yolu kazmaya gitmiş olduğu için kendi kendini de suçladı ve büyük bir can sıkıntısıyla kapıyı açtı, gece vakti kapı eşiğine oturdu.

Zurna “*Usdi gukas huşig huşig, gilor tuşig bakıt anuşig*”* havasını çalıyordu. Düğün davetlileri dama çıkmış oynuyorlardı.

İç i ezile ezile ayağa kalktı, iki adım yürüdü, ne yapacağına karar veremediğinden tekrar geceye, kapının önüne oturdu.

Çıplak Ayaklı Mıgırç

Sarı bıyıklı, çıplak ayaklı Mıgırç sokaktan geçerken dükkâncı Serug'un avlusunda kimse olmadığını gördü; ahırın kapısı ise açıktı.

Tam fırsatı diye düşündü. Serug'un çok tavuğu var, onun tavukları çok yumurta yumurtlar. Girip yürütmeli. Birkaç kere yapmış, farkına varılmamıştı, şimdi gene yapabiliirdi.

Öğle güneşi kapıdan süzölmüş, ahırını aydınlatmıştı. Ahır boştu, hayvanlar yoktu. Yalnız tavuklar ve horozlar yiyecek bulup yemek ümidiyle gıdaklayarak yemliklerin altında aranıyorlardı.

Mıgırç, tavukların duvarda asılı sepete yumurtladıklarını bildirdi, folluk oradaydı. Sessizce yaklaştı. İçine bir tavuk oturmuştu,

insan görünce aniden sıçradı. Mıgırç sıcak yumurtaları ceplerine doldurdu. Aynı zamanda etrafına da göz attı. Evin içine uzanan aralığın kapısı açıktı. Oraya kadar ilerledi ve başını içeri uzattı.

Evin içinde de kimse yoktu. Derin bir sessizlik, hareketsizlik hüküm sürüyordu, her şey yerli yerindeydi. Duvar boyunca dizili buğday ambarlarının önünde bir elek ters çevriliydi. Yaklaştı, kaldırdı, bir tepsi içinde kaymak ve kaygana, üzerinde de iki kaşık bal saklamışlardı.

Büyük bir dikkatle kenarlardan birer parça kesti, bala banıp yedi. Lokma henüz ağzında iken birdenbire kulağına ayak sesleri geldi.

Mıgırç şaşırdı kaldı. Ne yapsındı, nereye kaçındı? Geri dönse karşılarna çıkacaktı. Dursa, içeri gelip onu orada göreceklerdi. Ne cevap verecekti? Başkasının evinde ne işi vardı, hem yumurtalar da cebinde! Saklanmaktan başka çaresi yoktu. Ambarların arkasına girdi. Kalbi küt küt çarpıyordu, alnı ter içindeydi.

Kim olduklarını seslerinden anladı. Biri Serug'un karısı Kohar, diğeri Yergan'ın sesiydi.

Yergan'ın Kohar'la birlikte Serug'un evinde ne işi vardı? Hem de Serug yokken. Bunda bir iş vardı.

"Kapı da açılmış." dedi Yergan, her zamanki yüksek sesiyle.

"Sus! Yavaş konuş, kimse duymasın." dedi Kohar ve fısıldar gibi alçak sesle ekledi:

"Kapıyı ben açık bıraktım, kapamadım."

Mıgırç'ın aklında bir şimşek çaktı. Bunların gizli bir işi vardı. Merakla bekledi. Yavaşça ambarların köşesine geldi. Oradan görölüyordu: Yergan içeri odada sedire uzanmış, Kohar da karşısında, ayakta duruyordu.

Yergan fesinin etrafına dolamış olduğu siyah çiçekli mendilinin ucunu sağ kulağının üstünden omzuna bıraktı ve Kohar'ı yukarıdan aşağı süzdü.

“Haydi bakalım.” dedi.

“Ne ye bakalım?” diye sordu Kohar, anlamamazlıktan gelerek.

“Söz verdiğini! Gel yanıma otur da söyleyeyim.” dedi Yergan.

“Yok, yok, yok...” dedi Kohar ve zor işitilir bir sesle devam etti:

“Bugün olmaz... yarın! Bakarsın bizimki eve gelir. Yarın burada değil, Yeğiag’daki bağa gidecek, hem bugün su sırası bizde. Bakarsın şimdi çağırırlar, gelip sularınıza sahip çıkın derler, üstüne gelirler. Sen yarın öğleden sonra gel, ben yalnızım.”

Mıgırç durumu kavradı. Yergan, Kohar’la sevişmeye gelmişti. Bu arada Kohar alelacele gidip eleğin altından tepsiyi getirdi, bir taburenin üstüne koydu, Yergan’ın önüne yaklaştırdı, kendi de yanına, sedire oturdu, beraberce bala batırıp kaymağı ve kayganayı yediler.

Bunu takiben başka bir manzara belirdi. Yergan Kohar’ı soy-maya yeltendi. Kohar karşı koydu. Yergan yanaklarından kuvvetlice öpmeye başladı.

“Aman, aman, yavaş... yavaş, o kadar ısırılır mı insafsız!” diye haykırdı Kohar. “Uff!”

Canını yaktığı için Yergan’ı azarladı. Diş izleri görünecekti. İnsan içine nasıl çıkardı? Gören anlardı. Kollarının arasından sıyrılıp, gidip öteye oturdu, ısırıldığı yerlerin izlerini yok etmek için parmaklarıyla ovuşturdu.

Yergan yüksek sesle güldü. Sonra sedire yayıldı ve Kohar’a gelip oturmasını söyledi.

“Yok yok, gelmem!” diye cevapladı Kohar ve ani bir gülüşle ekledi: “Gelirim ama uslu duracaksın, bana dokunmayacaksın.”

“Yok yok, dokunmam.” diye söz verdi Yergan. Kohar yanına gidip oturdu ve gülerek sordu.

“Sana bir şey diyecektim. Bu birkaç haftadır sana ne oldu, hergün etrafımda dolanıyorsun? Yeni mi oldu bu? Beni yeni mi

görüyorsun? O kadar bize gider gelirdin, bir gün bile aklından geçirmez miydin? Yoksa şimdi mi çok güzelleştin?"

Yergan yüksek sesle güldü.

"Her zaman aklımdaydın. Size gelir giderdim, aklımdan çıkmazdın ama, doğru söylüyorum, bu sene çok güzelleştin. Hele geçen hafta ağınla birlikte Masurtzor'daki bağınıza geldiğinde sana dayanamadım. Geldin gittin, önümde dönüverdin. Olmuştun ki ne olmuştun ha! Yanakların alev alev yanıyordu. Masurtzor'un yukarı deresindeki şeftaliler, hani avucuna sığmazlar, dişlediğinde ağzın şerbetle dolar ya, onlar senin yanaklarının yanında ne ki?"

Kohar heyecanlandı:

"Öyle ise dur da ben de sana anlatayım." dedi Yergan'a.

"Ben de geçen sene Penga'da Noyig'in düğününde seni çok beğendiydim. Hani atla gelmiştin. Erkekler arasında bir tane idin."

Fakat Kohar'ın sözünü bitirmesine fırsat kalmadan avludan onu çağırdılar. Suyun saati dolmuştu, kendi sırası idi, beli yanma alıp birlikte derenin su yolunu çevirmeye gitmeliydi.

"Doğanların Nano'dur! Şimdi içeri girip seni görecektim! Vay başıma gelenler, ne yapsam, nereye gitsem?" diye fısıldadı ve hemen koştu, ahırdan eve açılan giriş kapısını içerden kapattı. İkisi de kilere kaçtılar, duyulmasın diye nefeslerini bile kesip beklediler. Avludan çağıran kadın cevap alamayınca uzaklaştı.

Biraz daha bekleyip avluda kimse olmadığına emin olduklarında, Kohar yavaşça kapıyı açtı, Yergan'ı gönderdi, daha sonra kendisi de beli alıp dışarı çıktı, dereden yana gitti.

Onlar gittikten sonra Mıgırç da saklanmış olduğu ambarın arkasından dışarı çıktı, evin içinde şöyle bir dolandı ve o da sokağa çıktı.

Gördüklerinin etkisi altında kaldığından kendi hırsızlığı hak-

kında düşünmedi bile, sadece tek bir şeye kafa yordu: Serug'u bulmak, olanları anlatmak, karısının kendisini aldattığını söylemek. Serug kötü adam değildi. Acıdı ona.

Üzerinde binlerce sinek ve sivrisineğin uçtuğu bataklıklar arasından bahçelere akan büyük derenin üzerinden geçip, köyün içine doğru ilerledi. Bir duvarın gölgeğine uzatılmış bir ağaç kütüğü üzerine köyün ağaları oturmuşlardı. Serug da ağalardandı. Dükkânından çıkıp, gelip onların yanına oturmuştu.

Mıgırç ağaların önünden geçti, Serug'a baktı, bir dakika dükkâna gelip gelemeyeceğini, anlatacağı gizli bir şey olduğunu tam ağzını açıp söyleyeceği anda, birdenbire hatırladı: Ya Serug Kohar'ı Yergan'la kendisinin nasıl gördüğünü, kendi evinde ne işi olduğunu sorsaydı ne diyecekti? Bunu hiç düşünmemişti. İçine bir kurt düştü, gidip iyice uzak bir yere oturdu.

Harman zamanıydı. Harmanın köyün içinden görünen bölümlerinden sesler geliyordu,. Düvene binmiş çocuklar, gençler ineklere 'ho, ho!' diye seslenip harman dövüyorlar, harmanın birinde küreklerle harmanı savuruyorlardı. Onun yanındaki harmanda ise kadınlar harmanlanacak buğday demetlerini dirgenliyorlardı. Köy kilisesi ve okulunun mütevellileri de olan ağalar, kiliseye ait tarlaların ne kadar buğday vereceği hakkında fikir yürütüyorlar, kilisenin buğdayından kimlere ödünç verilmesi gerektiğini tartışıyorlardı.

Her ağanın kendi korudukları vardı.

"Mıgırç, lan..." dedi Serug, Mıgırç'ın karşılarında oturmuş olduğunu görerek, "ne dolanır durursun, lan, şimdi de gelip oturdun; herif, gittikçe tembelleştin. Adam olacağın yok. Harman zamanı, git birine yardım et, çalış, bir ölçek buğday alır, öğütür yersin."

Mıgırç ona iyilik yapmaya, karısının ihanetini bildirmeye gelmişti, Serug'un azarlamasına bozuldu. Ona karısına sahip çık-

masını, karısını düşünmesinin daha iyi olacağını söylemeyi aklından geçirdi, fakat yapamadı ve sadece dudaklarını ısırđı.

Az sonra Yergan geldi. O da ağa idi, müteveli idi. Kendisi çalışmaz, çiftçi çalıştırđı. İşlerinde sesi en kalın ve gür çıkan oydu. Söz aldı, buğdayın kendi mahallesinin evlerine dağıtılması gerektiğđ konusunda ısrar etti; şayet kabul edilmezse, borçlulara, geçen seneki borçlarını ödemelerini tembih edecekti. Ve çuha şalvarının cebinden tütün tabakasını çıkardı; fakat Serug fırsat vermedi, kendisininkini uzattı ve ısrarla kendi tütününden sarmasını, kendi tütününün kaliteli olduğunu söyledi.

Serug'un bu yaptığđ Mıgırç'ı sinirlendirdi.

"Ver ver, iyisinden ver, iyisinden ver ki içsin." diye geçirdi aklından, "Yergan'a çok değer ver ki senin evine gitsin, karını dizlerinin üzerine alıp oynatsın, yanaklarını daha kuvvetli ısırsın, birlikte bal ve kaymak yesinler, âlem yapsınlar!"

Ağaların önünde Kohar'ın yaptıklarını anlatmayı bir kere daha aklından geçirdi, fakat yine hemen kendini tuttu. Öyle ya, ona sormazlar mıydı onları nasıl gördün diye! Serug'un evinde ne işi vardı? Bu sırrı herhangi bir şekilde söyleyemeyeceğinden, oturduğı yerde sallandı, dudaklarını oynattı ve toz toprak içindeki ayaklarını üst üste koyup, harmanlara baktı.

Ekmek İster Gibi

Yol bayır aşağı uzanıyordu.

Tüfek taşırmış gibi küreği omzuna koymuş, sol kolunu uzun uzun sallayan Toros oraya vardığında, güneş karşı dağların arkasından doğmak üzereydi; ufuk tümüyle turuncu tonlar içindeydi. Ilık bir rüzgâr esiyordu ve çevredeki vadilerde derin bir sessizlik hâkimdi. Akli herhangi bir şeyle meşgul olmayan Toros birden farkına vardı. Bayırın aşağısında yalnız bir kadın, yavaş yavaş ve sakin bir şekilde, ona bakmadan yürüyordu.

Has idi. Kimsecikler yoktu.

Toros'un aklına birden parlak bir fikir geldi. Bu bir fırsattı, bundan yararlanamaz mıydı? Has, güzel, alımlı bir kadındı. Doğru,

kendinden bir iki yaş da büyüktü, çoluk çocuk sahibiydi, hatta evli bir kızı da vardı, dürüsttü; fakat ne olurdu, denemeye değerd-i, başarırdı belki. İki arasında gizli kalacaktı. Kim duyacaktı?

Ve Toros sol kolunu hızlı hızlı sallayarak, adımlarını hızlandırdı. Bayırın dibine vardığında, Has yolun tozlu, kırmızımtırak topraklı bölümünü aşmıştı ve köşeyi dönüyordu. Daha da hızlandı ve kendi de köşeyi döndü.

Şimdi Has'a çok yakındı; neredeyse önündeydi kadın. Kendisi yokuşun birinci, o da ikinci dönemecindeydi. Sarı çizgili kırmızı entarisini giymişti. Eteklerini iki taraftan yukarı almış, kuşağına sokmuştu. Her adım atışında dolgun kalçaları gidip geliyordu.

Toros arkasından gittiğini duyurmamaya özen gösterdi. Has duruverdi birden, çorabının bağı çözülmüştü, eğildi bağladı. Kendisi de durdu, eğilmiş olan kadını güzelce seyretti. Arzusu daha da arttı.

Sonra Has yürüdü. Kendisi de onu takip etti. Yokuş çok dar ve dikti. Sağ tarafı dağ, sol tarafı derin, çok derin bir uçurumdu. Toros yanına yanaşıp bir kerede teklif etmeyi düşündü. Fakat eğer karşı koyar, bağırır, istemezse... Sonucu ne olurdu?

Yok yok, böyle olmaz, başaramazdı. Bir konuyla başlamalıydı. Örneğin şöyle diyebilirdi: "Günaydın Has, sabah erkenden yalnız başına nereye böyle? Kocan da yanında yok!" O herhalde cevaplayacaktı. Sonra hatırını sorar, oradan buradan konuşurlar ve en sonunda konuyu açardı. Böylesi en uygunuydu.

* * *

Fakat kararını erteledi.

Hayır. Şu yokuşu inelim diye düşündü. Yokuş üzeri uygun değildi. Dört tarafı açıktı, gizlenecek yer yoktu. Has zor ikna olurdu. Vadiye inince çok daha uygun yerler bulunabilirdi. Hiçbir ihtimali göz ardı etmemek gerekirdi.

Sonunda Has vadiye indi ve kumların üzerinde yürümeye baş-

ladı. Toros aynı şekilde takip etti, her adım atışında ayakları kuma gömülüyordu. Vadi boyunca sıralanmış iri, yekpare kayalar yükseliyordu. Daha sonra koyun sürülerince dalları ve yaprakları kemirilmiş küçük meşe ve ardıç ağaçları bütün tepeleri kaplamıştı. Bunların arasında ne kadar güvende olabilirdiler! Daha aşağıda, sık çalılıklarla çevrili şu büyük kayanın arkasında... Şeytan bile göremezdi. Yanaşsa mıydı acaba? "Bu sene de havalar ne kadar kurak gidiyor? Yağmur yağmadı, baksana otlar büyümedi, yerlerse taş demir kesildi." "Kim ne derse desin, hünerli becerikli kadınsın, Has. Bizimki, belki daha koyunu sağmamıştır bile. Sen evin işlerini yapmış, koyununu sağmış, erken erken de yola çıkmışsın. Helal olsun, seni ne kadar övsem azdır." Ve lafı açardı. "Bana bak Has..."

Kalbi hızlı hızlı çarpmaya başladı. Önünde iki kavak ağacı ile bir çeşme vardı, su oluktan yalağa akıyordu. Susadı. "Bir su içeyim, artık yetişip, ne olursa olsun konuşacağım." Yaklaştı, dudaklarını oluğa dayadı, uzun pos bıyıklarını suya batırarak içti. Sonra avucuyla yüzünü ıslattı, kuşağı gevşemişti, bağladı ve sonunda ona yetişmek için yürüdü.

Fakat şaşırды... Has, vadiyi tırmanmakla kalmamış, yolun sonuna da varmıştı. Has gitmişti. Eyvah... Acaba kendisi o kadar çok mu zaman kaybetmişti, yoksa Has kendisini görüp şüphelenmiş ve adımlarını mı hızlandırmıştı?

Bağlar seçilmeye başlamıştı... Artık olmazdı.

* * *

Toros doğruca kendi bağına girdi.

Küreği ve belini bir asmanın altına saklamıştı. Onları buldu. O gün ark açmaya gelmişti; fakat çalışacağına, dut ağacının altına oturdu. Bağların yalınayak bekçisi yanına geldi. Toros, canı sıkkın olduğundan, onunla uzun boylu konuşmadı, onu yolladı ve oturmaya devam etti.

Keyifsizdi.

Yok. Beceriksizdi, elinden bir şey gelmiyordu. Yolda avı önünde hazırken fırsatı değerlendirememişti. Yaklaşmadı, ağzını açıp bir laf edemedi. Kendisi de adam mıydı? Kadın doğmalıydı. Yok, erkek değildi kendisi. Tü erkekliğine!

Biraz daha oturdu, aniden ayağa kalktı. Karar verdi, ne olursa olsun! Has bağda idi şimdi. Yalnız. Utanmayacaktı. Yanına gidecekti, ekmek ister gibi isteyecekti.

Gitti. Has bağın içinde elinde bir sepet, üzüm topluyordu. Civar bağlarda insanlar vardı.

Şaşırdı.

Bağlarda başkaları varken nasıl söyleyebilirdi? Mümkün müydü?

Toros'un duvarın öte tarafında dikeldiğini görünce sordu Has.

“Ne istersin kardaş, orda durmuş bir şey mi istersin, bir şey mi diyeceksin?”

“Yok, ne diyeceğim, dolaşarak bu taraflara geldim.” diye cevapladı Toros.

Ve hemen bağına, küreğinin ve belinin yanına döndü.

Kendine de, dünyaya da küserek başını yere koydu ve sırtüstü uzandı.

Bir haziran ayı öğle sonrası Nuh begin köyüne vardım. Nuh beg, Ç.'nin fakir ve çorak dağ kasabasında, geçen yüzyılın ortalarında yaptığı yağmalarla ünlenmiş Çato ağanın dört oğlundan ikincisi idi ve bu köy kendi malı idi, köylüler ise onun marabaları.

Kınalı topraklı, kayalık bir vadinin dibinde, dere boyunca iç içe geçmiş, ilkel, toprak sıvalı, harap, güneşten cayır cayır yanan yirmi kadar kulübe vardı. İçinde Kürtler yaşırdı. Tek dikkati çeken bina Nuh begin eviydi, köyden uzak, taş yapılı, geniş oturma- rumlu bir binaydı. Her ağa evinin cephesinde olduğu gibi, onun kapısı üstünde de, süs ve büyü niyetine, bir geyiğin dal budak sarmış boynuzları çakılıydı.

Dere kenarında birkaç köpek yatmıştı. Beni görünce havlayıp yaklaşmaya başladılar, fakat köylüler onları susturup uzaklaştırdı, ben de atımdan aşağı indim.

Nuh begin evinin arkasından bir keman sesi geliyordu. Şarkı söylüyorlardı, belli ki eğleniyorlardı.

Köylüler, sorularımı, begin misafirleri olduğu şeklinde cevapladılar. Kasabanın tapu kâtibi, yardımcısı, müstantik ve diğerleri gelmişler, rakı içiyorlardı, gece de orada kalacaklardı.

Kim bilir yine toprakları mülkiyetine geçirip resmileştirmek için neler çeviriyor ki memurları davet etmiş ziyafet veriyor, diye düşündüm.

Nuh beg oraya vardığımın haberini almış, beni yemeğe davet etmek için iri yapılı, topal uşağını yollamıştı.

Onunla koyun alım satımı işlerimiz vardı, tanışıyorlardık. Atımın yularını çekerek uşağı takip ettim.

Biçilmiş bir fiğ tarlasının sekisinde, yere rengârenk örtüler sermişler, çember şeklinde oturmuş rakı içiyorlardı. Bana yer açtılar. Geniş yuvarlak yüzlü, kalın kaşlı Nuh beg beni misafirlerine ahababı olarak ve koyun tüccarı Ataman begin kâtibi ve vekili diye tanıttı. Karşılıklı hal hatır sorduk ve rakı sohbeti devam etti.

Keçe başlığının çevresine sarı-siyah bir mendil bağlamış olan çalgıcı, Diyab begin aşk şarkısını söylüyordu. Orada bulunanların isteği üzerine makamı değiştirdi. Kemanın tellerini bir defa daha gerip “Urfa”yı çalmaya başladı. Ben bunu evvelce güneydeki kasabalarda duymuştum.

“Oğul...

Urfa o yana düşer,

Zilif gerdana düşer,

O nasıl baş bağlamak,

Her gün bir yana düşer.”

Doğu yörelerinin tüm ezgileri gibi uzun, tiz, hüznü bir ma-

kamdı. İyi çalışıyordu, fakat dikkatimi en çok çeken şey şarkıcının şahsiyeti idi. Keçe başlığı ve mendili Kürt tarzıydı, şalvarı ve mintanı da; fakat yüz hatları Ermeni'ye benziyordu.

Ermeni miydi acaba, pek Kürt aksanı yoktu çünkü.

Şarkıdan sonra Nuh beg ve misafirleri dinlenmek istediler, örtülerin üzerine uzandılar. Sadece ben ve çalgıcı kaldık.

Birden yerinden kalktı, yanıma oturdu ve gülümseyerek, Ermenice konuştu:

“Selam Suren efendi, ben zatıalini tanıdım. Seni bizim şehirde görmüştüm.”

Ve Divrikli olduğunu, adının Misak olduğunu ekledi.

Demek milliyeti hakkındaki tahminim yanlış değildi.

Ne işle uğraştığını sordum, mesleği çalgıcılık mıydı?

Eskici olduğunu söyledi ve memleketlilerinden, Vartabedian, sonra Hovhannes efendi, Harputla büyük işler yapan, oranın en zengini Hayranyan Hacı begden söz etti.

Gençti, henüz yirmi beş yaşlarında, cana yakın, neşeli, gülererek konuşandı.

“Güzel çalıp, güzel söylüyorsun.” dedim. “Urfa türkün güzeldi. Gaban, Harput yörelerinde de dinlemiştim, seninki insana dokunuyor.”

“Aman canım, benim söylememden ne olacak?” diye cevapladı büsbütün gülererek. Övülsün istemiyordu.

“Eh, şimdi burada ne yapıyorsun?” diye sordum.

“Bunların arasındayım. Köyleri dolaşır, eski dikerim, düğüne, eğlenceye çağırırlar, gider keman çalarım. Bir kere buraya alıştım, artık öyle gider. Evim de burada. Ailem (karısını ima ederek) bizim şehirdendir, ana babasının yanından kaçırdım, birlikte buraya geldik.”

“Ne diyorsun! Doğru mu? Desene kıza el koydun.”

“Ha, ha... Onun gibi bir şey yaptım!”

Ve memleketinde yaşadıklarından, birbirlerini ne kadar sevdiklerinden bahsetti. Kendisi Kürtler arasında yaşayan gezgin bir eskici olduğu için kızın ailesi ona kız vermek istememiş. Kürt ağalardan kaçır aracı olmuşlar ama nafile; sonunda kızla anlaşır, kaçırmaya kara vermişler. Bir gece üç silahlı Kürt gelmiş, nişanlısı gizlice dışarı çıkmış, bir ata binip, karanlıkta uzaklaşmışlar.

“Sonra?”

“Sonrası yok, hepsi bu kadar. Anası babasının yapabileceği bir şey yoktu artık.”

Akşam çökmek üzereydi. Yakındaki dere kenarında sazların ve kavakların gölgeleri uzanıyordu. Nuh beg ve misafirleri uyan-dılar ve kalkıp oturdular. Hizmetkârlar sıcak kebablar getirdiler, rakı sofrası yeniden başladı.

Yoluma devam etmem gerekiyordu, geç kalıyordum. Müsaade istedim, atıma atlayıp yola koyuldum.

“Oğul...”

Bu su nereye gider?

Akar Bağdad'a gider,

Bağdad çöller içinde.

.....”

Tek başıma yokuştan yukarı çıkıyordum.

Misak çalıp söylüyordu. Döndüm ve baktım. Hep beraber fiğ tarlasının sekisinde oturmuşlardı.

Ova gitgide aşağıda kaldı. Artık şarkıyı duymuyor, zar zor insanları seçebiliyordum. Atımı mahmuzlayıp iki dağ arasına girdim.

* * *

Obalarda işlerimi hallettikten sonra Karakütük'ün dağlık eteklerinden geri dönüyordum. Hamid begin mandıralarını geçince iki tekerlekli öküz arabalarıyla dağdan kütük indiren köylülere rastladım yolda. Öküz arabaları yüz, belki daha da çoktular; birbiri arkasından ve hep birlikte aynı şarkıya katılmış gibi aynı

sesleri çıkarıyorlardı; yüksek, alçak, sessiz, sonra tekrar yüksek, tekrar alçak cızırdamalarla sahiplerini de belli ki memnun ediyorlardı. Köylüler ilkel öküz arabalarının konserini böbürlenerek dinliyorlardı.

Yeşil bir arpa tarlasının kenarında, bir arabanın yanında Misak'ı gördüm; kemanı koltuğunun altında, yürüyordu. Yetiştim, güldü ve sevindi. Keman çalması için çağırdıkları bir köyden, bir düğünden döndüğünü anlattı; fakat ayrılma vakti geldiğinde, beni bırakmadı. Köyü çok yakındı. Hayır. O akşam misafiri olmalıydım. O kadar ısrar etti ki razı geldim.

Dere kenarında toprak sıvalı köy evlerinden birinde yaşıyordu. Kapıyı çaldık, kapalıydı; herhalde karısı kocasının dönüşünden bihaber, dışarı çıkmıştı. Bekledik. Birkaç çocuk derede yıkanıyorlar, çıkıyorlar, kenardaki kemirilmiş sazların arasında çıplak vücutlarıyla oynuyor, sonra yine suya atlıyorlardı.

Nihayet beş altı yetişkin Kürt kızı önümüzden geçtiler. Onlardan en genci ayrıldı ve yanımıza geldi, beni görünce şaşırdı ve sonunda kapıyı açtı.

"Hanımımdır." dedi Misak ve hanımına dönerek ilave etti. "Haydi bakalım Vartanuş, Suren efendidir, bu akşam bizde misafirdir, haberin olsun. Güzel bir şey pişir de, ikram edelim."

Tek kelime konuşmadı; yaklaşıp, utanarak elimi öptü ve hemen ocağı yakmaya koştu. Mantar getirmişti, bizim yanımızda yağ eritti, çabuk ehil parmaklarıyla mantarlı bir pilav pişirdi, mantarın bir kısmını da yumurta ile kızarttı. Biz yedik, fakat o katılmadı. Yemeğin sonuna kadar bize hizmet etti. Sorularımı Misak cevapladı, utandığını, onun için konuşmadığını söyledi. Başına Ç.'nin dağ köylerinin Kürt kızları gibi siyah keçeden kalıplanmış bir başlık takmıştı; boncuklu tel tel saçları omuzlarına düşüyordu.

Bana bir yatak hazırladı ve Misak'la beraber yatmaya gittiler.

Beş sene sonraydı.

O yaz Gercanis'ten geliyordum ve Dumanlılı Temir ağanın evine misafir oldum. Bir vadide tek başına bir evdi. Temir ağa kalabalık aile efradıyla orada yaşıyordu. O yedirip içirendi, yörede misafirperverliğiyle ün yapmıştı.

Büyük oğlu Haydar, beni babasının odasına buyur etti. Üç misafir daha vardı, üçü de sakallı, Babi'den gelmiş Kızılbaşlar. Temir ağa oturmuş, onlarla sohbet ediyordu. Bana da yer gösterdiler, ben de yer minderlerinin üzerine bağdaş kurup oturdum. Karşılıklı hal hatır sorduk, mahsulden, hayvanlardan, köylerin durumundan bahsettik.

Yemek zamanı geldi. Elinde ibrik ve leğen, ayağı çarıklı biri içeri girdi. Temir ağanın çobanlarından, uşaklarından biri olmalı; doğudaki âdetlere göre, sofraya oturmadan önce ellerimizi yıkamak için su getirirler diye düşündüm. En yaşlıdan başlayarak herkesin önüne leğeni koydu, ellerine su döktü, sonra havluyu uzattı ve tam benim önüme geldiğinde durdu. Ona baktım ve derhal tanıdım, kim olsa dersiniz? Divrikli Misak!

"Misak." dedim, "Misak sen misin?"

O yine her zamanki gülüşüyle, tüm neşesiyle güldü, bilemezsiniz beni gördüğüne ne kadar sevindi.

"Vay! Vay, Suren efendi, selam selam... Hoş gelmişsin. Nasıl oldu da buraya geldin, ne yapıyorsun bakalım, iyi misin?" deyip ibrikten ellerime su döktü, o ana kadar benim varlığımı nasıl da fark etmediğine hayıflandı.

Yolda olduğumu, geciktiğim için orada kaldığımı söyledim. "Vartanuş ne yapıyor, iyi mi?" diye sordum.

"Öldü." diye cevapladı hüzünle.

Konuyu değiştirdim, başka sorular sordum. Dört seneden beri Temir ağanın evinde olduğunu, artık eskicilik yapmadığını, ha-

yatından memnun olduğunu, kendini o evin bir ferdi saydığını anlattı.

Bir oturcak getirdi, büyük bakır siniyi üzerine koydu. Misafirler, Temir ağa, çocuklar, hepimiz etrafına dizildik. Yağda pişmiş yumurta geldi, ardından da et dilimleriyle örtülü Kürt pilavı. Misak hem hizmet ediyor, hem de arada Ermenice konuşarak, kendi evimdeymiş gibi hissetmemi, çekinmememi hatırlatıyor, iyice yemem için ısrar ediyordu.

Bizim samimiyetimizi görünce, Temir ağa “Misak’ı tanıyor musun?” diye sordu. Tanıdığımı söyleyince ilave etti.

“Fakat şimdi o sizden değil, bize damat oldu, biliyor musun?”

Ve benim iyi anlamadığımı düşünerek:

“Evlendirdik, bizden bir kız verdik, Kürt yaptık.”

“Gerçekten mi?” Şaşırmış gibi, Misak’a dönerek, “Ya, öyle mi?” diye sordum.

O yüksek sesle, bütün suratıyla ve ağzını sonuna kadar açarak güldü, başıyla, evet diyerek onayladı.

Büyük fincanlarla, şekersiz, acı kahveler içtik ve konuştuk. Gece karanlığında dışardan, kapının hemen yanındaki kayalar-
dan akan suyun sonsuz ve tekdüze sesi işitiliyordu.

Yatma zamanı geldiğinde Misak ambarların orada güzel bir yatak hazırladı, Temir ağanın renkli şal yorganlarından, çarşaflarından; bir ikinci yatak da kendisi için yaydı ve tamamen çıplak bir şekilde içine girdi.

“Temir ağanın dediğini ispatladın Misak, hakikaten Kürt olmuşsun, onlar gibi çıplak yatıyorsun.” diye hatırlattım.

Kahkahayla güldü:

“Oldum, onlar gibi oldum.” dedi.

İki kız, bir erkek, üç çocuk babası olduğunu, hanımının Temir ağanın çobanlarından birinin kızı olduğunu, kendisine vermiş olduklarını anlattı.

Yolda rastladığım dağ pazılarının çokluğundan bahsettim. Misak erken kalkıp benim için toplayacağına söz verdi.

Öbür sabah Temir ağanın odasında misafirlerle kahvaltı yaptık ve beş bir gece önce bana göstermiş oldukları misafirperverliğe teşekkür edip yola çıktım.

Az sonra ikinci bir vadiye girdim. Bir kavaklıkla uzun bir yonca tarlası vardı. Misak, elinde kürek, bir kadınla birlikte yakındaki derenin suyunu tarlaya akıtıyordu. Yoncalar yükselmiş, göğüslerinin hizasına gelmişti. Beni bekliyorlardı ve karşıladılar.

Misak karısını tanıştırdı. Güneşten yanmış, esmer tenli, sopa gibi bir kadındı. Her Kürt kızı gibi, burnu hırızmalıydı, beline de geniş bir kuşak bağlamıştı. Bana bir çift renkli çorap, kengel sakızı, dağ pazısı ve ekmeklere sarılı birçok kuru kaymak verdiler, almam için ısrar ettiler.

Misak her zamanki gibi gülerek, bana iyi yolculuklar diledi. Konuşmalarımızı anlamayan hanımı, susuyordu. Onlar yine yonca tarlasının içine girdiler, ben yürüdüm.

* * *

O günlerin üzerinden yirmiyi aşkın yıl geçmişti. Ben oradan ayrılmış, buraya gelmiştim, Pangaltı Hamamı'nın orada, bir fırında çalışıyordum.

Fırının yanında bir Acem kahvesi vardı; bizim piyasanın esnafına ve onların müşterilerine çay kahve yapardı. Civardaki bütün Türk, Kürt gurbetçi işçilerin, rençberlerin uğrak yeri idi de.

Pazarları bütün gün, hafta içi her akşam orada toplanırlardı. O kadar ki içeride boş masa, oturacak bir köşe dahi kalmazdı. Ben de giderdim. Çoğu memleketlimdi. Mekertmeli, Polomerli, Mak vadilerinden, Gosda'dan. Çoklarıyla görüşürdüm. Bazen ısrar üzerine içlerinden biri memleket türküleri söyler, hepsi onu dinlerdi; bazen de zurna getirirler, çalarlar ve çoğunlukla kol kola girip halay çekerlerdi, ben de onları seyrederdim.

Birkaç günden beri çayhanede bir genç görünür oldu. Hem keman çalıyor, hem söylüyordu, etrafında kendi yaşıtı birkaç arkadaş da vardı. Söyledikleri, köyüme ve bana çok aşına halvalardı, dikkatimi çekti.

Bir akşam da elindeki kemaniyla arka arkaya “Kerege”, “Bako di Diyabe”, “Hınıs ağzı”, “Harput ağzı” ve meşhur “Urfa”yı söyledi, uzun, tiz:

“Oğul...

Bu su nereye gider

Akar Bağdad’a gider.

.....”

Tam tamına Nuh begin köyünden Misak’ın söylediği şarkılardı bunlar. Şaşılacak şey, kimdi bu genç? Ben kendimi tutamadım, şarkı bittiğinde sandalyemi yaklaştıırıp sordum.

“Koçgiri taraflarındanım.” dedi.

“Koçgiri mi! Desene memleketliyiz. Dur, o taraflardan birini soracağım sana. Eski Koçgiri’den çık, Güni’ye gitme, Kuzin, Çıra Gedikler’den aşağı, Dumanlı’nın eteklerinde, Kalkancı geçitlerine gitmeden, bir vadinin içinde tek bir ev var, Temir ağanın evi, orayı bilir misin? Ben orada çok misafir kaldım.”

Konuşmalarımı pür dikkat dinleyen etraftakiler hep bir ağızdan seslendiler:

“Bu da ordandır, tam senin söylediğin evden, Temir ağanın evindendir.”

“Ya... çok iyi, çok iyi!” dedim, “De bakalım Temir ağa sağ mı, oğulları Haydar, Munzur, Alişar...?”

“Temir ağa öldü.” dedi genç adam, “Dört yıl oldu öleli. Babasının yerine büyük oğlu Haydar ağa geçti, ailenin reisi odur şimdi. Munzur, Alişar, Alikgo hepsi iyidirler, eskisinden daha zengindirler şimdi, gene epey toprak satın aldılar, iki tane de değirmen inşa ettiler.”

“Sana başka birini sorayım. Orada Misak vardı, Divrikli. Temir ağa evlendirmişti, çobanlarından birinin kızını vermişti ona. Tanır mısın, bilir misin o ne oldu?”

“Babasıdır, babası! Bunun babasıdır; bu, onun oğludur.” dediler dört bir yandan. “Bunun ismi de Şabo’dur.” diye eklediler. Bu arada delikanlı da bana bakarak gülümsüyordu.

Ben babasının daha önce Nuh begin köyünde olduğunu, mesleğinin eskicilik olduğunu, anasının ise onun ikinci hanımı olduğunu, birincisinin ölmüş olduğunu anlattım. Delikanlı bütün bunları biliyordu ve baş hareketleriyle, ıff... ıss... diye sesler çıkararak sözlerimi onaylıyordu.

“Sağ mı baban, şimdi ne yapıyor?”

“Sağdır, iyidir, çok iyi.”

“Anan, Ğhude?”

“O da sağdır, iyidir.”

Şabo babasına benim hakkımda yazacağına, benim için tereyağı, kaymak, bal getirteceğine söz verdi.

“Baban ihtiyarladı mı?”

“Yok yok, daha dinçtir, koyun güdüyor, çobanlık yapıyor.”

Vay Misak vay... Demek yaşıyormuş, iyiymiş, ihtiyarlamamış da, Dumanlı’nın dağlarında çobanlık yapıyormuş. Ne güzel, ne güzel... Kulağı çınlasın.

O günden itibaren Şabo ve arkadaşlarıyla ahabap oldum. Gözleri pırıl pırıl, yüzleri güneş yanığı delikanlılardı hepsi; civardaki apartman inşaatlarında amelelik yapıyorlardı.

Ne zaman kahveye gitsem, hepsi yanıma gelirlerdi. Şabo’nun babası Misak’tan, Temir ağanın oğullarından ve kendi köylerinden bahsederlerdi.

Yine bir pazar akşamıydı. Fırının kapısında durmuş, yoldan geçenleri seyrediyordum, Şabo çıkageldi.

“Biliyor musun, babam geldi... şimdi geldi... kahvede... sana

haber vermeye geldim... seni istiyor." dedi.

İnanasım gelmedi.

"Ne diyorsun, doğru mu? Yalan söylüyorsun." dedim ve onu takip ettim.

Kahvenin köşesinde bir kalabalık toplanmıştı. Ayağı çarıklı, yerli giyimli üç kişi de sandalyelere oturmuştu. Onlardan biri Misak'tı. Yirmi beş sene evvel nasıl biliyorsam, öyleydi; yalnız yüzü daha esmerleşmiş ve boyu kısalmış gibi geldi bana. Ayağa kalktı, kucaklaştık. Yan yana oturduk, birbirimizin hal hatırını sorduk. Bilhassa benim için geldiğini, haberimi alır almaz gelip beni görmeye karar verdiğini söyledi. Gözlerimi ondan ayırmıyordum. Gülmeyi unutmamıştı; her lafa, her cevaba neşeli neşeli gülüyordu. Hanımı Ğhude'yi, Haydar ağayı, kardeşlerini sordum. Hepsinin selamlarını ilettiler.

"Ğhude ihtiyarlamadı mı?"

"Kürt karısı çabuk ihtiyarlar mı?" dedi gülererek. Daha sonra da Ermenice konuştuk. Uzun yıllar kullanmadığı halde Ermenice'yi hiç unutmamıştı.

Saat on ikiye kadar konuştuk. Bana bal, tereyağı, kaymak ve dağ pazısı getirmişti.

Misak tam iki ay kahvede kaldı. Zaten çalışmaya gelmemişti. Oğlu Şabo ve bütün memleketli gençler bırakmazlardı ki işe gitsin. O onların misafiriydi, sadece istirahat etmeliydi. Yemek yer, dışarı çıkar, yürüyüş yapar, sonra yine kahveye dönerdi. Aşağı yukarı ben her gün yanına giderdim ve sohbetimizi devam ettirirdik.

"Yonca tarlasını ekiyor musunuz gene? Kavaklığın karşısındaki değirmen dönüyor mu? Köyümden de geçer miydin, karşısındaki tepenin üzerinde ufak kilise ve önündeki ağaç duruyor mu? Bizim çayın kenarındaki mağaralarda Şafaklılar sürüleriyle birlikte barınıyorlar mı hâlâ?"

Bu ilgimi görünce her defasında tekrarlardı:

“Gel seni beraber götüreyim!”

Ben reddederdim.

“Ne olacak? Bana ve Haydar ağaya misafir olursun, kışın yine dönersin.” diye ısrar ederdi.

Dönüş günüydü, memlekete dönecekti. Kahvede dikilmiş duruyordu. Şabo’yu da beraberinde götürüyordu, everecekti. Üç işçi daha vardı, onlar da gidiyordu. Misak’ın elinde bir sopa, diğerlerinin sırtında ise birer yorgan ve hurç vardı. Son bir defa kucaklaştık, evdekilere selamlar yolladım. Misak’ın gözlerinden yaşlar döküldü...

Ayrıldılar. Misak önde, Şabo ve diğerleri de arkada, sokağın kalabalığına karıştılar.

Keşiş Düzü'nden çıktım, Karabudak kıyısına gelmem öğleni buldu. Şaştım. Çay o kadar cılızdı ki, sanki dereydi. Karşı taraf dik bir dağdı, çay onun dibinden gidiyordu. Benim bulunduğum taraf ise kumla kaplı düz bir alandı. Çokça kabak, soğan tarlası vardı. Onların Kızılbaş köylülere ait olduğunu biliyordum, çünkü onlar bu iki çeşitten başka bir şey ekmezlerdi.

Birkaç büyük meşe ağacı vardı, onların gölgesine gidip oturdum. Oturduğuma da pişman oldum, çünkü ağaçlarda ne kadar sivrisinek varsa üzerime üşüştüler. Onca kovdumsa da, yine geldiler; fakat ne yapaydım, ova çok sıcaktı ve oturacak daha uygun bir yer yoktu.

Birkaç dakika sonra bir ana oğul göründü, yanlarında da bir katır. Benim yanımsa bir soğan tarlası. Soğanlar sökülmiş, eve götürmek için kurumaya bırakılmışlardı. Bunlar gelip orada dikildiler. Katırın üzerinde çuvallar vardı; kadın onları aldı, soğanların kenarına oturdu, ayırıp çuvallara doldurdu; oğlan ise durdu ve seyretti. Bir ara ikisi de bana baktılar, sanki beni yeni gördüler, sonra yine işlerine devam ettiler. Kızılbaş oldukları belliydi. Çocuğun keçe başlığının etrafına renkli bir mendil bağlamışlardı. On beş yaşında ya var ya yoktu; bu vadilerin hastalığından, sıtmadan çekiyordu. Anası da diğer bütün hemcinsleri gibi, alnına gümüş paralar dizmişti ve topuklarına kadar inen kırmızı örtüsünü sırtına atmıştı; hem uzun boylu, hem de güzel ve kuvvetliydi. Torbalar dolduktan sonra anası ayağa kalktı. Katırı çekip yanaştırdı, çuvallardan birini kucakladı, yükledi, oğlunu da altına dayanak olarak koydu.

“Dayanamıyor musun, ağır mı?” diye sordu.

“Evet.” dedi oğlan.

“Şimdi, şimdi.” dedi anası.

Ve saniyede ikincisini de kaldırdı, yükledi, iki taraf dengelendi, oğlan da zor durumdan kurtuldu. Anası sağ ayağını kaldırıp çuvala dayadı, bütün gücüyle ipleri çekti, yükleri bağladı, sonra oğlanı kaldırıp katırın üzerine oturttu, yolladı, kendi de yere oturup işine devam etti.

Uykum geldi, sivrisineklerden kurtulmak için mendilimi yüzüme örttüm. Tam uyuyacaktım ki bir konuşmayla uyandım. Karı koca olmalıydılar, bir kadın ve bir erkek tarlaya gelmiş konuşuyorlardı. Kızılbaştılar, çünkü bu kadının da alnında gümüş paralar diziliyordu ve ayaklarına kadar inen kırmızı örtüsünü sırtına atmıştı.

“Ne yapıyorsun gız... Melek... yalnız mısın?” diye sordu, Kızılbaş kadınlara has makamı bir telaffuzla.

Melek onayladı.

“Kocan nerede ğız?”

“Yükleri götürdü. Siz nereden geliyorsunuz böyle?”

“Ahmed ağa ile Aşağı Çaykara’ya gitmiştik, oradan geliyoruz.”

Fakat bu soğan ayıklayan kadının, Melek’in cevabı beni şaşırttı. Kocası yanında yoktu, kendi ve oğlu idiler; niye eve yollandım dedi? Neden yalan söyledi?

Ahmed ağa, karısının yanında, ayakta duruyordu. Rengi atık, kısa bir dizlik giymişti. Kollarını iki yana sarkıtmış, öylece duruyordu. Nasılsa ağacın altında oturduğumu görüp yanıma geldi.

“Sabahın hayır, çorbacı*.” dedi, Ermeni olduğumu anlayarak.

“Sabahın hayır, Ahmed ağa. Otur bakalım.”

Oturdu.

“Nerelisin çorbacı?”

“Armıdan’lardamm, Ahmed ağa. Cigara içer misin? Buyur, bir cigara sar.”

Tütün kutumu ona uzattım.

Bu vadilerin Kızılbaşlarından olacak ve bir sigara vermeni beklemeyecek, olacak şey mi? Hemen alıverdi.

“Sen nerelisin Ahmed ağa?”

“Ağıldere’lerdenim, yukarıdakinden.” dedi. Ve köylerinden, evlerin sayısından, yaşantısından söz etti. Birbirimizle ahabap olduk. Tütün tabakamı gene uzattım.

“Ahmed ağa, al bir cigara daha. Sana bir şey soracağım, kim bu kadın, şu Melek çağırdığınız?”

“Bizim köylü Ali efendinin gelinidir o.”

“Fakat size neden yalan söyledi? Ben ondan evvel buradaydım, kendi sonra geldi. Yanında kocası yoktu, oğlu ve kendisiydi. Çocukla çuvalları doldurdular, yüklediler, sonra da çocuğu kucakladı, katıra bindirip eve yolladı. Olan biten bu, hani ya koca burada?”

“O çocuk dediğindir kocası. Oğul değil, kocasıdır. Adıgüzel derler.”

“Ne diyorsun, Ahmed ağa! O çocuk hakikaten kocası mıdır? Fakat çocuk on beş yaşında bile yok. Bu kadın dersin otuz beşini de geçkin. Onu buna nasıl vermişler? Sonra çocuk hasta, sıtmalılı. Karı dersin kadanaya benziyor. O ona nasıl dayanır?”

Ahmed ağa söylediklerime kulak asmadı bile.

“Ali efendi işini bilir. Bu Melek büyük oğlunun karısıydı. Dört torunu var ondan. O öldü, ufak oğlu Adıgüzel’e aldı. Başkasına bırakır mı gitsin? Hem burada, hem Yukarı Çaykara’da Melek’in babadan kalma çok tarlaları var. Bu soğan tarlası da Melek’in. Sen olsan ne yapardın? Böyle bir kadını elden çıkarır mıydın?”

Karısı Ahmed ağayı çağırdı, karı koca gittiler. Öğleyi geçiyordu, ben de ayağa kalktım.

Bir kış, bir yaz geçti, yine sonbahar geldi, bir sabah bizim bağlara gidiyordum. Gabanlar deriz, geçitlerimiz var, oradan dışarı çıktım, dört adama rastladım. Sırtlarında çuvallar vardı.

“Ağıldere’lerdeniz.” dediler.

Ali efendiyi sordum.

“İyidir.” dediler.

Ahmed ağayı sordum,

“İyidir.” dediler, “Kışın sıtma tuttu, fakat iyileşti, şimdi iyidir.”

Ali efendinin gelini, Melek’i sordum.

“Sen Melek’i nereden tanırırsın?” dediler ve eklediler: “İyidir.”

“O yine Ali efendinin gelini midir?”

“Tabii. Ali efendi bırakır mı başkasına gitsin?”

“Adıgüzel, Melek’in kocası ne yapıyor?”

“Adıgüzel öldü.” dediler.

“Ne diyorsunuz!” diye haykırıverdim. Fakat neticede böyle olacaktı. “Çocuk hastalıklılı, kansızdı, üzerinde can yoktu. Kadın çok büyük, hem de kuvvetli idi. O ona verilir miydi?”

İnsanlar başlarını salladılar.

“Fakat madem Adıgüzel öldü, nasıl olur da yine Melek gelini olur? Çıkıp gitmedi mi?”

“Ali efendi bırakır mı başkasına gitsin? O ne akıllıdır. Başka çocuğu yoktu, kardeşinin çocuğunu kendine evlatlık yaptı. Melek’i ona verdi. Melek’in tarlaları yine ona kaldı. Şimdi cüppesini giyer, avlunun kapısında oturur, ovayı seyreder, Melek’le evlatlığı da kendi için çalışırlar.”

Karga Burnu arık

İsmig'i aldığı haberi kadınlar arasında yayılınca, herkes şaşırmıştı. Ve her gören Sultan'a sormuştu.

“Ğız! Senin için diyorlar ki İsmig'i alıyor imiş! Essah, öyle mi?”

Sultan bazen gülmüş, bazen de omuzlarını silkerek ‘bilmem ki’ demiş, ama çayın kenarındaki büyük tarlalarında İsmig'i ağır-lamayı sürdürmüştü. Bu, neredeyse günlük buluşmalara dönüş-müştü. Sultan daima tarlada olur, elde çapa, soğan veya sarmısak çıkarır ya da çayın suyuyla karpuzları sular, İsmig ise sabah kal-kınca doğru çaya iner, soluğu Sultan'ın yanında alırdı.

İsmig'in âdeti, hemen yanına gitmemektir. Bir süre çıplak ba-

çaklarını sarkıtarak tarlanın duvarında otururdu. Bir süre zerdali ağaçlarının altında dolanır, eğer yere zerdali dökülmüşse, güneşten ısınmış veya kurtlu oluşuna aldırmaz etmeden, alır yerd; ta ki, Sultan işine ara verene, çapayı soğan sepetine bırakıp yanına gelene kadar. O zaman görüşmelerine başlardı. Konu hep aynıydı: Birbirlerini almaları.

Sultan her defasında saklamayıp, İsmig'e, çay kenarındaki Kızılbaz köylerine özgü makamlı konuşma tarzıyla şöyle derdi:

"Di-yor-lar ki senin için, İsmig tenbeldir, alma sağhın ha!"

Ve kadınların ondan uzak durması için kendisine söylediklerini bir bir sıralardı.

"Tek bir gün bile evinde durmaz, çalışmazsın. Armıdan'ların bağlarından dışarı çıkmazsın. Beklersin ki dut silkeleteler, testiye verip çeşmeye su getirmeye göndereler, yemeğe oturalar da seni çağırılar."

Ve hemen eklerdi:

"Ne bileyim... di-yor-lar ki İsmig ğari sağhılamaz..."

İsmig kaşlarını çatardı:

"Saklamaz... hı... kim diyor!"

Ve başını sallar, devam ederdi.

"Niye onlar karı saklarmış da, ben saklayamazmışım? Bugüne bugün bir eşeğim var. Kovanım da var. Kovanlardan çıkan balı hem yeriz hem de eşeğe yükler satmaya götürürüm. Tarlam da var. Doğru, kaç yıldır saban yüzü görmemiştir, ama bundan sonra tarlamı da ekeceğim. Nasıl olsa Manug çorbacıdan* bir inek alırım borçla, veya dayım var, ondan; o her zaman diyor, gel bir öküz seç, götür tarlalarını sür. Getiririz, bir başkasının öküzüyle beraber çiftte koşar, tarlayı süreriz. Bunlardan başka bir bostan yerim de var, bizim köyün içinde, suyun yanında, vadinin ağzında. Bostanı ektim mi, senin gibi bir değil, on kadın da alsam saklarım. Zaten sen çok çalışmayacaksın, kızım her şeyi yapar.

Sen hatun olacaksın, evde oturacaksın.”

Sultan, bu sözlerin ardından onun lafını keserdi.

“Di-yor-lar ki gızın da te-en-beldir... Ne bileyim, öyle di-yorlar!”

“Öyle diyorlar! Onu sana diyenin...”

Ve İsmig bütün bunları söyleyenlere küfür etmeye başlar, sonra sözü yine Sultan’a yöneltirdi:

“Kız Sultan... onlar seni benden soğutmak için bu sözleri söylüyorlar. Sen onlara kulak asma, bir kere bana söz ver, beni al, sonra gör bak. Allah bilir ya biz nasıl bir ev oluruz, İsmig’le Sultan nasıl yaşar. Hepsinin de başlarını önlerine eğdiririz!”

O zaman Sultan gider ekmek çıkınıını getirirdi. İsmig açtır, bunu beklemektedir. Dereye yakın zerdali ağaçları altında karşılıklı otururlardı. İnce lavaş ekmekler güneşten kurumuş olurdu, onları dere suyunda ıslatır, soğan domatesle beraber yerlerdi. Artan ekmeği de İsmig yerdı ve karnını tıka basa dolu hissetmediğinden, biraz da eğilip dereden su içer, tekliflerini bitirmiş olarak, köyüne gitmek üzere ayrılırdı.

Böylece her gün geldi gitti İsmig. Sonunda Sultan kendi de ikna oldu. Tamam, İsmig fakir, çıplak ayaklı, eski dizlikli, yüzü de çiçek bozuğu idi, fakat iyi erkekti; bir kere evlenmiş olduğundan kadın kıymetini bilirdi. Birbirlerini almakla çok iyi ederlerdi, düşmanlarının başını önlerine eğdireceklerdi.

Son kez İsmig eşeğiyle geldi. Sultan’ın bir çuval unu, birkaç bakır kabı, bir yatağı, bir cicimi vardı, biraz da zerdali kurusu, kuru erik ve kurutulmuş yarım elmaları vardı. Onları topladılar, kalanı Sultan’ın evli kız kardeşine bıraktılar. Poşa* eşeği gibi, eşeğin semeri yoktu; bir biçimiyle eşeğin çıplak sırtına yüklemeyi başardılar ve İsmig’in köyüne doğru yola çıktılar.

Köyün kadınları, Sultan’ın İsmig’le birlikte gittiğini görünce, inanmayanlar dahi sustu. Demek ki Sultan kız kalmaya, ev-

lenmemeye dair kararını geri alıyordu.

* * *

İsmig evlendikten sonra birkaç gün evden çıkmadı.

İsmig'in evinde bunlar görülmüş şey miydi? Un vardı, ekmek pişirdiler, birkaç gün doyasıya yediler. Karı koca yatağın içinde yatıyorlardı. Üzerine oturmak için cicimi bir köşeye serdiler, meyve kurularını da kışa hoşaf için sakladılar. Fakat ekmek bitiverince, İsmig yine eski yaşantısına döndü.

O her sabah erkenden beyaz dizliğini ayağına çekip dışarı çıkar, doğruca vadiden aşağı, Armıdan'ın bağlarına inerdi.

İsmig'e yasak yoktu. İsteddiği ağacın altında durup dut yer, istediği yerde uzanır, uyurdu. Onu ağaç silkelemeye veya yardım etsin diye dut toplamaya çağırırlardı ya da çeşmelere su getirmeye yollarlardı. Aç da kalmazdı. Nerde yemek için toplanıp oturanları görse, kalabalığın arasına girer, karnını doyururdu. Bazen de oradan kalkar, yine yemek yemek için başka bir bağa giderdi.

Sonbaharda ayvaları topladıktan sonra, bağları da bozunca artık kimse kalmadı. İsmig bu kez çayın iki yakasındaki söğütlerin arasında saklı değirmenlere yöneldi. Değirmencilerle birlikte değirmen taşlarını çekiçler, dereler dolacak olsa, beline kadar suya girer, balçığı temizlerdi, değirmene gelen yükleri indirir bindirirdi. Sonra dinkin taşını harekete geçirir, gelinlerle çiftçilerle birlikte dibegin etrafında toplanarak, buğday, bulgur dövmelerine katılırdı. İsmig o aylarda una bulanır, baştan aşağı bembeyaz olurdu. Ve akşamları değirmenin hamursuzuyla, değirmen taşının çevresinden artan yöre unuyla, bazen de hatta *cımur*la* evin yolunu tutardı.

Kışın da evde durmazdı. Sopasını aldığı gibi dışarı çıkardı. Sultan nereye gideceğine akıl erdiremez, makamlı konuşmasıyla hep sorardı:

“Yine nereye yol-la-nıyorsun, horyat*...”

İsmig hep erteleyemeyeceği bir işi olduğunu ima eder bir tavırla cevaplar, sonra doğru aşağıya, bağlara, kışlık bekçilerin yanına sigara içmeye veya mağaralardaki koyun çobanı Kürtler'in yanına giderdi, orada nasıl olsa aç kalmazdı.

İsmig verdiği sözleri çoktan unutmuştu. Ne tarlaları ekmeyi ne de bostanı bellemeyi aklından geçiriyordu. Tarlalar hiç saban girmediğinden taş gibi olmuş, yabanlaşmıştı; orada tarla var demek için kırk şahit isterdi. Bostan da terlemek, yorulmak istedi.

Kızı ise, babasından da beterd. İsmig'in eski karısından, Sultan'a de ki yaşıttı. Büyük başlı, büyük ayaklı bir şey; daima çıplak ayaklı; ayakları çorap nedir görmemişti. Günlerce yatsın, uyusun, sonra da onun bunun kapısına gidip ekmek istesin.

* * *

İkinci yaz geldiğinde, ne babadan ne de kızıdan bir fayda beklenmeyeceğini anlayan Sultan baharda tek başına bostanın tarlasını kazdı, belledi, yarısına kavun, yarısına karpuz ekte. Yukarıdan, Karapuhar'dan ve Keşiş Düzü'den akan sular tarlanın yanından geçirdi. Toprak kuvvetliydi, devamlı sulandığından bol ürün verdi, her fidan üzerinde üçer, dörder tane. Tarla karpuzlarla, kavunlarla kaplandı.

İsmig her gün eşeğe yükler, civar köylere götürür, *lirini** elli, altmış paraya kadar satardı. Her dönüşünde eşeği kapıya bağlar, Manug çorbacıdan parayla satın aldığı erzakla içeri girerdi. Ayaklarını uzatmış oturmakta olan kızı, babasının eline bakarak, kalın sesiyle seslenirdi:

“Çıkar bakalım, yine neler getirdin?”

İsmig ise öyle hallere girerdi ki sanki kendi düşüncesinin ve emeğinin meyvelerini yiyorlardı.

Sultan, İsmig'in her gelişinde paralı, mallarla dolu geldiğini görünce, köylerde onun bunun ayağında gördüğü çarıklardan is-

temeye başlamıştı. Bunlar bütün kasabada bir yenilikti. Beyaz deriden, ufak ve iyi dikilmiş, mavi boncuklu. Sonra özellikle uçları güzeldi. Karga burnu şeklinde, yukarı kalkık. Bu yüzden de karga burnu çarık derlerdi. Eğin'den Kara Haço getirmişti. Omzundan sarkıtarak dolaşa dolaşa köylerde satardı, satın alıp giyenler çoktu. Sultan'ın gözüne güzel görünmüşlerdi ve her seferinde söyler dururdu:

“O ça-roğ-lar-dan isterim ben... Ğarğa burnu çaroğlardan... Gıdig de almış... Adig de... Gıdig'in ğarisi de... Bayig'in ğizi de... Bahadunlu gelin de... yağşı... şirindirler...”

Ve İsmig getireceğine söz verirdi hep.

* * *

Üçüncü yaz geldi.

İsmig birbiri ardına çocuk babası olmuştu. Sultan iki çocuk getirmişti ve yine hamileydi.

O bahar Sultan bostanı yine ekmişti ve bol ürün vardı, fakat haziranda hastalandı. Çayın kenarındaki, vadideki köylerde tüm şiddetiyle sıtma başlamıştı. Bütün köylere bulaşmıştı. Bir bayırda, kıraç dik kayalıkların arasında, hepsi sekiz köy evinden ve bir o kadar da çitlerle çevrili koyun ağılından ibaret olan İsmigler'in köyünde, hastası yatmayan ev yoktu.

Sultan'ın sıtma nöbetleri de herkesinki gibi iki günde bir tekrarlanırdı. Önce daima dişleri birbirine vuracak şekilde titremeye başlar, bunu yüksek bir ateş takip ederdi. Ertesi gün ise halsiz olmakla beraber, ayağa kalkabilir, bir sopaya yaslanarak koyun sidiği ve gübre kokan ağılları dolanabilir, çitlerin gölgesinde oturabilir, bazen de vadiye kadar inebilirdi.

İyileşmeleri için hastaları eşeklere bindirerek civardaki ziyaretlere götürürlerdi. Sultan köyün yukarısındaki, Adiglerin ağılının başındaki ardıç ağacına kadar gidebilmişti. O ağaç da ziyaret yeri idi; kutsaldı, yaşlı olduğundan o kadar çürümüş ve

delinmişti ki üzerinde sadece yarı yeşermiş bir dal vardı ve devrilmemesi için dört yanını taşlarla örmüşlerdi. Sultan büyük bir imanla eteklerinden kestiği kumaş parçalarını dala bağlamıştı. Fakat kendisini ne Kara Baba, ne de Kara Gaban ziyaretlerine götüren olmamıştı ki, orada dedeler sıtmasını bağlasınlardı. Hele Cogi Baba vardı ki, her temmuzun ortasında tam kırk gün, ne fazla ne de eksik, buz gibi bir su akardı ve içinde, sıtmaya yakalananlar yıkanırldı.

İsmig'in bir gün bile evde durduğu yoktu gene de. Her gün kavun karpuz yüklenir, köylere götürür, öğleden sonra veya akşamları dönerdi.

Sultan çok su içiyordu. Ağılların yakınından akan dereden beriye gelmezdi. Güneşten ısınmış su gübre kokardı ama yine de şişecek kadar içerdi. Dereden uzaklaşır uzaklaşmaz yine içi yanar, yine susardı; yine gelir, sallanamayana kadar içerdi.

Ancak ister yatakta yatıyor veya oturuyorken olsun, bir şeyin onun hiç aklından çıkmadığına şaşıyordu İsmig: çarıklar. Her seferinde getirmesini hatırlatır , İsmig de hep söz verirdi.

İlginç olan bir şey de, ne İsmig'in, ne de kızının hastalanmamasıydı. Babasının zaten evde durduğu yoktu, kızı ise uyumaktan gözlerini açmıyordu ki hastalık gelip onu bulsun.

* * *

Bir gece İsmig kalktı, eşeğe yine kavun karpuz yükledi ve gitti.

Sultan yatakta uyanıktı. Kendisi de kalkıp bostana göz kulak olmaya gitmeyi düşündü. Kışın hayvanlara yedirmek için yeşil dal toplama ayıydı. Dal toplayanların bostana girip hırsızlık yapmalarını önlemeliydi; fakat kalkamadı, çünkü kısa bir süre sonra titreme tekrar başladı. O gün sıtma nöbeti günü değildiyse de, hastalık tekrarlayınca yatağa çakılı kaldı.

Ağıla açılan delikten, dışarıda gündeğümü fark ediliyordu. Kendi sıtmadan kalkamadığı için uyanıp gitsin diye kıza seslendi:

“Ğız... Kozmuğ’un deliğinden alaca şafağ portladı, ğalğsana!”

“Ğalğmayacağım işte ıh, sana ne!” diye cevapladı yattığı yerden.

Çaresiz ayağ kalkmayı denedi, duvarlara tutunup kapıya kadar ilerledi, fakat yapamadı ve döndü, yatağın üzerine düştü.

Üşüme titremelerini ateş ve ter takip etti. Nöbetler arttı, Sultan yanıyordu.

İsmig öğlene doğru eve döndü, eşeği kapıya bağladı ve içeri girer girmez, kıvranan hastaya bakmadan, küfür etmeye, bağır-maya başladı.

“İncir ağaçlarının arkasındaki büyük kavunlar ve karpuzlar nerede? Yoklar, götürmüşler, çalmışlar!”

Yüzü gözü kan ter içinde, tanınmaz bir hal almış olan Sultan, hasta haliyle nefes nefese cevapladı.

“Ne bileyim ben, ğızına dedim gitmedi. Arınıdanlı uşağlar mı aldılar, Abuşdalılar mı, Ağagil mi, Mıstıkgil mi, Sılogil mi, Ğımıl mı, Ğımılın uşağları mı, Dılo mu, Ümig mi? Ne bileyim!”

Zaten sebep arayan İsmig’i bu cevap daha da sinirlendirdi ve Sultan’a kuvvetli bir tekme attı.

İsmig onları tütün için saklıyordu. Sahag çorbacıya söz ver-mişti; onları götürecekt, karşılığında içmek için bir *lir* tütün ala-caktı.

“Neden uyanık durmadın da çaldırttın?”

Sultan ağlayıp sızlanmaya başladı. Kendisini almıştı ya, bir güne bir gün kendisi için ne yapmıştı?

“Yayla yayla mı gezdirdin, *bodig** eşeğe mi bindirdin, düğün-lere mi götürdün, ğarğa burnu çaroğ mu geydirdin, nahlet! Hor-yat!”

Karga burnu çarık lafını işittiği anda, İsmig büsbütün ken-dinden geçti. Bir süredir çarıklardan söz edilmesini duymak istemiyordu.

Hayır, köyüne gitsindi! Artık kalmayacaktı! Evinde kalmasındı, ev kendinindi. Karıya ihtiyacı yoktu. İnsan karısız işini daha iyi bilir. Karga burnu çarık almayacaktı. Ve bir tekme daha indirdi.

Sultan kendini kaybetmişti. Kollarını dışarı attı. Sadece bir soluk inip çıkıyordu.

Kız ise bir köşeden bir analığına, bir babasına bakıyor ve susuyordu.

“Çimniin Mi Ğız?”

Karabudaklı Hüseyin ağanın karısı Tarkılohlu hatun, sabahtan beri beş altı defa kapıya çıkıp karşı vadiye baktı, *pemgi** ağaçları arasından Nordunlu’nun yolunu gözetledi.

Akşamdan kendisine söz vermişti. Sabah erken, karanlıkta, yerler beyazlaşmadan kalkacak, avludaki koyunu sağacak, buğdayını dövmeye, değirmene gitmek için doğruca ona gelecek ve yola çıkacaklardı. Gecikmemek için süt *ğhabını** kendi götürmeyecek, kızına, eltisine tembihleyecekti; ikisinden biri götürsündü.

Kim bilir kaç ev kendi önüne geçmişti şimdi. Değirmendeki sırasını kaybetti, besbelli. İster misin öne geçenlerin buğdayı çok olsun. O zaman bekle ki sıra gelsin. Artık geceye mi kalırdı, er-

tesi güne mi, Allah bilir. Bunları düşünüyordu Tarkılohlu hatun.

Dibek değirmen gibi değildi, tek başına olmazdı. Tek başına ne kadar buğday ezilebilir, ne kadar kepek çıkardı, ne kadar bulgur, ne kadar yarma alınırdı? Dört olmasa da, en az iki kişi olmalıydılar ki buğdayı ıslatsınlar, karşılıklı otursunlar, dibek taşı her önlerinden döne döne geçerken buğdayı yetiştirsinsinler. Fakat ne olursa olsun Tarkılohlu yalnız başına gitmeyi göze aldı. Elbet bir şey ayarlardı, ayarlayamazsa da, değirmencinin karısını çağırırdı.

Çocuklar, Bayram, ondan bir yaş küçüğü Zulal, onun da küçüğü Ali, eşeği dışarı çıkardılar, kapıya getirdiler. Tarkılohlu entarisinin iki yanını kuşağına soktu, topuklarına kadar inen kırmızı örtüsünü hareketlerini engellememesi için omzuna attı, buğday çuvalını bir başına kaldırdı, eşeğe yükledi; düşmesin diye çocuklar destek oldular. İkinci çuvalı da yükledi, çuvalların kulaklarını birleştirip tahta çubuklarla tutturdu, iki yük dengelendi, çocuklar da rahatladılar. Kızı Zulal'ı yanına aldı, yola çıktılar.

"Ğız, yalavuz mı gidiyon? Hani, Nordunlu nerede?"

Yan komşuydu, Zinzınutlu. Çay kenarındaki Kızılbaş köylerinin kadınlarına ait sakin, makamlı bir konuşma tarzıyla soruvermişti; ellerini selama durur gibi göbeğine koymuş, kapıya çıkmış bakınıyordu.

"Ğurtlar başını yesin, ona ğalan yarsız ğalır!" diye cevapladı Tarkılohlu.

Ana kız, yüklü eşek önlerinde, çayın kenarına, Çaykara'ya indiler, soğan, kabak tarlalarından, söğütlerin, kavakların altından yürüdüler. Çayın en dar yerine vardılar, oradan da değirmenin önüne indiler. Değirmenin ve dibegin her iki ambarı, çaydan gelen gürül gürül suyla doluyor, köpükler saçarak taşıyordu. Çağ-çağların, değirmen taşlarının, çarka dökülen suların gürültüsünden insanlar birbirleriyle bağırarak konuşuyorlardı.

Havada un kokusu vardı.

“Hoş geldin, Tarkılohlu hatun.” dedi değirmencinin karısı Gülüm, yanlarına gelerek. Çuvalların kulaklarındaki tahta çubukları birlikte çektiler, çuvalları kucaklayıp yere indirdiler.

“Hani, Nordunlu hatun nerede?”

“Nordunlu, Nordunlu ola, aldattı beni!”

Değirmenin iki kapısı da açıktı, içerde dört kadın, peçelerini çözmüş, karşılıklı oturmuş, dibek taşına durmadan buğday veriyorlardı. Onlardan sonra sırada iki ev daha bekliyordu.

Tarkılohlu, sıra beklesin diye Zulal’ı çuvalların yakınına, Gülüm’ün yanına bıraktı, kendisi köye döndü.

Çaykara’nın öğle güneşinin teri yüzünden aka aka köye girdi. O sırada Gül Ali de Garmir Kıra’dan vadiye iniyordu; Nordunlu’nun kocasıydı, ondan on yaş da küçük. Belli, evden yeni çıkmıştı. Nordunlu muhakkak içerdeydi. Tarkılohlu doğruca oraya gitti.

“Ğız... Nordunlu, ğız... hani geleceğidin, beni de alığodun, adı ğalası!”

Bağırdı ama içeriden cevap veren olmadı.

Bir su sesi duydu. Avlunun kapısı açıktı, ilerledi. İçeride, ağıl kapısında bir çul asılıydı; arkasında bir kadın soyunmuş, toprağın üzerinde durmuş, yıkanıyor. Nordunluydu. Çulu aşağı çekti, kaşlarını çattı, Nordunlu’yu yukardan aşağı süzdü. Bu manzara karşısında, niye gelmeyip yıkandığını sormaya gerek var mıydı?

“Ğara oğlağlar üstünde oynaya, soyğa ğalacağ! Nihak yerine beni de işimden ettin! Çimniin mi ğız?”

“Çimniim ya!”

Nordunlu, su dökünmeye devam ediyordu hâlâ.

“Ğocadın gettin, daha hele o sözlere geziin, nahlet!”

“Geziim ya!”

Araga vadi köyünde Mağso şöyle tüm bir hafta boyunca evde kalmış adam değildi.

O hep dışardaydı. Katırcıydı. Dört katır sahibiydi, onlarla katırcılık yapıyordu.

Mağso'nun ekimlik biçimlik toprağı yoktu. Zaten Kürtler'de pek çiftçilik sevdası olmaz ya; kaldı ki, Araga'nın ıssız, kimsenin uğramadığı o dağlarında ve vadilerinde tarla yoktu. Oralarda iyi koyun beslenirdi; besle, besleyebildiğin kadar. Sık çalılık ve dağlar arasındaki çayırlar sayesinde en cılız koyunlar bile çabucak yağ ve et bağlardı. Üstelik koyun çobanlığı kolay iştir. Yorulması, terlemesi yoktur; sırtüstü yat, güzel güzel uyu veya etrafına bakın.

Koyunlar otlar, kendi karnını da doyurur, senin karnını da.

Fakat Mağso koyun çobanlığı yapmak istememiş, katırcılığı seçmişti.

Genelde katırlarıyla buğday taşırdı. Harman dönemi sona erdiğinde, köyün mahsulünün onda birini devletten satın almış olan şahnalar* köylerin ambarlarını mühürler, uygun zamanı kolayarak beklemeye geçerlerdi. Buğdayın fiyatı yükseldiğinde mühürleri sökerler, Mağso da haber alır almaz katırlarıyla orada belirirdi. Başlardı taşımaya. Buğdayı büyük kıl çuvallara yükler ve çiftçilikleri olmayan, gurbetçilikle geçinen, sürekli buğdaya ihtiyaç duyulan Eğin köylerine, Kemah taraflarına götürürdü. Bir ambar boşalacak olsa, başka bir köyde ikincisi açılır, oradan taşımaya başlardı.

Bundan başka tuz da getirirdi. Tuz zamanı, bildiğiniz gibi yazdır, eylüle kadar. O aylarda, dağlardan devamlı akan tuzlu su derelerini harman yeri gibi özel olarak yapılmış büyük havuzlara toplarlar, sonra güneş altında on gün kadar bırakırlardı. Sular buharlaşınca dipte süt gibi beyaz tuz kalır, onu toplayıp depolarlardı. Yılın diğer mevsimlerinde tuzlu suları öylece akmaya terk ederlerdi; çünkü buharlaşma mümkün olmazdı. Fakat Mağso tuz zamanı gitmezdi, büyük gruplar halinde tuz getiren katırcılara da katılmazdı; çünkü ilk başlarda tuz çok ıslak olurdu ve kalabalıkta tuzun başındaki memuru yalnız başına yakalayıp tavlamak zor olurdu.

Mağso daha çok Tuzözü'deki tuz ocaklarına giderdi, oranın memuru ahabıydı, ona kuru tuzdan verirdi. Mağso tuzu köylere getirir, yarım para, hatta öyle zaman olurdu ki bir para fazlasına satardı. Çuval başına kırk para fazlası, bu da küçümsenecek bir miktar değildi Mağso için.

Sonra kendine başka bir iş bulurdu, salların ağaçlarını ve tulumlarını yükler, götürürdü. O günlerde Mağso, Fırat'ın belli

noktalarına uğrardı. Bilindiği gibi, sallar yalnız nehir aşağı gidebilirler, fakat nehir yukarı çıkamazlar. Dönüş için, körüklerle şişirilmiş olan tulumları sökmek, havasını boşaltmak, salı, ağaçları denk yapıp karadan taşımak gerekir. Mağso bunları götürürdü. Kışları da Malatya'dan kuru üzüm getirmeye giderdi.

* * *

Sürekli tartıyla işi olduğu halde, Mağso tartıdan anlamazdı. Kendini aldatmamaları için öğrenmeye de heves etmezdi.

Diyelim ki buğday olsun, ceviz veya fasulye olsun ölçekleydi, tartmak gerekmezdi, sadece doldurmak ve ölçekleri saymak yeterdi; fakat tuz, kuru üzüm böyle olmazdı. Mağso onları tartmak için yaklaşılmazdı bile. Alışkanlığı üzere, az uzakta oturur ve avucuyla sakalını sıvazlardı. Görevli memur veya dükkân sahibi onu çağırır, gelip tartıya bakmasını isterlerdi; ama nafile, Mağso reddederdi; kendi işi değilmiş gibi, oturduğu yerden kalkmazdı. Kelimelerin üzerine basa basa da seslenirdi:

"Ehe coonım, ğurban olayım sana, sen tart, ben gelip de ne yapayım... sen yalan mı söyleyeceksin... helalin içine haram mı karıştıracaksın?"

Satış için bir köye girdiğinde, kuru üzüm veya tuz yüklerini köyün belli bir yerinde, bir harmanda veya kilise kapısında yere indirirdi. Yem yemeleri için katırların torbasını asar, kısa entarisinin eteklerini toplar, çubuğu ensesinde, şapkası başında bir kenara oturur, kollarını sıyırır, etrafıyla ilgilenmez, öylece tespih çekerdi.

Yükleri indirdiğini gören köylüler, çuvalların etrafında toplanır, içindekileri ellerlerdi. Kimi fiyat kırma düşüncesiyle, kimi de huyunu bildiklerinden, şaka yollu takılırlardı:

"Mağso kirve, bu tuzun iyi değil, ıslak! Nerede geçen seneki, nerede bu!"

"Coonım öyle demeyin, bir kere kolunuzu derine sokun, öyle

elleyin. Bu geçen senekinden de iyidir. Bu tuz geçen seneki am-
bardandır, kurudur; bakın, ęurban olayım size.”

uvallarda tuz değil de kuru üzüm varsa, köylüler bu kez şöyle
derdi:

“Geçen kış, Surp* Sarkis zamanı bir kuru üzüm getirmiştin,
Mağso kirve; daha öyle kuru üzüm getirmedi; her biri baş-
parmak gibiydi, bunlar ufak, cılız!”

“Bunlar mı? ıhar-ay’ın, eski Kale’nin zmlerinin kuru
zmlerindendir, ęurban olayım! Bakın ne kadar da iri, siyah ve
parlak, iki tanesi ağzını doldurur! u uvalı aın da göresiniz!
Yiyin, helal olsun, tatlılığı iinizi alacak!”

Köylüler yerken sormaya devam ederlerdi.

“Eee, fiyatı ne Mağso kirve? Bak gr hepimiz de alacağız, ha!”

“Ben sizden fazla para mı alacağım, ağa orbacılar*, sizin için
liri* altı kuruş olur.” diye cevaplardı daima aynı tarzda.

“oktur kirve, pahalıdır, liri beş kuruş iyidir.” derlerdi her ta-
raftan.

“Villahi coonım, idare etmez, lirin alışı dört buçuk kuruş, bu
karda kışta dört günlük yoldan gelmişim, yem pahalı, siz hesap
edin, ęurban.”

Köylüler hem yer, hem de pazarlık eder, bu arada evin bi-
rinden bir terazi getirirlerdi.

Pazarlık kesilmiş, sıra tartıya gelmiştir artık. Hepsi de ala-
caktır. Mendiller, valalar* yere serilmiştir.

“Haydi Mağso kirve, gel bak.”

Mağso yerinden kalkmayı reddeder.

“urban olayım, siz tartın, her biriniz ne kadar alacaksınız
alın, ben gelip ne yapayım? Tartıya hile olur mu? Yukardan ba-
kan bakıyor ęurban.”

Yukarıdan bakan Allah’tı. Mağso işi Allah’a havale eder ve
yetinirdi. Bazıları bir lir, yani altı okka, diğerleri iki, üç lir tartar,

örtülerinin üzerine boca ederlerdi. Biri biter, ikincisine başlardı; o da boşalır ve tartı işi bitince, bu kez hepsi gelir, hesabı ödemek için Mağso'nun etrafını çevirirlerdi.

Herkes hesaba müdahale ederdi, Mağso ise parmaklarıyla ve yüksek sesle, bitmeyen saymalarına başlardı.

*"Yek, dido, sisê... deh qurîş, sî u pênc qurîş..."**

Bir hesap bir kerede bitmezdi. Birkaç kere tekrar ederdi. Kartırları birbirine bağlayıp yola çıktıktan sonra da, bazen yolun kenarında bir yolcuya rastladığında durdurup ona da hesaplarını ikna olana kadar yaptırırdı.

Paralar ödenir, fakat Mağso hemen cebine koymazdı. İster altın olsun, ister mecrediye veya çeyrek, iyice inceler, iki tarafını çevirip bakar, sonra başka paraya vurur, yere, taşın üzerine bırakırdı. Vay şayet üzerindeki harf ya da bir çizgide fark edilmeyecek bir silinti dahi olsa, veya sesi iyi çınlamasa! Ne kadar da ikna etseler, ispat etseler almayı reddederdi.

"Ehe, vıllahi çorbacı, bu kalpdır, gitmez, almazlar, ğurban olayım." der ve değiştirene kadar inat ederdi.

* * *

Çuvallar boşaldıktan sonra karnını düşünürdü. Bunun için ev hanımlarına müracaat etmesi gerekirdi. Mağso bir eve dalar, doğruca evin oturmaya ayrılmış bölümüne girerdi; çarıklı olduğundan, ayaklarını toprağa uzatmak için eşikten taraf, kilimin veya çulun kenarına otururdu.

"Annug hatun, ne yapıyorsun, iyi misin, çorbacıdan mektup alıyor musun? Çocukların, gelinlerin nasıllar, iyidirler inşallah. Ufak gelinin yüklüydü, kurtuldu mu?" diye sorardı.

"Kurtuldu, Mağso kirve, bir oğlan getirdi." diye Annug hatun cevaplardı.

"İyi, iyi, gözün aydın." diye devam ederdi Mağso, "Ben de açım, Allah ne verdiyse getir de yiyeyim, Annug hatun."

Eğer yemek yoksa Annug hatun siniyi getirir, üstüne ekmek, bir kap da pekmez koyardı. Mağso yanaşır, dizlerinin üstüne otururdu. Islatılmış ve yumuşamış tandır ekmeğinden büyük parçalar koparıp pekmeze banar banar yerdı. En sonunda da ekmeğin yumuşak kısmıyla kabı öyle bir temizlerdi ki yıkamaya gerek kalmazdı.

Pekmez yoksa, ekmek ve tuz isterdi, yanında iki üç baş da soğan. Zaten soğan çok ekmek yedirir. Kürtler'in de soğanı ne kadar çok sevdiklerini herkes bilir. Mağso *valanın* içinde ne kadar ekmek olursa olsun hepsini yerdı, üstünden de büyük bakır kapla soğuk bir su içerdı ve hayır duaları okuyarak, avucuyla sakalını sıvazlayarak o evden ayrılır, yol için ekmek ve soğan almak üzere başka bir eve yönelirdi.

* * *

Yıllar süren bu devamlı gidiş gelişler ve alış verişler yüzünden kasaba ve civarında Mağso'nun adı paralıya çıkmıştı.

Paralı olmanın insanı köylerde zor durumda bıraktığını kabul etmek gerekir. Köylerde para azdır, hiç olmayan evler de vardır. Aşırı derecede fakirlik, hepsi de muhtaç... Ve muhakkak herkesin paraya ihtiyacı var; birinin öküzü yok, öküz alacak; ötekinin, vergi memuru gelmiş, vergi verecek parası yok; beriki tohumluk buğday satın alacak... Bunlar reddedilseler de, küçük düşseler de, parası olanın kapısını çalacaklardır, çaresiz. Ve ne kadar faiz istenirse istensin, borç para dileneceklerdir.

Mağso bütün gelenleri reddederdi.

"Yok ğurban, nereden olsun ki... benim de yok!" der, olmadığını ispatlamak için kanıtlar sıralamayı ihmal etmezdi.

En çok gelenlerin içinde biri vardı ki, kendi karısı tarafından akraba da olurdu: Ezik. Elinde bir sopa, üzerinde eskimiş bir don gömlek, sürekli dolaşırdı. Kırk yaşlarında vardı. Hem evine gelir, hem de yollarda, her yerde karşısına çıkar, para isterdi.

Mağso parası olduğunu herkesin yanında inkâr ederdi, yalnız Dzovig çorbacıdan sırrını saklamazdı. Ona çok güvendiği için parası olduğunu da, miktarını da, sakladığı yeri de söylemişti ve kendisinden borç para isteyenlerin adlarını her seferinde gidip ona bildirirdi.

Dzovig çorbacı hem koyun, hem dükkân sahibi ünlü biri olduğundan, mavi çuhadan ağa şalvarı giyerdi. Koca burunlu, yapılı bir adamdı; her seferinde şöyle cevapları:

“Bana sorarsan verme. Hiç kimseye para verme. Beni örnek al. Sen bilmezsin, Mağso, insanoğlu haram süt emmiştir, sonra alamazsın, verme diyorum.”

Ezik’in sözü açılacak olsa, hiddetlenir, şöyle derdi:

“Ona ne diye para vereceksin! Allah bir can vermiş, geri almıyor; sen ona borç para vereceksin de sonra geri alacaksın, ha? Bir keresinde Çıman’da alacağıma karşılık bir eşek verdiler. Bu Ezik gitti geldi, geldi gitti, ağladı, dayanamadım, verdim. Ne de güzel bir eşekti. Bir yıl bile saklayamadı, bakımsızlıktan öldürdü. Altı yıl oldu, hâlâ borcunu ödeyecek. Ona yardım edeceğine, git paranı Fırat’a at!”

* * *

Günlerden bir gün Mağso yine köylerden dönüyordu. Kartırları bağladı, eve girdi. Kapının arkasında sopayı görür görmez suratsız Ezik’in içeride olduğunu anladı. Sıkıntılı bir ruh haliyle ilerledi. Karısı yoktu. Evin yukarı cephesinde, Ezik, ocağın kuytusuna oturmuştu; ayakları çıplaktı; yanına ekmek konmuştu. Ezik, ekmeği ocağın sıcak külüne koyup ısıtıyor, külünü silkeleyip büyük parçalar halinde yiyordu. Yediği bir tek yavan ekmektir, yanında ne bir yemek ne de soğan vardı.

Ezik, Mağso’yu görür görmez, suçlu gibi başını eğip ayağa kalktı; yemek sırasında ayağa kalkmak iyi olmadığı halde, kalkıp gelin gibi dikildi. Mağso burnunun dibinden bir şeyler mırıldanıp

oturdu. Teyzesinin verdiği ekmeği yiyen Ezik ise gitgide cesaretini toplayarak yine para istedi.

“Git, çalış da ye! Neren eksik, senin gibi adam hiç olmasın daha iyi!” dedi Mağso.

Zaten hep çekinen Ezik ses çıkarmadı, biraz daha durdu ve kovulmuşçasına, sopasını alıp, çıktı gitti.

Evde yalnız kalınca Mağso kendisi için uygun zaman olduğunu düşündü. Doğruca samanlığa girdi, sol köşedeki tavana tırmandı, orada merteklerin, asma kütüklerinin ve sazların içinden, altın, mecrediye ve çeyrek çıkınlarını aradı; yeni getirdiği paraları çeşidine göre ayırıp saklayacaktı.

Taş kesilip kaldı.

Çıkınlar yoktu, çalınmıştı.

Dışarı koştu. Karısı bileğinden asılı su dolu bakraçla vadiden yukarı çıkıyordu.

“Nerdeler, nerde? Yok hiçbirisi!”

Karısı şaşırmıştı. Mağso’nun delirdiğini sandı. Gözlerindeki ifade normal değildi.

“Ne nerde? Ne diyorsun sen!”

“Çıkınlar! Para çıkınları!”

Karısı kocasının paraları sakladığı yeri ilk defa işitiyordu.

Mağso’da aniden, Ezik’in orada yalnız kaldığı ve muhakkak onun almış olabileceği fikri uyandı. Onun işiydi! Yolda yakalamalı veya onların köyüne kadar gitmeliydi.

Vakit kaybetmeye gelmezdi. Hızlı hızlı yürümeye başladı. Üç saatlik yolu iki saatte aldı. Yolda yetişemediyse de Ezik’i tam evine girerken yakaladı.

Daima muhtaç olduğu için Mağso’dan çekinen Ezik, şaşırdı, kekeleydi, kızardı. Bu durum Mağso’yu önce ümitlendirdiyse de sonradan yavaş yavaş ümitleri kırıldı. Ezik, haberim yok, ben böyle bir şey yapmadım diye yemin ediyordu; onun akrabası ol-

duğunu, ekmeğini yediğini söylüyor, hiç bu kadar nankörlük olur mu diyordu! Mağso vaatlerde bulundu: Biraz para verirdi, bir de eşek alırdı... Ama nafi! Ezik, yine de suçsuzluğunda ısrar ediyordu. Elleri boş geri döndü.

Akşama doğru Dzovig çorbacının, dağların eteğindeki köyüne vardı, yorgun argın. Doğruca onun tepedeki evine gitti, çarıkla-rını çıkarmadan kilimin üzerine oturdu. "Dzovig çorbacı, eline ayağına ğurban olayım..." diye bitkin bir halde başından geçenleri, sonra Ezik'in durumunu anlattı.

"Ben derim ki bu Ezik'in işidir, o yaptı." dedi Dzovig çorbacı, ispat edici bir kanıt da göstermeden. "Keyvani* evi nasıl yalnız bırakır da dışarı çıkar! Yüz kere söyledim, ona yüz vermeyin diye!"

"Ben de öyle diyorum. Yerini kimse bilmezdi, bizim keyvani dahil! Ayaklarına ğurban olayım. Tam altmış beş yaşındayım, yirmi yaşında başladım, demek kırk beş yıldan beri katırcılık yapıyorum, kırk beş yıllık kazancım uçtu gitti!"

Mağso üzgün ve sıkıntılıydı. Dzovig çorbacının tahminlerine inanmıştı. Ümitsiz bir şekilde evine döndü.

Ve dört katırıyla tekrar katırcılığa devam ettiyse de, artık eski şevki kalmamıştı.

“Elma Gibi *Pîwazı** Yemez Ki, Ehooo...”

Silo, Hesso'nun üzerine örtülü çulun ucuna oturmuş, söyleniyordu.

“Acep akrep mi dokundu?”

“Acep yılan mı soktu?”

“Acep zehirli bir ot mu yedi?”

“Acep yatıp bir gölden su mu içti, suyla beraber bir kurt mu karnına girdi?”

“Çok sakız çiğnerdi, acaba körükotundan*, kenger sakızından mı oldu?”

Birinci karısı Ğına hatun, bir karıştan biraz yüksek siyah şapkası başında, çulun öbür ucuna oturmuş, ona cevap veriyordu.

“Akrep dokunmuş olsa, ağrısına dayanabilir miydi? Öyle bir şey olmadı!”

“Yılan sokmuş olsa, titremez miydi, rengi atmaz mıydı, sararmaz mıydı? Öyle bir şey olmadı!”

“Zehirli bir ot yemiş olsa, karnı ağrımaz mıydı, yerlerde debelenmez miydi? Karın ağrısı çekmedi!”

“Bir gölden su içerken içine bir kurt girse, farkına varmaz mıydı, gelip bize söylemez miydi? Bir şey söylemedi!”

“Hiç mi kimse topraktan körükotu çekip çıkarıp çiğnemiştir! Hiç mi kimse kengenden kenger sakızı toplamamıştır! Körükotundan, kenger sakızından ne olur?”

Hesso oğlan çulun altında yatmış, sesi sedası çıkmıyordu. Sadece nefes alıp veriyordu.

Hesso’yu doğuran, anası, Silo’nun ikinci karısı Gaar, ayakta, çulun dibinde durmuş, dinliyordu. Sanki hizmetçi kadındı da, onlar da kaynanası, kaynatası. Sirtına düşmüş ağır saç örüklerini avuç dolusu mavi boncuk ve küçük beyaz kemik parçalarıyla süsleyip örmüştü.

Kürtler’e özgü yüksek şapkasının kenarına, şakaktan şakağa iki sıra halinde büyük bakır paralar dizmişti, rengi kerpiçten de kırmızı olanlardan, hani Ermeni köylerinde kiliselerde kullanılır, büyükleri iki para, küçükleri ise bir paradır. Gümüş bir kuruşluk verip, yirmi veya kırk tane alırlar, götürüp kilisede tabaklara* bırakırlar. Hesso ne çok benziyordu Gaar’a. Kaşları aynı idi, katran gibi siyah, katrandan daha parlak.

Kürt Gemhu’da ihtiyar bir kadın var, o iyileştirebilir dediler. Diyen de Gıldırig Haçug’tu. Boynunda heybe gibi bir torba, kınadan, aynadan tut, neler satmazdı ki! Çerçiydi.

Zaten Karabudak’ın bitiminde, Karabudak’ın Fırat’a döküldüğü bu yerde, köy yok, yerleşim yok, yukarıda Allah, aşağıda iki nehir, bir tek koyun çobanlarının karıları ve çocuklarının kaldığı

bir sıra mağaralar... Buraya kim gelir? Gelip de ne yapsın?

İhtiyar kadın taze söğüt yaprakları istedi, olabildiğince çok. Yoğurt ve sarmısak istedi. Avuç avuç sarmısak ayıkladılar, bak-raçlarla yoğurt getirdiler. Sarmısakları dövdü yoğurda kattı, katı tabakalar halinde söğüt yapraklarının üzerine yaydı. Hesso'yu soyup yatırdılar, bir gece bir gündüz, başı hariç tüm vücudu yoğurtlu yapraklara gömülü kaldı. Beklenen olmadı, iyileşmedi.

Tepta'da bir kadın vardı, o geldi. Bunu da Kürtler'in çok sevdiği siyah çizgili *manusalar**, siyah *laçaglar** satan Kara Haço getirdi. Söğüt yaprağı yerine ceviz yaprağı istedi, yeni kesilmiş genç bir tekenin sıcak derisini istedi. Hesso'yu soyundurdu, bunlarla sarıp sarmaladı. Fakat bu da iyileştirmede; hatta daha kötü oldu, çünkü deriden çıkardıktan sonra soğuk aldı dediler.

Yukarı Armıdan'dan *Der** Boğos'u getirdiler. Üzerindeki Kürt entarisi, belindeki kuşağı ve kısa saltasıyla Ermeni papazından çok bir Kızılbaş dedesini, Kürt seydini andırıyordu. Hesso'yu oturtular, başına İncil okudu, haçıyla suyu kutsayıp şefaatt diledi. Silo, Ğına, Gaar, sıra mağaralarda ne kadar çocuk, kadın, erkek varsa, Silo'nun hasta veya ayağı kırık olduğu için mağarada kalan birkaç keçisi dahi, hepsi ayağa kalktılar, sanki kendileri hastaymış gibi huşuyla dinlediler. Haçla kutsanan suyu Hesso'ya içirdiler, İncil'i, haçı öptürdüler, kendileri de öptüler.

Darendeli molla vardı. Darende nerede, Karabudak mağaraları nerede! Her yıl çıkagelirdi. Molla olduğuna bakmayın, elifi görse mertek sanırdı. Kahverengi, sivri keçe başlığına yeşil bir sarık sarar, ceviz sopası kadar uzun boyuyla, molladan öte haramiye benzerdi. Yolda tek başına rastlayacak olsan ödün kopardı. Sıtmaya yakalananları iyileştirir, titremeyi keserdi; onu getirdiler. Yazı yazmayı bilmezdi, fakat yanında istemediğin kadar muska taşırdı. Hesso'nun boynuna bir muska astı, yanında getirdiği bilek bağlarından birini de bileğine bağladı.

Zızzınut'ta Mercan Bacı vardı. Karabudak kıyılarında, ta Hami'deki kızıl tuz ocaklarına kadar beş altı köyü vardı ki, ona bir aziz gibi taparlardı. Ruhun beden değiştirdiğine inanırlardı. Ölüm onlar için bir son değildi. Mercan Bacı ölümün bir aşama, değişimin başlangıcı olduğu fikrini yayardı. Ölenler dünyaya yeniden gelecekti, kim bilir, belki bir kuş, karaağaç, kavak, çınar olarak. Biz kim olduğumuzu biliyor muyuz, kim bilir kimin ruhu içimizde yaşıyor, kimin hayatını sürdürüyoruz? Belindeki kuşaktan üç çift tel gönderdi, hastanın boynuna bağladılar.

Tarkiloh'ta bir dede vardı. Bu Tarkiloh otuz hanedir; otuzunun da erkekleri babadan oğula dede olurlar. Hasanova'dan ileride bir tepenin yamacında, Kaylvank'a* giden yolun üzerindedir. Bu Kaylvank da Fırat'a inen korkunç bir uçurumun tepesindedir. Söylentiye göre manastırın koyunlarını bir kurt otlatırmış, ismi oradan kalmış.

Bu dede yirmi dört saatte bir, yalnız tek bir kuru üzüm yer, onunla yaşırdı. Ne hastalık olursa olsun, çok etkili muskaları vardı. Ondan muska getirdiler, boynuna astılar.

Kara Baba ziyareti vardı: Sağda Mati'den, solda Pahtiyar'dan gelen iki derenin birbirine karıştığı yerden yukarıda, bir yolun altında. Ziyaretin içinden bir su akar, kapısını iki ardıc ağacı bekler. Daha ileride Uranik dağlarının tam karşısında Cogi Baba ziyareti vardır, aynı isimli köyün hemen yukarısında. Oradan da bir su akar, kapısının önünde yaşlı bir kayısı ağacı vardır. Her iki ziyaretten de hem su, hem toprak aldılar. Hesso'ya hem sudan içirdiler, hem topraktan yedirdiler.

Dersim'in Ovacık'ından içeride, Behre Beli geçidinin devamında, Kuzucan yönünde uzanan Munzur dağlarında, Kutu Deresi'ne bakan bir tepenin üstünde Dujik Baba'nın mezarı vardır. Ziyaretlerin en ünlüsü budur. Kutsal bir kilimle kaplıdır mezar. Eğer sonbahar rüzgârı mezarın üzerindeki kilimi hareket ettirir de

üç kere havalandırır indirirse, bu iyiye alamet sayılır, soygun ve talan tehlikesinin olmadığına hükmedilir. Mezardan toprak aldılar, kilimin tellerinden getirip hastanın dudaklarına, vücuduna sürdüler.

İliçli Parunag ağa, karısı Antaram hatunla İliç'tan hastayı görmeye geldi. Çulların üzerine bağdaş kurup oturdular. Her geçmiş olsuna gelenin, hastaya, sevdiği bir yemiş, bir yiyecek getirmesi gerekir. Büyük toprak fincanlarla kahvelerini içtikten sonra, Parunag ağa cebinden altı parça kırmızı şeker çıkarıp Silo'ya uzattı; hani kadınları doğumdan sonra, temizleninceye dek iki gün, ısıtılmış ince loğusa kumu üzerine yatırırılar, su vermezler, su iyi değildir, her susadıklarında su yerine, bu şekerden şerbet yapar içirirler, işte o yassı, muska şeklindeki loğusa şekerinden.

Fakat Hesso kaç günden beri bir şey yemiyordu, iştahı keşilmişti. Her Kürt gibi, her Kürt çocuğu gibi soğanı, *pîvazı* çok sevdi ve üç gün evveline kadar soğanı yiyordu, fakat şimdi yüzüne bile bakmıyordu. İçindeki cücüğü ayırıp veriyorlardı. Kim yemezdi ki bunu? Hesso dudaklarını sıkıp, başını yana çeviriyordu.

Silo, Hesso'nun şekeri yemeyeceğini iyi biliyordu. Elma gibi soğanı yemeyen, şekeri yer miydi! Yine de denedi. Hastanın dudaklarına bir şeker yaklaştırdı.

*"Lawo, çav veke, şekkir e lo, rabe bixwe."**

Hesso gözlerini açtı, yine kapattı.

Silo başını salladı, Parunag ağaya dönerek kaba vurgulu Kürt ağzıyla şöyle dedi:

"Ehe, Pornak çorbacı*, Pornak ağa, Pornak kirva! Yemez gurbanın olayım! Bizim Hesso elma gibi *pîvazı* yemez ki, ehooo... şekker mi yiyeceğ!"

Şekerler çulun üzerinde kaldı.

Bir gün bile Gakgo evde oturup bir öğün yemek yemiş adam değildi. Zaten evde yiyecek ne vardı ki yesin? Eğer karısı Ğine, dağlardan ot toplayıp getirse veya şuna buna ırgat gidip bir yayık ayran, bir ölçek un alıp ekmek yapsa, bunlar da çocuklara yetmezdi; onlar doymazlardı ki, kendisine pay kalsın!

Gakgo dünyanın en yoksul adamıydı. Süt veren hayvanı yoktu. Bir tavuğu bile yoktu, çünkü önüne arada bir birer avuç buğday, arpa atmak gerekirdi; oysa Ğine buğday bulacak olsa, hele kırıntısını bile un yapar, çocuklarına yedirirdi.

Köyün dışında, harımanların berisinde, köprülü vadinin kenarında otururlardı. Kulübemsi bir evdi. Tamamen çıplak ve

boştu, içeride hiçbir şey, kıldan bir çul bile yoktu. Küçükler çıkıp da kapının önüne dizilip vadiden aşağıya bakmasalar, gürültü etmeseler, Ğine içeriden gözükmese, oradan geçenler bu kulübede kimse yaşamıyor diye düşünür.

Yukarıki dağın iki tepesi arasındaki alanın Gakgolar'ın olduğu, oraların onların tarlaları olduğu söylenirdi. Herkes gibi bunu Gakgo da bilirdi, fakat buraların tarla olduğunu dedesi bile görmemişti. Çukur çakır yerlerdi; bir çukurdan acı bir su fışkırıyordu; her tarafta sazlar, yaban naneleri bitmişti. Tarlayla uzak-tan yakından ilgisi yoktu; oraya ne saban ne de bel işlerdi.

Gakgo'yu bir keresinde bir köyden çiftçi olarak istedilerdi. Evliydi o zaman; Ğine'yi almış, çoluk çocuğa karışmıştı. Koç* ayından öbür senenin Koç ayına kadar, ona yıllık yüz elli kuruş vereceklerdi. Fena para değildi, kaldı ki o yıl kış erken başlamıştı; daha Avara ayında dışarıda çalışma durdu. Karakış, Zemheri, Gocug* ayına kadar de ki işsiz oturarak geçirdi, fakat yaz gelince, Kiraz ayı geldiğinde ve çift sürmeler başladığında, şansı döndü. Gakgo her gün saban kırıyordu. O tarafın toprakları gağcinli*, öküzler güçlü, kendi de güçlü olduğundan, saban ağacını iyi kullanamayınca, sabanı bir gün dışından, başka zaman boynundan, bir gün yastık tarafından, bir gün de çubuğundan çatlatıyordu. Bir gün iki kere saban kırdı. Köye gelip her seferinde yenisini götürüyor, ağa da her seferinde kızırıyordu. Günün birinde çığır başını döneceği yerde az kalsın saban demiriyle öküzün ayağını kesecekti; zaten sıyırdı ve kanattı da. Üstelik saban da kırıldı. Bunun üzerine Gakgo eve dönmedi artık! Ağanın korkusundan, altı aylık çiftçilik hakkını da istemeden, öküzleri oracıkta, çiftin ortasında bırakıp kaçtı.

* * *

Ve evde yiyecek ekmek olmadığından, o günden itibaren sopasını alıp yollara düştü.

İnsanın geçimini sağlamak için bir şey yapması gerekir ya, onun işi de bu oldu: Gezmek! Nereye, ne taraflara? O önemli değildi; yeter ki yürüsün gitsindi. Ve o yürüyordu.

Bir yere gitmek için insanlar yollarını kendileri seçerler; fakat Gakgo için öyle değildi, yol onu yönlendiriyordu.

Diyelim ki bir noktaya geldi, yol ikiye, üçe ayrılıyor. Ne tarafa yönelmeli? Şöyle bir bakardı ve birden yollardan biri sanki onu davet eder, oradan yürümeye başlardı. Kır, bayır, dere, tepe, yol nereye götürürse giderdi. Yorulacak olsa, sopasını yere koyar, kendi de yanına uzanır, dinlenir, sonra tekrar ayağa kalkardı.

Yürürdü ama, nasıl ki kurdun gezinmesi avı içinse, o da uzakları gözlerdi. Görüşü çok kuvvetli olduğundan, en uzak noktayı, gölgeyi dahi seçebilirdi: insan mı yoksa ağaç mı... Ve insan olduğunu anlarsa adımlarını sıklaştırıp ona yaklaşır, sopasını bir elinde saklayıp selamlar, şöyle derdi:

“Açım, dünden beri bir şey yememişim, biraz ekmek verir misin, ağa?”

Adamın muhakkak yol için yanında azığı olurdu. Acır, çıkını açar, doyacağı kadar, bazen de biraz fazla vererek ekmeğini paylaşırdı.

Ekmeği alır almaz çıplak göğsüne veya kuşağının arasına sokar ve doğruca bir çeşmeye gider, oturur, ne kadar vermişlerse bir keredeye yer, sonra su içer, boylu boyunca yatar.

Bahardan kışa kadar böyle geçirir, köylere hiç ayak basmazdı. Yollarda dolaşarak ekmek tedarik etmekten başka, çift sürme, ot toplama, ekin biçme mevsimlerinde ovalara da inerdi. Öğlen yemek vakti olmasını ve biçicilerin toplanmasını beklerdi. O zaman yavaş yavaş yürüyüp onlara yaklaşır, gerçi davet ederlerdi ama, çoğu zaman da çağrılmayı beklemeden aralarına girip oturur, onlarla birlikte yerdi. Bir şey artacak olsa ona verirler, alır uzaklaşırdı.

Fakat kış geldiğinde dağlar misafir kabul etmez, artık karnını doyurmazdı. Bütün aç kalmış hayvanlar gibi o da köylere yanaşırdı. Zaten hangi köyde olursa olsun, tanımadığı ev yoktu. Kapıların sürmesini veya demirini kaldırır, içeri girerdi. Evdekiler tandırın üzerine kürsüyü koymuş, kadınlı erkekli, çoluk çocuk hep birlikte ısınıyor olsalar, o da çarıklarını çıkarır, sopasıyla birlikte aynı köşeye koyar ve ev sahibesine seslenirdi:

“Üşüdüm, biraz ısınayım hatun!”

İlerler, kürsünün aşağı kenarında dizleri üzerine oturur, tandırın sıcaklığına doğru kollarını uzatıp beklerdi.

Evdekiler, karlar, yollar, geçitler hakkında sorarlar, Gakgo da cevaplardı ama akli yemekte olurdu.

Sonunda yemek saati gelir, evin gelini siniyi getirir, kürsünün üzerine yerleştirir ve kaçınılmaz yoğurtlu pazı çorbası leğen kadar büyük bir kapla gelirdi. Herkesin önüne ekmek koyarlar, tahta kaşıklar dağıtılır, herkes ekmeğini doğramaya başlardı. Gakgo da evden biri gibi ortadaki kaba ekmeğini doğrardı ve çorbanın suyu ekmek parçalarından görünmez hale gelince, hepsi de aynı kaptan kaşıklamaya başlarlardı.

Olur ya, daha önce yemek yemişlerse, evdekiler şöyle derdi:

“Gakgo, sen şimdi açsındır, ekmek getirelim.”

“Evet, siz bilirsiniz.” derdi gözü parlayarak.

Bu sefer siniyi getirmezler, *valanın** bir kısmını yayarlar, kaşığı, çorbayı, ekmeği önüne koyarlar, o yer, onlar da bakarlardı.

* * *

Fakat nereye giderse gitsin, akşamları muhakkak eve dönerdi. Çarıklarını çıkarmak, sopasını kapı arkasına koymak gibi, başkalarının evinde yaptıklarını, kendi evinde yapmazdı. Gider dosdoğru, ocağın kuytusunda otururdu; sopası da hep yanında olacaktı. Ocak sıcak mı, soğuk mu önemli değildi; yaz kış evde kendi yeri orasıydı.

Hemen hep o gelmeden önce Ğine ve dört çocuğu yemek yemiş olurlardı. Yemiş olsalar da olmasalar da, Ğine ona a olup olmadığını sormazdı. Gakgo sopayı ağına dayamış bir halde, dudakları kapalı ve sessiz etrafına bakınırdı. A da olsa, karısından, yiyecek bir şey getirmesini istemezdi. Başkalarından istediklerini, evinden istemezdi ve a da yatardı; soyunur, Kürtler'de âdet olduğu üzere, tamamen çıplak vücutla yorganın altına girerdi.

Ve fakat bütün bunlara rağmen, Gakgo'nun her yıl çocukları olurdu; Ğine her zaman hamileydi.

* * *

şimdi bir zamandır Gakgo'nun işleri ters gidiyordu.

Kendisi de sebebini anlayamıyordu. Acaba insanlar mı tamah-kâr olmuştu? Kime rastlasa ve ekmek istese, "Yanımıza ekmek almamışız, ekmeğimiz yok, yoktur." diyorlardı. Sopası elinde boşuna yürüyordu. Ekin biçme mevsimi bitmiş olduğundan tarlalar ıssızlaşmıştı, fakat kendisi için köyleri ziyaret etme vakti henüz gelmemişti.

Sonbahar olduğundan dağlarda yabani armut, alı mevsimiydi. Armutlar olgunlaşmış, kararmıştı ve de tatlıydılar. Alılar ise sararıp kızarmıştı; o kadar boldu ki ağaçlarda yaprak bile gözükmüyordu.

Ekmek bulamadığından, Gakgo dağ meyvelerini yemeye başladı. İki günden beri midesine ekmek girmemişti. Acıktıka, bir alı ya da armut ağacının altına giderdi; zaten yere dökülmüş olurlardı, kendisi de sopayla vurup düşürür veya ağaca çıkar, yer de yerd; sonra yatar ve akşamları eve döner, uyurdu.

Başlangıçta Gakgo bir süre böyle de yaşayabileceğini düşündü, sonrası Allah kerimdi; fakat bir gün az kalsın ölecekti. Alı çok yenince zararlıdır ya; hatta alıcı çok seven tilkilerin, sancı çektiklerinden geceleri inlerinde sabahlara kadar ne çok uluduğu bilinir. Gakgo da o sabah epeyce armut yedikten sonra, iki kere

arka arkaya alıç yedi ve su içti. Az sonra sancıları başladı. Gakgo öleceğini sandı. Karın ağrıları için çobanlardan bazı tedaviler işitmişti. Sopasını toprağa dikti, göbeğini açtı, çıplak göbekte sopaya abanarak etrafında bir kere döndü. Boşuna! Sonra başı yerde, ayakları havada bir süre durup takla attı. Sonra da iri bir yassı taş alıp göbeğinin üstüne koydu, parmaklarıyla çevirip bastırdı; fakat nafile, sancı çoğalıyordu. O zaman sırtüstü yattı ve dayanılmaz ağrılar içinde bekledi. Ona artık ümit yok gibi geliyordu. Sonunda uykusu götürmüştü.

Ertesi gün, aç olduğu halde, ne armut, ne de alıçlardan taraf baktı. Bir dağ eteğinde yalaklı bir çeşmenin başına gitti. Su oluktan gümüş gibi berrak akıyordu ve güz olduğundan soğuktu. Fakat karnı boştu, sadece bir avuç içebildi ve yakında bir yere oturdu. Bayırda kara keçiler otliyordu. Aniden beyninde bir fikir parladı: Çalmak.

Gizlice yaklaştı. Çoban bir tepede yan gelip uzanmıştı. Saklanmaya çalıştı. Dar bir vadide ardıç, kuşburnu ağaççıkları vardı; keçinin biri tek başına koparıp yiyordu yaprakları. Durum uygundu. Eğilerek yanaştı, hayvanın boynuzlarından tuttu, vadinin aşağısına doğru çekmeye başladı. Keçi korkusundan meledi. Gakgo, çobanın boyunun yükseldiğini, sesin geldiği tarafa baktığını gördü. Fark edileceğinden korktu, keçiyi bıraktı ve adeta sürünerek uzaklaştı.

Beceremedi, fakat açlık ve başarısızlık onu yine harekete geçirdi. Aşağı köyün ovasına gitmeyi düşündü. Orada, otlamaları için buzağı ve danaları geceleri de serbest bırakırlardı. Çalmak kolaydı. Keser, etini yer, derisini de çarık yapar giyerdi. Bu fikre kendi de bayıldı ve derhal adımlarını o tarafa yöneltti.

Bir tepede akşamı bekledi. Karanlık basıp da, köyün etrafından insanlar evlerine çekilince, aşağı indi. Küme halindeki söğüt ağaçlarının berisinde, bir tarla kenarında, tandır gibi bir çukurun

içinde bir dana buldu; oturmuş, sessiz sessiz geviş getiriyordu. Belindeki ipten kuşağı söktü, dananın boynuna bağlayıp çekmeye başladı. Dana ayağa kalktı, önce gitmemek için direndi, fakat sonra ardı sıra yürüdü.

Karanlıkta tepelerin eteklerinden aşağıya, vadiye iniyorlardı. Çay geçerdi oradan. Gakgo o bayırlarda pek çok in, derin yarlar, açıklıklar olduğunu bilirdi. Geceleri değil, gündüzleri bile o taraflarda insan olmazdı.

Küçük bir mağaranın önünde durdular. Bir adım ötede derin bir yarık açılıyordu. Dananın boynundan ipi çözdü ve ayaklarını bağlayıp yatırmak istedi. Dana tehlikeyi sezdiğinden, bütün gücüyle direnip cebelleşiyordu, fakat Gakgo sonunda devirmeyi başardı. Diziyle hayvanın üzerine çöktü, belinden bıçağı çekti, boynuna dayayıp boğazladı.

Başını ayırdı, kan fışkırmaya başladı. Akması için bıraktı, sonra yukarıdan aşağıya karnını açtı, bağırsaklarını dışarı çekti ve dağın yarığından aşağı bıraktı.

Çok açtı. Böbreklerini kesti, çiğ çiğ yedi, sonra yüreğini, neredeyse çiğnemedi, büyük lokmalar halinde, kanlar bırıltılarından dudaklarından aka aka yedi. Bunla da yetinmedi. Günlerce süren açlığı yiyecek istiyordu. Budun birini kesip ayırdı. Hayli uzakta bir çeşme olduğunu biliyordu, oraya gidip, oturup yemeyi düşündü.

Yakındaki çalılıklardan epeyce dal kırdı. Etleri mağaranın dip tarafında bir köşede sakladı. Kendisinin yokluğunda kokusunu alıp hayvanlar üşüşmesini diye üzerine iri, ağır taşlar koydu ve but elinde, mağaradan uzaklaştı.

Gökyüzünde yıldızlar parlıyordu. Vadinin derinliğinde çay gözükmüyordu, fakat kendisi gördüğünü sandı. Hâlâ açtı, dayanamadı. Bir yere oturdu, budun derisini sıyırdı, uzağa attı, budun yumuşak, dolgun yerinden ısırılmaya başladı. Et sıcaktı, henüz so-

ğumamıştı. Dişleri keskin ve kuvvetliydi. Ete batırıyor, iki eliyle kemiği tutup çekiyordu. Fazla çiğnemedi, çenesi, bıyıkları yağlar, kanlar içinde, kopardığını yutuveriyordu.

Tekrar ayağa kalktı ve suyun başına geldi. Bolca fışkıran ve bayır aşağı akan bir kaynaktı. Oturdu ve yemeye devam etti, hep de iki eliyle tutarak. Etin çiğliğini hissetmiyordu bile. Bazen et kemikten kopmuyordu, dişlerini geçirmiş bir halde başını sallıyor, koparana kadar çekiyor, sonra da yutuyordu.

Artık et kalmamıştı, tamamen temizlemiş, elinde yalnız kemik kalmıştı. Ayağa kalktı, bütün kuvvetiyle uzağa fırlattı, pınara yanaştı, karnı üstüne yattı, kana kana içti, sonra bıyıklarını ve çenesini yıkadı, temizlendi. Gakgo büyük bir hoşnutluk hissetti. Şimdi istediği gibi doymuştu.

Doğudaki dağların doruklarından gün henüz doğuyordu. Karşı dağların silueti belirmeye başlamıştı, doğa kendi görüntüsünü yavaş yavaş ortaya çıkarıyordu. Aşağıda kısım kısım bağları ve daha ötede köprüyü gördü.

* * *

Artık bir hafta hiç o yöreden ayrılmadı Gakgo. Gündüzleri yatar, geceleri mağaraya girer, hayvanın kalan parçalarının yanına oturur, keser, tuzsuz ve çiğ çiğ yerd.

Munzurlu Diyab

Kasabada bir köy yoktu ki Munzurlu Diyab'ın bir iki kirve evi olmasın. Yalnız kendi kasabasinda değil, civardaki tüm kasabalarda onun kirve evleri vardı. Bundan öte Sosek, Avaz yörelerinden tuz, buğday yüklü gelen siyah kıl maşlahlı, uzun sakallı katırcıları, çerçileri, kap kalaylayıcılarını ve Fırat üzerindeki kelekçileri, hepsini tek tek tanırdı; hepsiyle de ahbaptı. Bütün hepsi de onun kirveleriydi.

Doğu vilayetlerinde kirvenin vaftiz babası, sağdıç demek olduğunu herkes bilir. Ve kirve olmak için, örneğin, bir çocuk dünyaya gelmeli, bir düğün olmalıydı. O zaman iki tarafın birbirleriyle eski dost olan babaları, müjdeli haberi birbirlerine verip

aralarında kirvelik bağı kurmak üzere kavilleşirler ve bu kirvelik, torundan toruna devam ederdi. Fakat Munzurlu Diyab'ın kirveligi böylesi değildi. Yolda kime rastlasa durur, konuşur, hal hatır sorar, onunla kirve olurdu.

* * *

Herhangi bir evin kapısına gider vururdu. Köpek havlar, yaklaşmasına izin vermezdi. İçeride, önlerinde yün tarakları, yün taramakla meşgul olan kadınlar, gelenin kim olduğunu öğrenmek için koşarlardı: eğer çocuksa köpekten korkmasın, bir yabancıysa üzerine saldırmamasın, bir yerini ısırmasın... Ve kapıyı açarlardı ki, kim ola: Munzurlu Diyab!

Diyab selam verip içeri girer, köşedeki döşeğe oturur ve başlardı:

“Eee, daha ne yapıyorsunuz bakalım, iyi misiniz? Hani, Tatos kirve nereye gitmiş, nasıl, iyi midir? Mikayel kirve ne yapıyor? Gelinler, çocuklar...? Gelin giden kızınız Naro nasıl, ne yapıyor, iyi mi?”

Herkesi tanırdı.

Ve kıldan siyah torbasını açar, birkaç tane Kürtler'in yağlı ekmeğinden, *baclımac** çıkarır, veya mevsimine göre çitlembik, alıç, dağ pazısı veya başka herhangi bir şey, *körükotu** veya kenger sakızını elinden almaları için uzatırdı.

“Diyab kirve, bunlara ne gerek vardı?” derdi kadınlar. Diyab ısrar ederdi. Karısı Gacce gönderiyordu, onun hediyeleriydi. Kabul etmeliydiler.

Diyab o gün artık o evden çıkmazdı. Yemek zamanlarında evdekilerle birlikte oturur, aynı kaba kendisi de parmaklarını daldırıp lokmasını alır, sakalını sallaya sallaya yerdi. Geceleri de buğday ambarlarının arkasında veya odunlukta evin gelinleri bir yatak atarlar, soyunur, anadan doğma olur, mitilin altına girer uyurdu.

Sabahleyin de karnını doyurduktan sonra torbasına bir şeyler konmasını beklerdi ki çıkıp gitsin: Bir çarıklık deri veya bir kuşak, ceviz, kuru dut...

Munzurlu Diyaab'ın, kirvelerinin evlerine konuk gitmesi böyleydi. Bu kadarı bir şey değil, gitsin, gelsin, bir gece de kalsın; fakat işin kötüsü, çoğu kez istenmeyen, arzu edilmeyen bir zamanda çıkagelmesi idi.

Yağdı, baldı, undu derken bir helva yapmışlardır. Fevkalade bir durum. Eh, her gün de helva yapılmaz ya. Tam siniyi ortaya koyup oturacakları zaman, masadaki kuş gibi, adeta kollarını çırpar, derhal içeri girerdi.

Vaftizleri vardır. Bir gece önceden tandırı yakmış, çömlekleri içine indirmişlerdir. Her türlü hazırlık yapılmıştır. Papazı, köyün ağalarını yemeğe davet etmişlerdir. Dört beş yere bakır siniler konulmuş, yemeye başlamadan önce ayağa kalkılıp "Göklerdeki Babamız"* duası okunmuştur. Tam oturulacağı sırada kapı açılır. Yine o!

"Buyur, Diyaab kirve." derlerdi.

Demeseler de, o, davetlilerle birlikte oturur yerd. Sonunda herkes giderdi; Diyaab ise o gece kalırdı, yatması için yatak yapmaları gerekirdi.

Çekilmez olmuştu, her ev ondan usanmıştı, hele ki gelinler! Bütün hizmet onların üzerindeydi: çarıklarını, torbasını almak, bir köşeye koymak, yatağını serip kaldırmak... Hoşnutsuzluklarını içlerinde tutamaz, "Gözümüz aydın, yine geldi, özlemini çekiyorduk, son gelişi olsun!" derlerdi birbirlerine.

* * *

Fakat istedikleri kadar memnun olmasınlar, Diyaab yine gelirdi.

Yakın kasabalardan birinde, küçük bir vadinin dibinde, yedi haneli bir köy, Uretzor vardı. Diyaab'ın orada bir kirve evi vardı,

Tamar hatunun evi. Köyün en kalabalık eviydi, yirmi sekiz kişi. Tamar hatunun kocası ve iki kayını Romanya'da kahveciydiler. Evi Tamar hatun çekip çevirir, ev de onun adıyla anılırdı. Dört çift öküz koşarlardı; herkesten çok koyunları, büyük baş hayvanları, petekleri vardı.

Diyab o gün kalktı oraya gitti. Dört saatlik yoldu. O gün de onlar peteklerden bal topluyorlardı. Bakır kazanları, tekneleri, leğenleri ağzına kadar balla doldurmuşlardı, evde nereye baksan bal vardı. Nasıl olduysa, çocuklardan biri Diyab'ın kendilerine geldiğini gördü, eve haber verdi. Evdekiler derhal telaşlandılar. Kazanlar dolusu bal sergisini gelip görmesini istemiyorlardı. Daha birkaç gün evvel gelmişti zaten, bir hafta içinde bu kaç kere gelmek böyle!

Ve derhal kapıyı arkadan kapattılar.

Diyab içeride olduklarını bildiğinden, kapıyı vurmaya başladı ve bekledi. Açmıyorlardı.

Kulak verdi. Hakikaten hareketler, sesler işitiyordu. Kapıyı vurduğunda susuyorlar, kesip kulak kabarttığı anda hareketler tekrar başlıyordu.

"Tamar hatun, Pakariçli hatun, Marekli hatun... Ortanca gelin, küçük gelin, Zakar kirve, Ohan kirve..."

Sustular, cevap veren olmadı. Şöyle bir yürüdü, yine döndü, kapıyı vurdu. Yine sessizlik.

Akşam oluyordu. Açtı da. Geceleyecek yeri de yoktu. Çaresiz uzaklaştı.

Mezgep yokuşunu çıkıp, eşkiyalarıyla yüreklere korku salan Vurgun Deresi vadisini de geçerek Babi'nin Çırgorus'una vardığında karanlık basmıştı. Bu yükseklikten, doğu ufkunda Munzur sıradağları ve çok aşağıda Karabudak çayının kıyı mağaraları gözüküyordu, gecenin derin sessizliğinde; fakat en az iki saatlik yol vardı.

Tarkıloh'a kap kalaylamaya giden Divrikli gençlere rastladı. Kendi kirveleriydiler, onlara katıldı ve gittikleri köyde onlarla birlikte geceledi.

Sabah kendi mağarasına döndüğünde, Gacce'yi oturmuş kilim dokuyor buldu. Komşu mağarada erkek görünüşlü bir kadın da kirmen eğiriyordu. Çocuklar koyunları otlatmaya götürmüşlerdi, Gacce'ye olanları anlattı.

* * *

Fakat yılmadı, birkaç gün sonra yine kalkıp gitti, Tamar hatun evdeydi, oturmuştu; gelinlerden dördü toplanmış, ocağın üzerinde bakır kazanlarda ayran kaynatıyorlardı, *çortan** yapmak için.

"Taa-mar hatun..." dedi ve o gün gelip evin kapısını kapalı buluşunu, geri dönüşünü anlattı.

Tamar hatun hakikaten evde olmadıklarını söyledi.

"İyi, Taa-mar hatun..." dedi ve inanmış gibi gözüktü.

İkisinininki de rol kesmekti.

Yıllar önce tam bu ayda, bir kasım ayında, Erzurum'dan köyüme dönüyordum. Katırcım, Kemah'ın köylerinden, Korkop'tan Ahmed efendi diye biriydi; elleri ayakları kocaman bir adam. Kollarını arkasındaki sopanın uçlarından sarkıtmış bir halde, katırın tekdüze adımlarına uyarak önümden yürüyordu.

Neyse, bunları size anlatmasam da olur. Yola çıktığımızda, köyüne yaklaştığımız gün beni evine götüreceğini söylemişti; gece evinde yatacaktık, onun misafiri olacaktım. Köyü zaten kervan yolundan uzak değildi, onun yataklarında niye rahat etmiyeydik ki?

Arzu ettiği gibi de yaptık. O gün Kemah'tan çıktık, Nal-

döken'in testi toprağı renginde, kınalı, yapışkan yokuşunu indiğimizde katırın başını dağın yamacına çevirdik.

Ben gideceğimiz yer dağ yolundan daha kısa olacak sanıyordum, aksine bana daha uzun geldi. Karşıdaki Mezgep dağlarının çıplak bayırlarına saatlerce baktık baktık yürüdük, ne dağ ne de yollar bitti. Hazarik'i geçtikten sonra, hesap edin, Yukarı Uhdik, Aşağı Uhdik derler, iki Türk köyünde ne kadar nadasa ayrılmış toprak varsa içinden geçtik ve onun köyüne ancak ulaştık.

Köyün ucundaki evdi, etrafındaki kümes misali toprak evlerin içinde en yükseğı ve dikkat çekeni. Duvarları samanla karışık sarımtırak toprakla sıvanmıştı. Ahır, önünde de avlusu vardı. Gangirutlu Şaban ağanın avlusu ve ahır bunun yanında küçük kalırdı. Evin hemen bitişiğindeki tarlanın içinde kışın koyunlarına yedirmek için meşe dallarından koca bir küme vardı ki, yükselmiş de yükselmiş, bir harman kadar yer tutmuştu. Belli ki zengindiler.

Bizim geldiğimizi görünce, evden avluya bir kadın çıktı ve bize kapıyı açtı. Başında parıl parıl pullu bir yemeni, kucağında bir bebek vardı. Arapkir işi çizgili *manusadan** bir entari giymiş, beline Gürün kuşağı bağlamıştı. Kız denecek kadar genç olsa gerek; çünkü yüzü görülmesin diye yemeninin iki kenarını parmaklarıyla burnuna kadar kapatmıştı.

Ahmed efendi bebeğı kadının elinden aldı, okşadı.

Ben bizim Kuruçay'ın Türk köylerine çok gidip gelmiş olduğumdan onların evlerine alışkındım. Ahmed efendinin karısı olduğunu sandığım beyaz peçeli, yaşmaklı, eteklerinin uçlarını beline toplamış orta yaşlı bir kadın, ocağın önüne eğilmiş, kabak yemeğine su koyuyordu. Yemeğın buharı ve kokusu evi sarmıştı. Bir köşede de fesinin etrafına beyaz sarık bağlamış bir ihtiyar oturuyordu.

Katırcımın babasıydı, Eyüp ağa. Oturduğu yerden:

“Selamünaleyküm, efendi baba.” dedi Ahmed efendi.

“Ağşamın ğhayır, Eyub ağa.” dedim doğu Türkçesi ağzıyla; hem Ermeni olduğum da belli olsun istedim.

Elini göğsüne koyarak cevapladı.

“Aleykümselam, akşamın hayır, hoş geldiniz.”

Başındaki beyaz sarığı olmasa, bir de bıyıklarını Türk usulü, ağzına gelen kısımları kesmiş olmasa, de ki bizim Kuruçay’daki dükkâncı Levon’un, Ardag’ın babası, Eğinli Barsam ağa gibi biri. Tıpkı onun şişmanlığı, onun toparlaklığı. Onun üzerindeki gibi kısa salta, belinde kuşak, mavi çuha şalvar; fakat Barsam ağa çoğu zaman bunları çıkarır, Şam şarabı renginde bir entarisi vardı ipekten, onu giyerdi; kırmızı mesleri vardı, onları takardı ayağına. Dahası, Barsam ağa, Eğinliler’in kedi tartan cinsinden esnaftı, bin bir iltifat ederek konuşurdu karşısındakiyle, dilbazdı. Eyüp ağanın ise ağzı var dili yoktu, sessiz sedasız birine benziyordu.

Neyse, Ahmed efendiyle birlikte eğildik, ben ayakkabılarımı, o çarıklarını çıkardı, bir uçtan bir uca halılarla, kilimlerle kaplanmış bir odaya girdik. Bizim için mi yakmışlardı, yoksa devamlı öyle mi yakarlardı, karşımızdaki ocakta bol ateş vardı, sıcaklığı yüzümüze vurdu.

Ahmed efendinin oğulları olsalar gerek, iki genç, derhal su dolu ibrik ve leğen getirdiler. Halıların üzerine bağdaş kurup oturduk, önümüze koydular, ellerimize su döktüler, kurutmamız için havlu verdiler.

Bu, yemek başlangıcıydı. Ben bizim Kuruçay’ın, Kemah’ın Türk köylerinde kışın ne var, ne yerler, bize ne getirecekler bilirdim. Muhakkak çorba ve kabak.

Süt sağım mevsimi olmadığından şimdi yoğurt olmazdı. Kabak da ya kabaklı pilav olacaktı ya da soğanlı pişirilmiş kabak. Misafirler onuruna sunacakları özel yemekleri ise, bol yağda pişirilmiş ya kuru üzüm ya da kuru duttur muhakkak.

Bir sigara sarıp, tüttürmeye başladım. Az sonra odanın kapısı açıldı, pullu yemenili genç kadın bana doğru geldi. Yüzünü yine yemeniyle kapamıştı.

“Beni tanıdın mı?” diye Türkçe sordu.

“Hayır.” diyecektim ki o ekledi.

“Aşağı Armıdan’dan, Yeniçeriler’in evinden, Emine değil miyim!”

Hacce’nin kızı! Babası Yemen’e askere gittiydi de vurulduydı, köyün en uçtaki evinden. erma kırında, çayın kenarında bağları var, bağ da değil, uzun bir bağ şeridi, yarısını çay alıp götürmüş, yarısı da yol; fakat en kokulu, ay gibi sarı şamamalar onların bağında yetişir, en tatlı nar ağaçları onlarda vardır. Emine, şu illi, sarı saçlı, çıplak ayaklı kız; hani günde on defa karşı kıyıya geçer, her seferinde anası Hacce de çayın kenarına gelir, bağırırdı: “Emine... ėız gine hangi ġara ġayıplara ġarıřtın, arabudah’tan habarın gele!” Nerede olacaktı ki! Karşı kırdı, ya Yelbaklar’m bağında ya da Mığırlar’ın kızların yanında... İki yıl olduıdu Kemah’a gelin gideli, demek Korkop’taymış, Ahmed efendinin evinde!

“Kallerin *harsigim** ne yapıyor? Meliklerin *morkurum** ne yapıyor? Arhan *kerginim** ne yapıyor? Tışhu bacılığım ne yapıyor?”

Yakınlarımdı sordukları.

“Ermenice konuşsana, kız, unuttun mu!”

“Neden unutayım, sular gibi konuşurum!”

Ermeniceydi cevabı.

“Yüzünü de iyice kapatmışsın, Gosdıgalı mısın nesin!”

“Burası Armıdan’lar değil! Anamı soracağım dedim de yanına geldim. Yoksa bırakırlar mıydı? Tışhu ablam ne yapıyor? Bacılığım bebe getiriyor mu yine?”

Güldüm. Karımı soruyordu.

“Durduğu var mı ki!”

“Ona diyeceğine, sen kendine söz geçirsene, ablamın canını çıkarıyorsun!”

“Kız, bırak bunları şimdi. Aldığın kim, kocan kimdir, onu söyle!”

“İçeride oturan, Eyüp ağa!”

İnanmak istemedim.

“Git işine be!”

“Yukarda Allah şahidim, doğru söylüyorum!”

Biz Armıdanlıların yemin tarzı böyleydi.

“Kız delirdin mi? O babanın yerinde!”

“Anama söyle. Anamla Yukarı Uhdik’te bir Anşa teyzem var, ikisi yaptılar. Zengin evidir deyip verdiler.”

“Anan kendi alaydı!”

Omuzlarını yukarı kaldırdı.

“Ne yapayım! Fakat öyle sessiz, uslu olduğuna bakma, çökmüş adam değildir, gücü kuvveti yerindedir.”

“Ne de olsa...”

“Günü akşam etmiş diyeceksin, değil mi?”

Ben demeden, o dedi ve güldü.

Dediğim gibi de oldu. Sofraya aklımdan geçirdiklerimi getirdiler, onları yedik. Sofraya ben, Ahmed efendi, bir de o iki oğlan oturduk; Emine’nin kocası, Eyüp ağa gelmedi.

Giresun'da gemiden inmiş, bir kervana katılıp memleketin yolunu tutmuştum. Yazdı, temmuzun içindeydik. Bildiğiniz gibi, Giresun vadilerinin kavurucu öğlen sıcağına ve iri sineklerin önce şişiren, sonra da kanatan ısırmaalarına maruz kalmamak için o mevsimde kervanlar geceleri yol alırlar. Öyle ki biz de her gece katırlara binerek yola koyuluyor, kervanların düzenli ilerleyişiyle, yıldızların parıltısı altında geçitleri ve dağları bir bir ardımızda bırakıyorduk.

Üçüncü gecesiydi, günün ağarmasına bir saat kala Tamdere'ye vardık. Dağılmaya yüz tutan karanlığın içinden, yolun kenarında, çamur sıvalı altı yedi han gözüktü. Hizmetkârlar dışarı koşarak fe-

nerlerle karşıladılar bizi. Herkes gibi ben de katırdan indim, eşyalarımı alıp bir odaya girdim. Oda kim bilir kaç günden beri havalandırılmamıştı. Kötü bir koku vardı içerde. Taşra hanlarının her çeşit pisliğine alışkın, hatta buna uyum sağlamış biri olarak, hiç tereddüt etmeden, battaniyemi yaydım ve yerde yatıp uyudum.

Uyandığımda öğlen olmuştu, yola çıkmak için daha çok zaman vardı, tekrar uyumayı denedim, sağıma soluma döndüm, uykum gelmedi. Dere düştü aklıma, ayağa kalktım ve etrafımda yatanların arasından dikkatlice dışarı çıkıp doğruca yakındaki dereye gittim. Başkaları da benden önce gelip oturmuşlardı zaten. Onlarla konuşur, vakit geçiririm diye düşündüm.

Güzel bir yer değildi, zaten Tamdere'yi hiç sevmezdim. Yalnız şimdi değil, ne zaman geçsem hoşlanmamışımdır. Basık, kasvetli bir yerdi. Bütün yolları kaplayıp sarı çiçekler açmış dikenlerden başka bir şey görmezsiniz. Bir içeri bir dışarı girip girip çıkan hanın hizmetkârlarından, ıssız yolda tembel tembel dolaşan bizim kervanın yolcularından başka, saatlerce yeni bir insan yüzü göremezsiniz. Çok ıssızdı.

Buranın yerlisi, öz be öz buralı olan var mıdır diye hep sordurdum kendi kendime. Karşı dağın yamaçlarında, yüksekte, çok yüksekte, doruğun hemen dibinde birkaç ağaç bitmişti ve nasıl çıktıkları bilinmez, orada birkaç manda otluyordu.

Otların bolluğundan, yer değiştirme ihtiyacı hissetmediklerinden, sallanmıyorlar ve kaymamak için yamaca yapışmış gibi devamlı orada duruyorlardı. Koca birer siyah kaplumbağaya benziyorlardı. Mandalardan aşağıda, o dağın eteklerinin devamında, uzaktaki dönemeçte, güneş altında düz damlı bir bina seçiliyordu, muhtemelen bir mandıra. Tam karşımızda, derenin öbür tarafında bir de kulübe vardı. Oradan tekdüze bir çakçak sesi geliyordu. Değirmen miydi acaba, kim bilir? Eğer değirmense ve

mısır öğütüyorsa, başında ne değirmenci vardı, ne de mısırın sahibi köylü içerdeydi. Kendi kendine dönüyordu, telaşsız, rahat ve halinden memnun...

Derenin üzerine doğru eğildim. Yayılarak akıyordu ve oldukça da soğuktu, avuç avuç alıp yüzümü yıkamaya başladım. O sırada, yanına altı katır katmış biri gelip karşı kıyıda, tam benim hizamda değil, oldukça aşağıda, hayvanlar su içsin diye durdu. Muhakkak bizim kervanın katırcılarından biridir diye düşündüm; fakat ayağa kalkıp yüzümü kuruladığımda, nasıl olduysa o tarafa baktım, inanasım gelmedi, kim olsun istersiniz? Yeznig efendiydi. Eğinli vergi toplayıcı Yeznig efendi.

Şaşılacak şey, bu adamın burada ne işi vardı? Hayrola, bira-der? Eğin nere, burası nere! Hem sonra görevi de var, bırakıp da neden katırcı olsun? Acaba o değil miydi, ben mi yanıliyordum yoksa?

Gözümü ondan ayırmıyordum. Sürekli ona bakıyordum. Nihayet o da bana baktı. Şimdi konuşacak, tanıyıp seslenecek diye bekliyordum; fakat ne konuşması, ağzını bile açmadı! Bir an beni süzdü, sonra yine ilgisizce dereye bakmaya başladı.

Acaba beni tanımadı mı? Kaç sene oldu birbirimizi görmeyeli, en fazla üç sene. Bu kadar zamanda bu kadar değiştim mi acaba, yoksa kendi kendimi mi kandırıyorum diye düşünmeye başladım; ama hayır, yüzde yüz oydu be kardeşim! Doğrudur, insan insana benzer derler, fakat bu kadarı da olamazdı. Diyelim ki bu kadar olabilir; o sarı bıyıklı idi, bu da uzun boylu, yüzü ise güneş yanığı koyu tenli. Fakat bıyıklarının burulmasına ne demeli? Yeznig efendi nasıl бүкерse, onun gibi iki ucunu yukarı vermişti. Sonra o nasıl beli kemerli avcı yeleği ve pantolon giyerse, bu da öyle giyinmişti; sonra başına onun gibi atlı vergi toplayıcılarına özgü siyah bir papak koymuştu, dolaklarını dizlerine kadar çekmişti ve yanından ayırmadığı kamçısı da elindeydi. Her bir şeyiyle bu

kadar da birbirlerine benzeyemezlerdi, mümkün değil, ne dersiniz deyin!

Bu Yeznig efendi bizim köylerin vergi toplayıcısıydı. Kaç yıl köyümde yaşadı, evimden üç dam ötede bir evde oturdu. Ne zaman kapıya veya dama çıksam birbirimizi görürdük. Karısı kulaklarına küpeler asardı, çocuklarının en küçüğü kızdı, küçük oğlunun başındaki saçların içinde bir tutam beyaz saç vardı. Çok içer ve hiç sarhoş olmazdı. Haftada bir iki defa köyün gençliğini odasına toplardı. Rakı, şarap çıkarır, tavuk, oğlak, kuzu kestirir, gece yarılarna kadar süren ziyafetler tertipler, şarkı söyletir ve saz çaldırırdı. Aşırılıkları seven huyuyla, çalgının da etkisiyle, her taraftan yağan artık yeterlidir seslenişlerine rağmen, karısına tekrar rakı ve şarap getirmesini buyururdu. Ve eğer ola ki birisi masadan çekilmeye kalksa, ayağa fırlar, hayır, affetmez, bardağın içindekini kendi eliyle adamın ağzına boşaltırdı.

Köyün içinde veya yakın bir köyde bir düğün olsa, nereden de duyar, atına atladığı gibi orada bitiverirdi. Bütün davetlilerin içinde en çok neşelenen ve etrafa neşe saçan da o olurdu. Vartavar'da*, Asdvadzadzin'de* köylerden kalabalıklar halinde adak yerlerine koşarlardı. Atış yarışmaları düzenlenir, cirit atılır, at oynatılır, davul zurna çalınırdı. Her oyunda, her yerde, en dikkati çeken Yeznig efendi olurdu. O böyle bir adamdı.

Bu yazdıklarımın hepsini gözümle görmediğimi söylemeliyim. O yıllarda köyde değildim, öğrenciydim. Dönüşümde de o, köyümünden gitmişti. Goncidere'ye taşınmıştı, oraya vergi toplayıcısı tayin edilmişti. Fakat bu söylenenler de yalan değildi.

Benim orada olduğum zamanlarda kaç kez köye gelip yatıya kaldı; kaç kez de başka yerlerde birlikte olduk. Ona konuk bile oldum. Öyle ki bütün bunların doğru olduğunu teyit etmişimdir.

Şimdi niye baktı ve sustu?

“Merhaba Yeznig efendi, selam da vermezsın birader, yoksa ta-

nımadın mı? Sen böyle susacak adam değildin, yeni mi oldun? Bu katırcılık nereden çıktı, görevini ne yaptın?"

Tam bunları demeye hazırlanıyordum ki, ağzımı açıp söylemeye karar verene kadar katırlarını toplayıp gitti.

İyi, gitsin, nasıl olsa beraberiz, bir iki derken bütün kervan yola çıkacak; katırları yükledikleri zaman, veya geceleyin yolda nasıl olsa onu bulacağım, o zaman ben bilirim yapacağımı, artık yakasını bırakmam diye düşündüm.

* * *

Fakat bütün aramalarıma rağmen bulamadım! Akşam oldu. Dönüş hazırlıkları başladı. Yükleri yüklemek için katırları hanların önüne getirdiler. Bütün katırcıları gözden geçirdim. Görmedim. Neredeydi? Onun yüklerini kim yüklüyordu, kim bilir! Geceleyin Eğribel'in doruklarında olsun, Doludere'nin dağlar arasındaki koyaklarında olsun, horozlar ötüşleriyle sabahı müjdelerken Asarcık'a indik, orada da, devamlı olarak bir öne geçiyor, bir kervandan geri kalıyor ve bakıyordum. Boşuna! Çobanyıldızı doğdu, ufuk renklenmeye, insan ve eşyaların silueti belirmeye başladı. Tamzara'nın bostanlarının ve meyve bahçelerinin sokaklarına girdiğimizde kervanın öncülerinin, Şafaklı katırcıların grubunda ona benzeyen birini fark ettim, katırdan atladım ve koşarak yetiştim, fakat yine o değildi.

Karahisar'dan dışarı çıktık, bir ovaya indik. Birkaç ev, birçok da ağaç vardı, tarlalar da yeni biçilmişti. O öğlen orada yattık. Bizim yolcular hangi ağacın altında oturmuş ya da uzanmışlarsa, anızlar arasında gide gele, her katırcıya sordum, yine bulamadım. Katırları otlatmaya götürmüştür dediler hep.

O akşam yine yola çıktık ve Azbıderler ovasından geçerek Karakütük'e vardık. Ormanın içinde yattık, ben çabucak uyudum. Uyandığımda güneş gözüme gelmişti, terlemiştim. Ağacın dalları ve yaprakları arasından bir müddet gökyüzüne baktım, sonra et-

rafımı seyretmek için başımı kaldırdım. Tam karşımda, çok yakındaki bir açıklıkta, bayır yukarı biri çıkıyordu. Tanıdım. Oydu ve artık beklemedim. Ayağa kalkıp bağırdım.

“Yeznig efendi, Yeznig efendi! Dur, yanına geliyorum, beni tanımadın mı birader?”

Döndü ve olduğu yerde durup cevapladı:

“Seni tanımadım, kimsin sen?”

Ayakta kalakaldım! Gerçekten o değil miydi? Yine de sorumu tekrarladım. O da aynı rahatlıkla cevap verdi.

“Ben Yeznig efendi değilim birader, yanlışın var. Kim ki bu Yeznig efendi?”

Bir kez daha denedim:

“Hakikaten sen Yeznig efendi değil misin şimdi? Bizim vergi toplayıcımız sen değil miydin? Üç yıl benim köyümde oturmadın mı? Bizim Kuruçaylı çocukların, Levon’un, Vahan’ın akrabası değil misin? Beni tanımıyor musun şimdi? Sen Eğinli değil misin?”

“Yanlışın var birader. Bir kere ben Eğinli değil, Arapkirliyim.” dedi ve uzaklaştı. Artık ne yapabilirdim? Yine ağaçların altına yattım.

Öbür gece, Çit ovasında yolum ayrılıyordu, ben kervandan ayrıldım.

Bu hikâyeyi köyümde anlattığımda herkes şaşıtı kaldı. Ne olmuştu da görevini bırakmış, şimdi katırcılık yapıyordu, hiç kimse izah edemedi.

* * *

Eylül ayı başlarıydı, Çaltu üzerinden Sarı Çiçek’e gidiyorduk. Çayı geçtim, çoraplarımı, ayakkabılarımı giydim, ılgınların arasından yürüdüm. Ağaç altlarında, güneşten korunmak için oturmuş insanlar vardı, yanlarında da katırları. Yaklaştım, Zimaralı gençlerdi –biz onları bu adla anarız– Bedo ve arkadaşları. Katırcılık yaparlardı. Beni görünce yer açıp oturmaya davet ettiler.

Yeznig efendiden söz açtım. Onlar da, vergi toplayıcısı olarak onun en son Gaban'da çalıştığını anlattılar. Hesaplarında açık verdiği için onu görevinden çıkarmışlardı. Hanbakların Hacı ağa ona kefil olup kefaletini ödemişti; çünkü damadıydı, kardeşinin kızını almıştı. Onu ikna etmişler ve altı katır satın aldirmışlardı, aç kalmasın, çocuklarını geçindirsin diye. Ondan beri katırcılık yapıyormuş.

“Bildiğin gibidir yine. Nasıl içiyorduysa, yine öyle içiyor. Eli açıktır, kazancını herkese yedirir. Fakat seni görünce nasıl olur da konuşmadı! Pek sabreden değildir, nasıl sabretti!”

“Neden kendini senden sakladı?”

Onlar da şaşıtlar bu işe.

Nur Nene ve Çocuklar

Küçükler için öğle yemeği hazırlamışlardı. Rengârenk yün kilimle örtülü kürsünün üzerine ekmek dolu bakır bir sini koymuşlardı, bir kap da pazı saplarıyla pişirilmiş ekşili yemek.

Çocuklar Aro, Heğnug, Şoğig, komşuların Şuşig, yine kürsünün sol kenarında, ayaklarını tandırın sıcağına sarkıtıp oturmuşlardı. Nur nene yine uyukluyordu, gelini Humar ise –çocukların genç anası– bir döşeğe oturmuş çorap örüyordu.

Nur nene ve gelini, Dzinunt* perhizi* dönemi olduğundan oruçluydular. Çocuklar ekmeklerinden parça koparıp lokma yapıyor ve kaba uzanıp parmaklarıyla *jurlu** baklaları alıp yiyorlardı. Sonra da ekşili pazıdan yiyorlardı.

Yalnız, Heğnug'la Şuşig'in arasında oturan ve başına, çenesi-
nin altından geçirip kırmızı bir *laçag** bağlayarak küçük bebek-
gelin yaptıkları en küçükleri, beş yaşındaki Şoğig, yemeyi red-
dediyordu. Dudaklarını büküp omuz silkiyordu. Anası azarladı,
ama gelinlik* tuttuğundan, alçak sesle:

“Kız yesene, patlıyasıca, yerin dibine geçesin!”

Şoğig cevap vermedi, dudaklarını daha da astı ve omuzlarını
silkti yine. Anası bir kez daha azarladı:

“Kız yesene, zıkkımlansana! Yanına gelir, döverim seni. Sonra
da, *harsig** açım diye ağla dur!”

“*Harsig!* Şoğig bakla yemem diyor, yumurta isterim diyor.”

Şoğig'in iki yaş büyük ablasıydı. Başında rengârenk boncuk-
larla örülü bir şapka vardı.

“Yumurta istermiş! Daha başka ne istiyor? Kurusun senin gibi
kız! Çay aşağı vereyim de çay yukarı arayayım seni. Satan seni sa-
tacak ama, vay gelmiş seni alanın başına!”

Ve çocuğun inadını yenemeyince devam etti:

“Yeme ki aç kalasın, kimin umurunda? İstersen biraz sonra
ekmek isterim de! Öldürürüm seni.”

Ve çorap örmeye devam etti.

Heğnug, Nur neneye seslenip onu uyandırdı.

“Hatun nene, Şoğig yemek yemiyor.”

Kalın, kocaman elli, nar gibi kırmızı yanaklı Nur nene öğüt
verdi:

“Niye yemiyor? Ye canım Şoğigim. Ninen sana köle olsun,
köle. Bak, nasıl da güzel, tatlı bakla *Harsigin* ekmek ufalamış al-
tına, ceviz dövüp üzerine *jur* geçirmiş. Ekşili pazı da getirmiş, kır-
mızı kırmızı sulu; sen severdin ekşili pazıyı, ondan da ye, ondan
da. Toro, Heğnug, Şuşig bak nasıl yiyorlar, sen de onlar gibi ye.
Sonra Şuşig evine gidip Şoğig sulugözdür, küser, yemek yemez,
nenesinin canını sıkıyor, der. Ya, haydi canım ye.”

Bu kez kalın kaşlı, siyah kıvrır kıvrır saçlı, komşuların Şuşig seslendi:

“Nur nene, Şoğig ben bakla yemem, yumurta isterim diyor.”

“Yumurta mı?” dedi Nur nene. “Oruçtur, Allah babanın orucudur, bilmiyor musun? Allah baba yumurta yediğini duyarsa, gelir ağzına taş doldurur, diker, bir daha da açamazsın, vay başıma gelenler! Surp* Sarkis baba da seni atının kuyruğuna bağlar, sivri taşların üzerinden çeker götürür, sivri sivri taşlar ağzını burununu yırtar, kanların akar ölürsün. Bizim de Şoğigimiz olmaz. Yazık değil mi sana? Ben sana sonra ceviz, kuru dut da veririm, yersin.”

Şoğig siyah üzüm gibi gözlerini açtı. Ninenin öğüdünün etkisi altında kaldı.

“Nur nene, Şoğig yiyeceğim diyor.” dedi Şuşig.

“Aferin, yesin ki kuvvetlensin. Ye yavrucuğum ye. Ben sana bak daha neler vereceğim.” dedi Nur nene.

Şoğig de diğerleri gibi ekmeğinden kopardı, lokma yaptı, uzandı ve ufak parmaklarıyla kabın içine batırdı.

Nur nene çocukların yemeğine nezaret etti.

Aynı anda Toro, Şuşig ve Heğnug'un arasında bir münakaşa başladı. Çocuklar arasında en akli yeteni, eski, buruşuk fesi kulaklarına kadar çekili, karga burunlu, uzun çeneli Toro, katiyen fikrinden dönmüyor, ısrar ediyordu. Şuşig, fikrini almak için Nur neneye danıştı.

“Nur nene, krallar dut yer mi? Toro yemez diyor!”

“Yemez!” diye bağırdı Toro, ne Nur nenenin ne de diğerlerinin konuşmasına fırsat vermeden.

“Alıç? Alıç da yemez mi?” diye sordu Şuşig.

“Alıç da yemez!”

“Pestil, *plit**?”

“Pestil, *plit* de yemez!”

“Cevizli sucuk?”

“Cevizli sucuk da yemez!”

Heğnug araya girdi bu kez.

“Peki kayısı, elma?”

“Kayısı, elma da yemez!”

“Ekmek? Ekmek de mi yemez?”

“Yemez!”

“Yer işte!” diye ısrar etti Heğnug, “Hiç ekmek yemez olur mu?”

“Yemez!” diye atıldı Toro tekrar. “Ekmek de bir şey mi ki yiyecek? Yalnız şeker yer. Ne zaman acıksa şeker yer, ne zaman acıksa şeker yer. Su da içmez. Susadı mı şerbet içer, susadı mı şerbet içer!”

Esmer, yayvan suratlı, mavi laçağlı Nur nene fikrini belirtmedi, tartışmayı Toro kazandı.

Şapkası boncuktan, saçları incik cıncıkla örülü Heğnug sözü değiştirdi.

“Hatun nene, Pisig çelebinin hikâyesini anlatsana yine, ha, ne olur!”

“Pisig çelebi...” diyerek kıkır kıkır gülmeye başladı küçük gelin laçağlı başıyla Şoğig. Şimdi o da diğerleri gibi yemeğini yiyordu ve küsen, yemek yemeyen Şoğig değildi artık. Pisig de çelebi olur mu! Ve kürsünün yukarı ucunda Nur nenenin önünde uyuklayan kediye bağırdı:

“Pisig çelebi, Pisig çelebi!”

“Eh, sus, bağırma!”

Heğnug kız kardeşine kızdı ve yine nineye yalvardı:

“Ha, hatun nene anlatır mısın? Anlat da, dinleyelim.”

“Yemekte hikâye söylenmez yavrum, günahtır. Yemek yerken masal anlatılmaz, iyi değildir, siz bilmezsiniz. Gece olsun söylerim, hangisini isterseniz anlatırım.”

Yemek bitti. Gelin ayağa kalktı, kabın içine ekmek doğradı, çocuklar da onunla birlikte doğradılar. Gitti, yine bakla doldurup getirdi. Yemeye devam ettiler.

“Hatun nene, Yılbaşı ne zaman? Yatsak kalksak Yılbaşı olur mu?” diye sordu Heğnug.

“Yok yavrum, yatıp kalksanız, bir daha yatıp kalksanız o zaman Yılbaşıdır.”

“Bize ne vereceksin, güzel hediyeler verecek misin?”

“Çok, çok şeyler, ne isterseniz vereceğim; kuru üzüm, leblebi, pestil...”

“Peki, beyaz pestil de verecek misin?” diye sordu pisboğaz Şoğig.

“Vereceğim ya.”

“İstanbul şekeri?”

“İstanbul şekeri de! Yalnız *harsiginin*, benim sözlerimi dinleyeceksiniz, ne pişirirsek yemem demiyeceksiniz.”

“Tamam, demeyiz... İstanbul’da şeker çokmuş; orada yerlere şeker sermişler, her yerde, nereye baksan şeker var diyorlar, doğru mu?” büyük bir şevkle sordu Heğnug.

“Doğrudur ya. Hem Yılbaşı’nda size kırmızı *kalug** alacağım ki tıkr tıkr yürüyesiniz. Maro halanızı, Naro halanızı da eve getireceğiz. Dzinunt’a kadar bizde kalacaklar.”

Küçükler sevindiler. Heğnug merakla sordu:

“Hatun nene, Yılbaşı’nda babam da İstanbul’dan gelecek mi?”

“Yok yavrum, gelmeyecek, nasıl gelsin? Babanın yeri çok uzaktır, çok uzak. İsmi batsın İstanbul’un!”

Soru sormayı seven Heğnug devam etti:

“Hatun nene, ben babamı hiç bilmiyorum. Ago’nun babası gibi midir?”

“Baban gittiğinde sen iki yaşındaydın, nasıl hatırlayacaksın, unuttun yavrum.”

“Ben de babamı bilmem.” dedi Şoğig.

“Sen de iki aylıktın, baban gittiğinde bebektin.” dedi yaşlı kadın hüznle.

Kısa bir sessizlik oldu, ardından, Şoğig o an birdenbire aklına gelen şeyi sordu:

“Hatun nene, bebekken suya ne derdim?”

“Du-du derdin.”

“Du-du dermişim.” deyip güldü Şoğig. “Ekmeğe ne derdim?”

“Papa derdin yavrum.”

“Paa... papa!” diye tekrarladı Şoğig sevinçle, “Peki, içmeye?”

“İmbu... imbu.” deyip gülüştüler çocuklar.

Nur nene artık yemek yemediklerini, sorularının ve lafazanlıklarının sonunun gelmediğini görünce çocuklara sesleniverdi:

“Haydi yavrularım, artık yemeyecekseniz kalkın da *harsiginiz* siniyi kaldırsın.”

Harsigleri, Humar gelip sofrayı kaldırdı, çocuklar da ayaklarını tandırın sıcağına doğru sarkıtarak dörtköşe kürsünün karşı tarafına geçip oturdular. Aşığı havaya atıyorlar ve kilimin üzerine kim dik getirebilirse o kazanıyordu.

Fakat oyun çabucak kavgaya dönüştü. Toro ve Heğnug olanca kuvvetiyle varsa aşığı birbirlerinin elinden çekiyorlardı. Anaları çıkıştı fakat faydasızdı.

Heğnug nenelerine başvurdu.

“Hatun nene, Toro’ya bir şey söylesene! Aşığımızı aldı vermiyor, bırakmıyor ki oynayalım.”

“Toro, Toro olasın, versene be oğlan!” dedi Nur nene.

“Vermiyeceğim, aşıklar benimdir, ben getirdim büyük yengemin evinden!”

Ve tandırın içinden Heğnug’a bir tekme atıverdi.

“Ne vuruyorsun be oğlan?” bağırdı ninesi.

“İyi yaptım işte, aşıkları vermeyeceğim, benimdir!”

Toro burnunun ucuna kadar kızarmıştı bağırmaktan. Ninesi payladı:

“Kötü, deli danalar gibisin horyat*, durduğun yerde ille kavga çıkaracaksın! Sevdiğinin midesi bulansın! Seni alan da desin ki ben de gün yüzü göreceğim!”

Ve her zamanki hükmünü tekrarladı.

“Aved dayına çıkmazsan hatırım kalırdı. İnkârinad* Aved dayınsın!”

“İhı... pu...iss...” diye tıslayarak itiraz etti gelini Humar; kaynanasının, amcaoğluna yönelik kinayeli sözlerinden alınmıştı.

Kaynanası da lafını esirgemedi:

“Emmioğluna söz söyledim, he! Alındın mı? Yalan mı yoksa? Kardaşın çok iyi birisidir sanki, uslunun tekidir he mi! Nerde kötü bir şey olsa içinde değil mi? Keregeliler’in koyunlarını götürüp satmışlardı, Bego’yla birlikte değiller miydi? Gulanlı İsmail ağanın evine girmişler, gelinlerin altınlarını, ziynetlerini, alınlıklarını, gizlenceliklerini* götürmüşlerdi, o işin de içinde değil miydi? Söyle!”

“Uyyy... tu-tu-tu-tu...” diye fısıldadı gelin, göğsünü dövdü ve işaretlerle bunların iftira olduğunu anlattı.

Tandır odasının toprak duvarının öbür tarafından, komşu evinden Dzinunt Cırakaluyts* kitabından makamalı bir dua sesi geliyordu:

“*Lusavorya, lusavorya Yerusagem, zi hasyal e luy ko*”*

Çocuğun biri prova yapıyordu.

Bunun üzerine anası Toro’ya döndü:

“Bak, duydun ya! Sero da senin gibi bir oğlan, kitabı nasıl da güzel okuyor! Dinliyor musun? Bir gün de sen kitabı eline alıyor musun? Şurda bir hafta kaldı. Cırakaluyts akşamı kürsüye çıksan ve gı-gı-gı teklersen o zaman göreceğim boyunu. Kilisede herkes üstüne gülsün!”

“Gülsünler, tekliyeyim, sana ne, benim üzerime gülecekler!”

Toro kızgın bir halde ayağa kalktı. Biraz sonra dış kapının açılıp kapanma sesi duyuldu. Heğnug atılıverdi:

“Hatun nene, Toro dışarı kaçtı! Sabah kar yağdı ya, Avaz vadisine gidecek, taşların altına kapan kurmuş, keklik düşmüş mü diye gidip bakacak...”

“Keklik tutmak ona mı kalmış? Gitsin, nereye isterse gitsin. Burada duracak biri değil!”

Ve gelinine seslendi:

“Haydi git biraz dut ve ceviz getir, kızlar yesin.”

Gelin gitti, önlüğüyle kuru dut ve ceviz getirdi, kürsünün üzerine doldurdu. Kızlar yemeye başladılar. Nur nene çocuklara döndü bu kez:

“Ben güzel boncuklar da saklamışım, allı yeşilli, sarılı. Pul ve tırtırım* da var. Size veririm, kolye yaparsınız yavrularım, olmaz mı? Şiz dutlarınızı yiyin.”

“Evet, evet hatun nene!” Çocuklar pek sevindiler... Ve dişleriyle cevizleri kırıp kırıp dutla yediler.

Tandır odasının bir ucunda Nur nene, kürsüdeki yerinden çocuklara göz kulak olurken, gelini Humar da elindeki çorap örgüsünü bitirmeye uğraşıyordu.

Dursun Efendi

Tüm Kuruçay'da Mekertmeli Dursun efendinin ekmeğini yemeyen yoktu.

Dursun efendi öğütölmek üzere değirmene yılda eğer kırk kile (bir kile on iki okkalık on altı ölçektir) gönderseydi, eğer on kile dövme ve bulgur hazırlatsaydı –bundan çok daha fazlasını yaptıırırdı ya– bunun çok azı evi için olurdu; çünkü iki karısı olmasına rağmen kendileri epeyce azlıktılar. Bunun büyük bölümünü misafirler, gelen giden yerdı.

Odasında yaz kış kahve eksiz olmazdı. Evet, şekerli değil, çünkü şeker kullanımı yaygınlaşmamıştı; ama gelen misafirlere Dursun efendinin çiftçileri muhakkak acı kahve pişirip büyük

fincanlarla getirirlerdi. Kahve her seferinde çuvalla gelir, fakat çok sürmez, tükenirdi. Dursun efendi Erzincan'a gidenlere, Karadağ'dan gelip aşağıya, Eğin tarafına giden katırcılara hep sipariş verirdi.

Dursun efendi onlarca yıldır kasabada Meclisi İdare üyesiydi. Her ne kadar her seçimde kabul etmez, isteksiz davranırsa da, başta kaymakam ve kadı olmak üzere bütün memurlar, köylerden gelmiş uzun gocuklu, sakallı, söze karışma yetkisi olan bütün ağalar ona döner, toplantı salonunun dört bir yanından seslenirlerdi:

“Dursun efendi, rica ediyoruz, kasabanın en varlıklılarından-sınız, eşrafısınız. Siz kabul etmezseniz, kim uygundur, söyleyin, onu seçelim. Keregeli Gıdığ mi, Çorancerli Deli Kadir mi, yoksa Simalı Topal'ı mı getirip oturtalım? Ne dersiniz, olur mu? Meclise katılamayacak olsanız da dert değil, adınız bulunsun yeter.

Ve sonunda kabul ettirirlerdi.

Meclisteki en nüfuzlu kişiydi, kaymakamın sağında otururdu. Sandalyede otururken bile boyuyla, tıraşlı yüzüyle, mavi çuhadan saltası ve şalvarıyla, fesinin etrafındaki renkli yazmasıyla herkesin içinde fark edilirdi. Okuma yazma bilmezdi ama, idare tarafından keşfe gitmek gerekecek olursa, heyette Dursun efendi muhakkak yer alırdı. Kasabada yılda kaç kez bu türden durumlarla karşılaşılırdı. Hemen her köyün komşu köyle bir ihtilafı olurdu ve her köy o meranın, ormanın, derenin ya da tepenin kendisine ait olduğunu iddia ederdi. Bundan kavgalar çıkar, silahlı saldırılar olur, kan akar ve olay yerinde inceleme yapma zorunluluğu doğardı. Gerçi Dursun efendi memurlarla birlikte gidip de kesin bir çözüm bulamazdı; çünkü her iki taraf da ödün vermez, aynı yer için, nasıl elde etmişlerse, kendilerine ait olduğunu belgeleyen fermanlar çıkarıp gösterirlerdi. Yine de, herkesçe sayılan bir kişi olmasından ötürü, hiç değilse bir süre için iki tarafı uzlaştırmayı başarırdı.

Dursun efendi atına binip nehir kenarındaki bir kumsalda iki han, bir hükümet konağı ve birkaç evden oluşan küçük bir köy görünümündeki kasaba merkezine gelecek olsa, o sırada duvar diplerinde oturup güneşlenen, sokaklarda gezinen ya da ceketlerini çıkarıp kollarını sıvamış, aptes almaya hazırlanan zaptiyeler hemen ona doğru koşarlardı. Üzengilerden tutup Dursun efendiyi yere indirir, atı hana çekip yem verirlerdi. Gündüzleri atı nehre suvarmaya götürür, akşamları da dışarı çıkarır, Dursun efendiyi bindirip yolcu ederlerdi. Bütün bunlar yalnızca bir bahşış bek-lentisinden değil, esasen hepsinin de onlarca kez onun ekmeğini yemiş, yağlı pilavına, ayranına kaşık sallamış, kahvesini içmiş ol-malarındandı.

Dursun efendi yılda birkaç kez Eğin'e gitmek üzere Ilıç köp-rüsünden geçecek olsa, sarıklı köprü bekçisi koşturup onu kar-şılar, atından inip soluklanmasını rica eder, kulübesinde ona kahve yapar, atı ve kendisi için geçiş ücreti almaya yanaşmaz, bir süre de ona refakat ederdi. Çarşıda gelişini haber alan entarili Eğin yerlileri hemen yanına koşup hal hatır sorar, akşama doğru da toplanıp gelir, onu, şehrin yukarı tarafındaki ünlü gür pınarın başına, Kadıgöl'e götürür, hep birlikte, buz gibi rakı, mezeler ve meyvelerle demlenip keyif çatarlardı.

Veya Fırat tarafından, Areki ya da Şuk üzerinden Erzincan'a gidecek olsa, onu gören köylüler, Dursun efendinin oradan geç-tiğini, onu gördüklerini diğerlerine anlatırlardı. Şehirde hangi hana inse, öteki hanlardan hoş geldine gelirlerdi. Kendisiyle iş ilişkisi olan buğday meydanındaki şalvarlı, cüppeli dükkâncılar tek tek gelir, o gece kendilerine konuk olmasını isterlerdi.

"Ayıp değil mi, yakışır mı bize? Buraya geleceksiniz ve el gibi hanlarda yatacaksınız!"

Bu konuda ısrar etmemelerini rica ettiğinde, onlar da üzün-tülerini dile getirirlerdi.

“Dursun efendi, biz geldiğimizde günlerce senin sofrandan yer içeriz, hem yalnız biz de değil, arkadaşlarımız da, sanki evimizmiş gibi; sen çok değil, bir gece bile bize şeref verip fakirhanemize, Allah’ın bahşettiği tuzu ve ekmeği yemeye gelmezsin.”

Böylece davetlerinde ısrar eder, kendilerini kırmamasını isterlerdi.

* * *

İdare üyesi olmaktan başka Dursun efendi kasabanın en büyük toprak sahibiydi. Mekertme köyünün topraklarının yarısından fazlası onundu, komşu Silir köyünün de öyle. Birçok yerde de değirmenleri, mandıraları, otlakları ve tarlaları vardı.

Zenginlikte onunla bir tek Salori’nin beyleri yarışabilirdi; fakat onlar da beş kardeşti.

Dursun efendi bütün bunların ancak bir kısmını kendi çiftçileri eliyle işleyebiliyordu; geri kalanın büyük bölümünü marabalara devretmişti ve harmandan harmana ürünü onlarla yarı yarıya bölüşüyordu.

Aynı zamanda şahnalık* da yapıyordu. Her yıl açık artırmalara katılıyor, beş altı köyün aşarını devletten kiralıyordu. Şahnalarla köylüler arasında hep anlaşmazlıklar çıktığı ve bunun da başlıca sebebinin *bağat** olduğu herkesin malumudur. Bu, işin tabiatından kaynaklanan bir sonuçtu. Her şey buğday, arpa, fiğ, delice gibi ölçekle ölçülebilir değildi ki, sekizde biri hesabıyla aşarı alınsın. Ötede *bağatı* oluşturan ot, sebzeler, meyveler vardı ve bunlar için şahna sekizde bir karşılığı olarak para talep ederdi. Ürünün kendisini almazdı; çünkü ne depolayabilir, ne de satabilirdi. Sonra örneğin bir bağın, bir ağacın meyvesinin ne miktarı doğru tahmin edilebilir ne de dolayısıyla, değeri. Ayrıca, daha aşarı açık artırmaya çıkarılmadan toplanıp depolanmış ürünler de vardır. Bütün bunlar sonunda şuna varır: Şahna kişisel, tahmini hesaplara dayanarak bir köyden, diyelim beş bin kuruş talep eder,

köylü bunu fazla bulup itiraz eder, karşılıklı ihtilaf sürer gider, şahna harmanı kaldırmaya izin vermez, ürün yağmur altında kalır...

Ama Dursun efendi böyle bir durumla karşılaşmazdı. *Bağatı* kendi istediği gibi belirler, sonra köyün büyüklüğüne göre bir veya birden çok vekil tayin ederdi. Vekiller gider parayı tahsil eder, harmanı kaldırma izni verir, çalınmasın diye de başında beklerlerdi. Sonra aşarı köylülerin sırtında naklettirir, onların evlerinde yer içer, en sonunda da ambarları mühürleyip ayrılırlardı. Fiyatı yükseldiğinde, Dursun efendi buğdayı katırcılara yüklettirip şehirlere satmaya gönderirdi.

* * *

O yıllarda hububat fiyatları sürekli düşerdi.

Bu durum ürünün bol olmasının sonucuydu. Bol ürün arzu edilir bir şey olmakla birlikte, satılamayıp elde kalması, fiyatların düşmesi gibi bellibaşlı sonuçları da beraberinde getirir. Taşıma araçları yokluğundan alıcı bulunmaması, buğday sahiplerini fiyatları sürekli düşürmeye, ürünü toprakta açılan kuyularda saklayıp çürütmektense elden çıkarmaya zorlardı.

O yıl ürünün gene bol olacağı daha sonbaharda belli olmuştu; çünkü yağmurlar erken başlamış, daha Haç* ayında bütün tarlalar *harmunk** olmuş, herkes tarlasını ekmişti.

Baharda yine zamanında yağan yağmurlarla, beklendiği üzere, görülmemiş bollukta bir ürün alındı. Demetlerden saman kadar da kırmızımtırak buğday akıyordu. Çok geçmeden kilesi kırk kuruşa düştü ve yollara dökülen köylüler, rica minnet, gelsin de kendilerinden alım yapsın diye katırcı bekler oldu. Alıcının önüne çıkıp gel malımı al diye yalvarırsan, işin sonunun nereye varacağı bellidir artık.

Bu durum karşısında, şahnalar tereddüt etmeye başladılar. Aşar açık artırmalarının süresi dolmak üzereydi ve hiç kimse ka-

tılmayı göze alamıyordu. Vilayet merkezinden devamlı telgraf yağıyor, aşarın her halükârda vergi toplayıcılarına verilmesi, devletin üzerinde kalmaması isteniyordu; çünkü aşarın satılmayıp devlette kaldığı her defasında, çeşitli nedenlerden ötürü, devlet hazinesinin ne denli zarar gördüğü tecrübeyle sabitti.

Yerel yöneticilerin ısrarıyla o yıl kasabadaki köylerin büyük bölümü, önceki yıllara kıyasla çok düşük fiyatlarla Dursun efendiye teslim edildi. Dursun efendi de kimi köylere kendi vekillerini gönderdi, kimi köylerin aşarını kendi sorumluluğunda kalmak üzere ona buna sattı, üç köyünkünü de Silirli Ömer begin oğluna verdi.

Bu Ömer begin oğlunu tanımayan yoktu. Dizlerine varan çizmeler, belinde deri kemer ve tabancayla dolaşır, Laz gibi giyinirdi. Başına Laz başlığı bağlar, elinde de hep kamçı olurdu. İki karısı olmasına rağmen, avanesiyle birlikte vadilerde içki âlemleri düzenler, kadın oynatırdı. Rakıyı su bardağıyla içen, herkese karşı acımasız ve sert davranan bu adam, Dursun efendiden çekinirdi; en azından dışa karşı hep öyle görünürdü. Çok zaman o da şahnalık yapmıştı; ama o yıl yapmamış, köyleri Dursun efendiden devralmıştı.

Öyle ya da böyle, köylerde harmanlar kalktı ve ilk taksitini ödemiş olan Dursun efendi, vekillerinden tahsil ettikleriyle ikinci taksiti de ödeyebildi. Ömer begin oğlu da üç köyünün ambarlarındaki buğdayı, kilesi otuz kuruştan bir kerede satıp iki taksiti Dursun efendiye teslim edebildi.

Ama sıra üçüncüye geldiğinde para yoktu. Vilayet merkezinden aşar parasının hızla ödenmesi yolunda telgraflar geliyordu. Zaptiyeler Dursun efendiye her gün tezkere getiriyor, o da köylerdeki vekillerini sıkıştırıp duruyordu. Onlar iyi kötü para bulup getiriyorlardı; Ömer begin oğlu ise, yüz lira borcuna rağmen tınmıyor, ortaya da çıkmıyor, para yok diye haber gönderiyordu:

“Köyleri bana nasıl zorlayıp sattıysa şimdi de öyle ödesin, beni de rahat bıraksın, sıkıştırmamasın, yoksa fena olur!” Ve içki âlemlerine devam ediyordu.

Dursun efendi son kez yine adam yollayıp hesap diye diretince, birkaç avanesiyle odasında oturmuş, rakı içmekte olan Ömer begin oğlu bu kez eski tehditleri tekrarlamakla da yetinmeyip daha da ileri gitti:

“Git, söyle efendine, Ömer begin oğlu diyor ki de, her kuşun eti yenmez, bunu iyi bilsin. Benim ona beş para borcum yok. Ne hesabı! Vermişim zaten. Böyle de, korkma! Benim sabrımı taşırmamasın, bu dünyada yaşamayı haram ederim ona! Çeker vururum, gider on beş sene de hapis yatarım; ben onun bildiği köylülerden değilim!”

Ve Dursun efendiye küfürler savurup durdu.

Onun sözlerini o zamana dek boşboğazlık olarak değerlendiren önemsemeyen Dursun efendi, bu olay üzerine, kendi gücünün ve imkânlarının da verdiği güvenle, meseleyi mahkemeye intikal ettirdi; mahkeme de lehinde karar verdi.

Ömer begin oğlunun Koncidere’de, yanıbaşından su akan güzel bir kavaklığı ve on dönümlük geniş bir yoncalığı vardı. Mahkeme kararını alır almaz Dursun efendi bunları haczettir. Tapu henüz babasının üzerinde ve oğlundan başka bir de kız kardeş çocuklarının payları olduğu için, köy muhtarı ve ihtiyar heyeti üyeleriyle anlaşarak kız kardeş çocuklarını gizledi ve yalnız oğlunu mirasçı göstererek yoncalıkla kavaklığı ele geçirdi.

Kasabanın, eskiden beri Dursun efendiye hasım olan zenginlerinden Gulanlı Goco beg, yapılan sahtekârlığı öğrenir öğrenmez, bunun iyi bir fırsat olduğu düşüncesiyle, Ömer begin oğlunu derhal yanına çağırdı. Dursun efendinin başka yolsuzluklarını da bildiğinden, onu, avanesi eliyle öldürtme planından vazgeçmeye, bütün bu yolsuzlukları da katarak vilayet merkezinde ona karşı

dava açmaya yönlendirdi. Bu iş için Ömer begin oğluna para verdi, Dursun efendinin büyük nüfuz sahibi olduğu kasabada dava açmaya kalkışmamasını ısrarla tembihledi.

* * *

Çok sayıda yolsuzluğa ilişkin bu mahkeme haberi bütün kasabaya yayılıp dört bir yanda yankılandı.

Haftalar boyu Türk, Kürt, Kızılbaş, Ermeni köylerinde Dursun efendi, Ömer begin oğlu ve Goco beg konuşuldu. Bütün bunları kıskırtanın Goco beg olduğu biliniyordu. Vilayet veya kasaba merkezinden gelenler her gün yeni haberler getiriyorlardı. Sabahları öküzleri önüne katmış, ellerinde üvendire, çift sürmeye gidenler olsun, öğlenleri odun yüklü eşeklerinin ardı sıra köye dönen kısa boylu, sakallı köylüler olsun, davanın seyri hakkında kafa patlatıyorlardı.

Kış geldi, Kuruçay kasabasının kışı; öyle de yaman olur ki, çok dağlıktır çünkü. Kar yolları kapadı ve dışarda hayat tümüyle durdu. İnsanlar içeriye, derin dar vadilerde çamur, toprak kübelerinde en ilkel yaşamlarını sürdürmeye çekildi. Odun bol olduğundan ocaktaki ateş hiç söndürülmez, devamlı çatırdardı. Gazyağı olmadığından, geceleri, evin ortasında, toprak zeminde kalın çırılar yakıp etrafında toplanırlardı. Alev sakallarında yansır, çiradan yayılıp etrafa dağılan isten suratları, burun delikleri kararır. Başka meşgaleleri olmadığından, davanın sonucunu beklerken, kâh bir tarafın, kâh öbür tarafın kazanacağına dair fikir yürütmekle vakit geçirirlerdi.

Merkezde dava açmak için girişimlerde bulunan Ömer begin oğlu, elde edilecek başarıları müjdeleyen haberler yollamaktaydı avanesine. Davayla hiçbir ilintisi olmadığı halde, Goco beg de gün evvelinden oraya koşturup gelişmeleri yakın takibe almıştı.

Sonunda yolsuzluğa ortaklık eden muhtar, ihtiyar heyeti üyeleri ve Dursun efendi vilayet merkezine çağrıldı. Üç günlük yolu

karları yara yara beş günde aldılar ve dava başladı. Dursun efendinin bir üst mahkemeye itirazı, lehindeki sayısız telkinler fayda etmedi ve davayı Ömer begin oğlu kazandı. Mahkeme Dursun efendiyi üç yıl, diğerlerini de bir buçuk yıl hapis cezasına çarptırdı ve yolsuzlukla elde edilen toprakların geri verilmesine, mahkeme masraflarının da karşılanmasına karar verdi.

Goco beg ve Ömer begin oğlu tam bir zaferle döndüler. Goco beg Gulan'a, evine döndü; Ömer begin oğlu ise bir vadideki mandıraya çekilip günlerce yiyip içerek, kendilerini olmadık bir zevku sefa âlemine ve sarhoşluğa teslim ederek bu başarıyı kutladılar.

Evvelce Dursun efendi sayesinde meşhur olan Mekertme, şimdi dağın eteğinde, karlar altında, on beş kadar sefil toprak evden ibaret acınası bir köy görünümündeydi. Yukarı tarafta, vadinin yamacındaki Dursun efendinin taş yapılı büyük evi ise terk edilmişlik görüntüsü sergiliyordu.

Üç yıl geçip gitti ve sonunda Dursun efendi bir gece sessiz sedasız geliverdi. Eski Dursun efendiyle şimdiki Dursun efendi arasında "karlu, dumanlu dağlar var" diye anlatır oldu Kuruçaylı köylüler. O şimdi dışarı bile çıkmıyordu evden. Meclisi İdare üyesi de değildi artık. Yörede Goco beyin nüfuzu ise günden güne artıyordu.

Açıklamalar

*Bu çeviride bir kısmı Ermenice olarak bırakılan ve * işaretli sözcükler, deyimler, yer adları vb. ile ilgili açıklamalar aşağıda, alfabetik sırayla ve ilgili sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir:*

ağpar: [Ermenice *yeğpayr* kardeş, ağabey] (Konuşma dilinde) Kardeş, abi. s. 21, 22

Asdvadzadin: [Ermenice *asdvadz* tanrı + *dzin* doğuş] Meryem Ana'nın göğsü alınışının yıldönümü. Ağustos ortasına rastlar ve o pazar, Ermeni kilisesinde üzüm kutsanır. Bu yüzden "üzüm bayramı" da denir. Bu gelenek, Hristiyanlık öncesinde ana tanrıça Anahit'in günü olarak Ermenilerce kendi yılbaşları olan Navasart kutlamalarındaki şükran anlayışına dayanır. s. 113

bachımac: Şekerli ekmek. Hamur açılıp yağda kızartılır, üzerine şeker ekilip veya bala bandırılıp yenir. s. 101

bağat: [Farsça *bagat* bahçeler, bağlar, bağ bahçe] Bağ ve bahçe tarımı ürünleri. s. 128, 129

bodig: [Potik] Kısa boylu, tıknaz, tombul; yavru. s. 73

bişi: Mayalı hamurdan yapılan, yağda kızartılarak pişirilen bir tür yiyecek, pişi. s. 20-23

cımur: Taze ekmek içini ufalayarak yağda pişirilen yemek. s. 69

Cırakaluyts: [Ermenice *cırak* + *luyts*, kandil/ışık yakma] Ermeni kilisesi geleneğinde beş büyük bayramın (Dzinunt, Zadig, Vartavar, Asdvadzadin ve Haç) arifesi. Aynı gün kilise kandilleri yakılır, cemaat de buna mumlarla katılır. s. 123

çorbacı: Yetişkin Ermeni/Rum erkeklerine, Müslümanlarca 'bey' veya 'usta' anlamında eski bir hitap şekli. s. 63, 67, 70, 73, 81, 82, 84, 86, 91

çortan: [Ermenice *çor* kuru + *tan* ayran] Kışın suda karıştırıp erite erite pişirmek üzere, topaklar halinde kurutulmuş ayran, kurut. s. 104

Der: [Ermenice] Genellikle papaz adından önce kullanılan "efendi/sahip" anlamında hitap. s. 34, 89

Dzinunt: [Ermenice, “doğuş/doğum” anlamında] Hz. İsa’nın doğumu. Ermeni kilisesince her yıl ocak ayının altıncı günü kutlanan Hz. İsa’nın doğumu ve vaftizi yortusu. s. 117, 121, 123

gağcin: [Ermenice] Duvar sıvamada, çömlek yapımında kullanılan kırmızımtırak killi toprak. [**kağcin:** damlarda, evlerin duvarlarının dibinde çimento yerine kullanılan bir çeşit kil; küçük taşlarla karışık toprak tabakası (Derleme Sözlüğü)]. s. 93

gelinlik tutmak: Dil saklamak. Köy yerinde yeni gelinler, kocaları dışında aile büyükleriyle, bir saygı ifadesi olarak konuşmaz, çok gerektiğinde aracı kullanır veya başıyla, eliyle cevaplar verir, bazen pek hafiften tek kelime söylerdi. Bu suskunluk uzun yıllar sürebilirdi. Büyükler bir hediye vererek gelinin konuşmasına izin verirlerdi. Bu gelenek, Müslüman, Hristiyan, herkes için ortaktı. s. 36, 118

gizlencelik: Bayramlarda ve belli günlerde giyilen güzel elbise. s. 123

Gocug ayı: [Kaynaklarda rastlanamadı; gocukların giyildiği ay (?)] s. 93

Göklerdeki Babamız: [Ermenicesi: *Hayr mer...*, Latincesi: *Pater noster...*] Türkçesi bu sözlerle başlayıp “...ismin mukaddes olsun, gökte olduğu gibi, yerde de senin iraden olsun...” diye devam eden, Hristiyanların başlıca duası; Rabbani duası. s. 102

ğhab, ğhab ortaklığı: Yörede köylülerin kendi aralarında kurdukları süt yardımlaşması. Birbirlerine sırayla süt vererek, bir evde süt toplanıyor, böylece tereyağı, peynir, *çortan* (kurut) için gerekli miktarda süt karşılıklı sağlanmış oluyor. Türkçe “kap” sözcüğüyle ilintili olsa gerek. s. 75

Haç ayı: (Haç yortusunun kutlandığı ay olduğu için) Eylül ayı [Büyük Haç (Haçverats) yortusu: 614’te Kudüs’ü işgal edip Hz. İsa’nın haçını ele geçiren Persler’den 628’de Kutsal Haç’ın geri alınışına ve Anadolu’da dolaştırılıp Kudüs’e geri götürülüşüne atfen, 14 Eylül’ü izleyen Pazar günü kutlanan bayram. Bu bayramda yörenin kutsal pmarları ve haç şeklindeki kutsal sayılan ağaçlarının yanı sıra Haç, Nışan, Yeğya (Yahya) adını taşıyan kilise ve manastırları da ziyaret edilirdi. Ağaç ziyaretlerinin putperestlik döneminden kalma olduğu söylenir.] s. 131

hağortutyun: [Ermenice “ileti” anlamında] Hristiyanlara sunulan kutsal ekmek; Hz. İsa’nın kanını temsil eden kutsanmış şaraba batırılmış, bedenini temsil eden kutsanmış ekmek, komünyon. s. 25, 26, 28, 29

harmunk: [Ermenice *harvonk, harmunk*] Yağmuru iyice emmiş, nemini almış, ekilmeye uygun hale gelmiş toprak. [**hermük/hernük:** toprağın

yağmurdan sonra sürülmeye, ekilmeye elverişli durumu, toprağın tava (Derleme Sözlüğü)]. s. 129

harsig: [Ermenice *hars* gelin, *harsig* küçük gelin] Gelin. Yörede “ana” yerine de geçiyor... s. 11-17, 108, 118, 121, 122

horyat: Yakışksız, çirkin, acemi, tembel anlamlarında, “herif” benzeri seslenme sözü; hoyrat. s. 69, 73, 123

Huta: [Yahuda (İskaryot)] Hz. İsa’nın on iki havarisinden biri, havarilerin vekilharcı. Zeytin bahçesinde, Yahudi askerlerle birlikte Hz. İsa’yı görmeye gitti. Hz. İsa’yı öperek kimliğinin açığa çıkmasını sağladı ve onu tutuklattı. Bunun için aldığı otuz gümüş dinarı, duyduğu vicdan azabıyla tapınağa atarak, kendini astı. s. 20

inkârinad: İnkâr ve inat gerektirmeyecek ölçüde; düpedüz. s. 123

isim günü: Kilise azizlerinin veya kilisece kutsal sayılanların yortu gününde, aynı adı taşıyanların kutlanması ve bu çerçevede yapılan şenlik. s. 18

jur: Bir tür sos. Sarmısak, dövülmüş ceviz, bulgur ve kırmızı biberle hazırlanıp, kaygana, doğranmış ekmek veya kavrulmuş sebzenin üstüne gezdirilir. s. 117, 118

kalug: (Sivri) topuklu kadın ayakkabısı, galik; eskiden giyilen bir çeşit kadın ayakkabısı, galuç. s. 121

Kaylvank: [Ermenice *kayl* kurt, *vank* manastır] Kurt manastırı, kurtlu manastır. s. 90

kergin: [Ermenice] Yenge. s. 108

keyvani: [Kürtçe *keyvan(ı)*, *keyvene*, *keyveni* kadın aşçı –özellikle düğünlerde–, evi yöneten] Ev sahibi, evi çeviren kadın anlamında. s. 86

Koç ayı: Ekim/Kasım ayı (Koç katımının –koçların güzün çiftleşmek için koyunların arasına salınması– bu aylarda yapılmasından). s. 93

körükotu: Düğünçiçeğigillerden bir bitki (*Ranunculus cuneatus*). Ermenice metinde *kordan tzüt* [gortan tzüt] olarak geçen bu bitkinin tam olarak “körük otu” olup olmadığından emin değiliz. s. 87, 88, 101

laçag: [Ermenice] Başörtüsü, tülbent, peçe. s. 35, 89, 118, 120

Lawo, çav veke, şekkir e lo, rabe bixwe: [Kürtçe] Evlat, gözünü aç, şekerdir, kalk da ye! s. 91

lir: [Yunanca/Ermenice *lidr*] Günümüzde litre olarak sıvı ölçüsüne dönüşmüş olan, eskiden yöreye göre değişik büyüklükte (326 gram, ecza-

cılıkta 317,803 gram, Bağdat'ta 3436 gram, Halep'te 1442,5 gram...) ağırlık ölçüsü. Mıntzuri'nin öykülerinde aktardığına göre, yörede 6 okkaya eşdeğer ağırlık birimi. s. 70, 73, 81

Lusavorya, lusavorya Yerusagēm, zi hasyal e luys ko: [Ermenice] Aydınlan, aydınlan Kudüs, seni aydınlatacak ışık geldi. s. 123

malez: [Ermenice] Kavrulmuş una, yağ, dut veya üzüm şırası eklenerek hazırlanan tatlı yiyecek. s. 33

manusa: [Manisa şehrinin adından?] Kalın, çizgili pamuklu dokuma. Eskiden köylü elbiselerinin tercih edilen kumaşıydı ve Arapkir bu dokumasıyla ünlüydü. s. 89, 106

morkur: [Ermenice] Teyze. s. 108

Paregentan: [Ermenice "iyi yaşam" anlamında] Batı âlemindeki karnavala eş geleneksel şenlik. Kökleri Hristiyanlık öncesine dayanır. Ürünün iyilikleri artırması, koruması, böylelikle yaşamın kötü güçlerden arınması dile getirilir. İlkbahara girmeden yapılan folklorik kutlamaların ilki olarak doğanın uyanışı, yeni ürün döneminin başlangıcı, kötülüklerle mücadele etmek vb. olaylar, teatral oyunlar, şarkılarla canlandırılır. Nevruz benzeri, putperestlik dönemlerinden kalma bir şenlik türüdür. Bu kutlama Hristiyanlığın kabulüyle dini öğretiye de uyarlanmış, Adem henüz ilk günahı işlememişken, günahsız olduğu dönemlerde dünyanın ne kadar rahat olduğu teması işlenmiştir. Hemen *Paregentan* sonrasındaki Büyük Perhiz dönemi ise günahkâr insanın uğradığı zorlukları ifade eder. Manastırdaki rahipler dahi *Paregentan*'ı eğlenerek, kılık değiştirerek, oyunlar ve şarkılarla geçirirler; pazar gecesi haşlanmış yumurtayla ağız örtüp Büyük Perhiz'e girer ve ancak Zadig [Paskalya] haftasında, gene haşlanmış yumurtayla açarlar. s. 18

pemgi: Körpe yapraklarından turşu kurulan bir ağaç, pembik. s. 19, 75

perhiz: Ermeni kilisesi geleneğinde, dini bir yortudan önce, kişinin yiyeceklerini kısırarak geçirdiği hazırlık dönemi. Hafif olanında, günbatımından ertesi günün batımına dek üç kez sadece bitkisel besinler alınır. Daha ağır olanında ise (oruç), bütün gün hiçbir şey yenmez, akşam öğününde de sadece bitkisel besin alınır. s. 117

pîvaz: [Kürtçe] Soğan. s. 87, 91

plit: Nişasta ve pekmezle hazırlanmış bir tatlı türü; kurutulmuş üzüm şırası. s. 33, 119

Poşa: Çingenelerin bir kolu; Kuzey Anadolu'da Çingenelere verilen

ad; özelde Kuzey Anadolu'da göçebe yaşayan, Ermenice konuşan topluluk. s. 68

Surp Kevork: [Ermenice "Aziz Kevork" anlamında] Kaçdan Dağı'nın tam karşısında, Armıdan köyünün güneydoğu ucunda yer alan ve eskiden manastırı da olan bir ziyaret yeri ve onun bulunduğu tepe. s. 13

Surp Sarkis: [Ermenice "Aziz Sarkis" anlamında] Kilisenin üçüncü yüzyıl azizlerinden. Dini uğruna işkence görmüş, 300 yılında öldürülmüştür. Ermenilerce şefaatine en çok başvuru alan azizlerdendir. Özellikle kısmet bekleyen genç kızlar, niyetlerinin gerçekleşmesi amacıyla üç gün katıksız oruç tutar, özel yapılmış bir hamuru, *Surp Sarkis* geçerken beyaz atının nal izini bırakması için dama koyarlar. s. 81, 119

şahna: [Arapça] Eskiden İran ve Anadolu'da şehirde emniyeti sağlayan veya vergi toplayan devlet görevlisi, şahne; harman zamanı ölçüm yapıp aşar toplayan kimse. s. 79, 128-130

tırtır: El işlemelerinde kullanılan parlak iplik ve süs; özellikle kenar süsü olarak kullanılan kıvrımlı sarı tel. s. 124

tabağa (para) bırakma: Pazar ayininden sonra, kiliseye ve fakirlere yardım amacıyla, cemaat arasında dolaştırılan veya kilise çıkışına konulan tabaklara para atılması. s. 88

Usdi gukas huşig huşig, gılor tuşig bakıt anuşig: [Ermenice] Nereden gelirsin nazlı nazlı, yuvarlak çeneli, öpüşün tatlı. s. 38

vala: Örtü, hamur örtüsü, sofrası. s. 81, 83, 95

Vartavar: Ermeni kültüründe, Tufan'dan kurtuluşu simgeleyen bayram. Halk bu bayramda birbirini ıslatır, güvercinler uçurur. Surp Garabed yortusuyla birleştirilerek Hristiyanlığa uyarlanmış ve Hz. İsa'nın Tabor Dağı'nda suretinin değişmesini simgeleyen bayram olmuştur. Ermeni kilisesi geleneklerince beş büyük bayramdan biridir. s. 13, 16, 113

Yek, dido, sisê... deh qurîş, sî u pênc qurîş...: [Kürtçe] Bir, iki, üç... on kuruş, otuz beş kuruş. s. 82

Yer Adları

Mıntzuri'nin öykülerinde geçen kimi yerleşmeler bugün başka adlarla anılmaktadır. Mekânsal güncelleme düşüncesiyle bu yerlerin “eski” ve “yeni” adları, ulaşılabildiği ölçüde, karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

(Yayıncının notu)

Ö y k ü d e k i A d ı Y e n i A d ı

Abuşda	/Armudan'da Apuşta adlı taşlı bir yöre/
Alamonik[-melik]	Yağlıçayır (Sivas Suşehri Akıncılar)
Araga [Kürt Arege]	Çamlık (Sivas Divriği Gedikbaşı)
Areki	/Yazarın anlatımına göre İliç-Erzincan arasında Fırat'a yakın bir köy [=? Ürik: Sabırlı (Erzincan İliç Merkez)]/
Armudan [Armudan].....	Armutlu (Erzincan İliç)
Asarcık [Asarcuk]	/Şebinkarahisar'ın 20 km kadar kuzeyinde bir köy/
Avaz	/Erzincan Kemaliye taraflarında bir köy/
Azbider(ler) [Ezbider]	Akıncılar (Sivas Suşehri) = Yukarı Ezbider Yeşilyalı (Sivas Suşehri Akıncılar) = Aşağı Ezbider
Babi [Babu]	Yahşılar (Erzincan Kemah Oğuz)
Bahadun	Sarıçubuk (Sivas İmranlı Karacaören)
Çerencir [Çörencil]	Bozyayla (Erzincan İliç Merkez)
Çıman	[=? Ziman: Eskiden Gümüşhane Şiran'a bağlı bir köy]
Çıra Gedikler	Çıragediği (Erzincan Refahiye Gümüşakar)
Çorancer	(Bkz. Çerencir)
Dersim	Tunceli
Divrik	Divriği (Sivas)
Eğın [Ağın]	Kemaliye (Erzincan)
Eğribel	/Şebinkarahisar-Giresun yolunun 25. km'sinde geçit/
Eski Koçgiri	(Bkz. Koçgiri)
Gaban	Keban (Elazığ)
Gemhu [Gahmıh, Gemho]	Doruksaray (Erzincan İliç Armutlu)
Gangırut [Gangırıt, Kangurut]	Sularbaşı (Erzincan İliç Merkez)
Gasma [Kesme]	Kesme (Sivas Divriği Gedikbaşı)
Gercanis [Baş Gerceniş]	Güneyüzü (Erzincan Refahiye Merkez)
Goncidere [Gencidere]	/Sinibeli'den gelip Kuruçay'a akan acı sulu dere ve vadisi. Yöredeki sekiz köye “Gonciler” de deniyor/

Gosda	[=? Gezge: Akbağ (Erzincan Refahiye Gümüşakar)]
Gosdığa [Göske]	Güngören (Erzincan İliç Kuruçay)
Gulan	/Armıdan-Refahiye yolu üzerinde dağ eteğinde bir köy/
Güni	/Yazarın anlatımına göre Erzincan Refahiye Gümüşakar yakınlarında bir köy/
Hami [Harami]	Bardaklı (Sivas İmranlı Karacaören) (?)
Hasanova[Hasanava]	/İliç'in 15 km kadar kuzeydoğusunda bir köy/
Hazarik [Hazerik]	Tandırbaşı (Erzincan Kemah Merkez)
İliç	İliç (Erzincan)
Karahisar	Şebinkarahisar
Kerege [Kirege]	Akçayazı (Erzincan İliç Kuruçay)
Koçgiri [Koçkiri]	Gümüşakar (Erzincan Refahiye)
Koncidere	/bkz./ Goncidere
Korkop	Dikyamaç (Erzincan Kemah Bozoğlak)
Kuruçay	Kuruçay (Erzincan İliç)
Kuzin	/Yazarın anlatımına göre Erzincan Refahiye Gümüşakar yakınlarında bir köy/
Marek [Marik]	Ayrınpınar (Erzincan Kemah Merkez)
Mati [Matı]	Güven (Sivas İmranlı Karacaören)
Mekertme [Meketme]	Ardıçlı (Erzincan Refahiye Gümüşakar)
Mezgep [Nezgep]	Çiğdemli (Erzincan Kemah Bozoğlak)
Mışagnots [Müşeknis]	Bostancık (Sivas Suşehri Merkez)
Nordun	Kayacık (Erzincan İliç Merkez)
Pahtiyar [Bahdiyar]	Yağmuralan (Sivas İmranlı Karacaören)
Pakariç [Pekeriç]	Hakbilir (Erzincan Kemah Bozoğlak)
Penga [Pinkyan, Pingân]	Adatepe (Sivas Divriği Gedikbaşı)
Polomer	Pülümür
Salori	Salur (Erzincan Refahiye Akarsu) (?)
Silir	Topağaç (Erzincan Refahiye Gümüşakar)
Sima [Sime]	Çayyaka (Erzincan İliç Kuruçay)
Sosek [Sosik]	Akçalı (Erzincan Kemah Dutluca)
Şıhar-Çay	Seringöze
Şuk	/Yazarın anlatımına göre İliç-Erzincan arasında Fırat'a yakın bir köy [=? Şokke: Seringöze (Erzincan Kemah Bozoğlak)]/
Tamzara	/Yazarın anlatımına göre Şebinkarahisar'ın 6 km. kadar kuzeyinde, vadi içinde bir köy/

Ö y k ü d e k i A d ı Y e n i A d ı

Tarkıloh.....	Kayabaşı (Erzincan Kemah Oğuz)
Teğut [Tuğut]	Sarıkavak (Erzincan İliç Armutlu)
Tepta [Tepte].....	Çilesiz (Erzincan İliç Merkez)
Uhdik(ler) [İhtik]	Bozoğlak (Erzincan Kemah) = Aşağı İhtik Karadere (Erzincan Kemah Bozoğlak) = Yukarı İhtik
Uranik [Örenik].....	Aydoğan (Sivas Divriği Gedikbaşı)
Uretzor	/Yazarın anlatımına göre Erzincan Kemah Bozoğlak yakınlarında bir köy/
Zıznınut	/Eskiden Sivas Divriği Gedikbaşı çevresinde bir köy/
Zimara	Altıntaş (Erzincan İliç Merkez)
Zoti	?

Yöre Adları (Sözcük Anlamları)

Mıntzuri'nin öykülerindeki yöre adlarının sözcük olarak kökeni de ilginçtir. Aşağıdaki tabloda bu adlar Ermenice anlamları bakımından değerlendirilmiş, Türkçe karşılıkları verilmeye çalışılmıştır.

(Yayıncının notu)

Ö y k ü d e k i A d ı T ü r k ç e K a r ş ı l ı ğ ı / A ç ı k l a m a s ı

Avaz [vadisi].....	Kum
Çerma /Çerme/	İlica /Karabudak çayının sağında bağlar yöresi/
Çır-gorus [Dağı, Kuyusu]	Suyun Kaybolduğu...
Horan [Çeşmesi]	Minber
Kar [bağları].....	Taş
Masur-tzor.....	Kuşburnu vadisi /Karabudak çayının solunda bağlar yöresi/
Pardi-tzor.....	Kavak vadisi
Teğ-çur	Şifa suyu
Ure-tzor	Söğüt vadisi

Armıdan'da doğdum. Erzincan'a bağlı yetmiş haneli bir köydü. Doğum tarihim 1886'nın 16 Ekimidir, bir Perşembe günü. İki Armıdan vardır: Büyüğü on dakika ötede, üç yüz haneliydi. Ben küçüğündenim; Fırat'ın sol kıyısında, Dersim dağlarının, başka deyişle Munzur dağlarının karşı-sındaydı¹. Eğin en yakın şehirdi. Rengârenk zenginliğiyle folklorumuz Eğin kökenliydi. Bizim oralar vadilerden, dağlardan ibaretti, düzlük yoktu. Köyleriyle, giysileriyle, ahalisiyle, haleti ruhiyesiyle, panoramasının en ince ayrıntısıyla içimde yaşar oralar.

İlköğretimim köyümün okulundandır. Köyden buraya geldiğimde, şimdiki beşinci sınıfı bitirenlerden daha çok Fransızca biliyordum². O okul sonraları daha iyi ürünler verdi. Şunu da söyleyeyim ki eğitim ve kitaplar da parasızdı, kilisenin tarlalarının ürünleriyle karşılanırdı. Burada Galata ilkokulunun son sınıfını geçince Robert Kolej'e devam ettim, ta *sophomore* sınıfına dek. Örnek bir öğrenci olmadım, hani öyle denir ya. Okullarım benimle övünmedi, benim de iyi bir anım yoktur onlardan.

Okul biçimlendirmede beni. Kendi kendime biçim verdim. Okuldan çok şey yok içimde, ya da hemen hemen yok gibi. Zaten montajımızı kendimiz yapmazsak, okulun biçimlendirdiği çöküverir. Montajımı kendim yaptım. Okuma, çok okuma, her şeyi okuma tutkum yaptı. Araçlarım iyiydi. Fransızcam çok iyiydi. İngilizcem de epeyce iyiydi. İlk gençliğim iyi ki Robert Kolej'de geçti. Aradıklarımı kolejin kütüphanesinde, Ermeni öğrenci birliği kitaplıklarında bulurdum. Doğu Ermenicesiyle yazan yazarları, yurt dışını ben orada okudum. Taine'e orada rastladım. Rus romancılarını da İngilizce çevirileriyle orada tanıdım.

Ancak kendi ellerimle yaptığım montajım cezalandırdı beni, etiket koymadı üstüme. İçinde yaşadığımız toplum onu istiyor, ölçüsü o. Bende yok o. Öbürünü anlamıyor.

Ben kanımı kaynatan yazarlardan hoşlanırım; söyledikleri beklediklerim olan yazarlardan. İster şiir, öykü, roman, eleştiri, deneme veya düşün eseri olsun, hangi paralelden olursa olsun. İçinde benim istediğim alkolü taşıyan her eser sarhoş eder beni.

İlk yazım bir öyküdür, ya da –o zamanki tabirle– köy yaşamından bir tasvir: Gelin Kaynana. 1906'da "Masis"te yayınlandı³. Birinci Cihan Harbi mütarekesine dek ilk gençlik yazılarım *oeuvre de jeunesse*im oldu. Asıl eserim ondan sonra başladı.

Üç şey verdim: köy, yaşadığım günler ve kronikler. Ağırlıklı olarak köyü verdim. Masallarla, köy tasvirleriyle, öykülerle verdim. Masallarla başladım. Köy tasvirlerimde, baba ocağımızdan bir panorama alırım; bir kır, vadiyi, bağları, dağ sırasını, dereyi alır, çok berrak, say ki dün görmüş gibi gözümün önüne getiririm; veya bir yaz yağmurunu, ot biçme ayında diye-
lim, sonbaharı, yazı, geceyi ve orada o zamanlar mevcut olduğunu, vuku bulduğunu, yapıldığını, konuşulduğunu çok iyi bildiğim bir şeyi –eşek, ağaç, taş, yol, insan– anlatırım, alır onları işlerim. Bütün istediğim, anı doğru vermek, canlandırmaktır. Fotoğraf değildir bunlar. Ben varım içlerinde. Öykülerimde gene köy ve köylü geniş yer tutar. Yalnızca Ermeni köylüsü yoktur bu öykülerde; çok iyi bildiğim Türk, Kürt, Kızılbaş köylü de vardır. Köyden sonra bizim yaşadığımız, benim yaşadığım günler vardır eserlerimde; çevremde olup bitenleri anlatırım. Bunları kroniklerim izler. Benim zamanımdaki şu veya bu olaya veya gördüklerime ilişkin tanıklıklarımı yaparım kroniklerimde. Tamamı 125 öykü, 24 köy tasviri, 15 masal, 37 kroniktir. Eserim yaşamöykümdür. Her anlattığımda, her söylediğimde ben varım; içinde yaşamış, birlikte olmuşumdur.

Ne yazarsam, bitirdikten sonra onunla göbek bağımlı koparırım. Öyle ki artık yapacak bir şeyim yok. Kitaplaştırmayı düşündüm, olmadı⁴. Gazete ve dergilerdeki yerlerinde bırakıyorum onları. Yazıyorum, çünkü yazmadan edemiyorum. Geliyorlar.

¹ Nehrin akışına göre, Armudan Fırat'ın sağ kıyısındadır.

² Eskiden Ermeni ilkokullarında Fransızca öğretilirdi. Üçüncü sınıftan başlayan Fransızca dil dersi 1970'li yıllara kadar İstanbul'daki Ermeni ilkokullarında sürdürülmüştür.

³ Masis: 1852-1908 yılları arasında İstanbul'da yayınlanan günlük/haftalık/aylık Ermenice siyasi, iktisadi, edebi gazete. Sayfalarında Puşkin, Lermontov, Dumas, Hugo gibi birçok yazardan tercümelerle Rus ve Avrupa edebiyatına da yer veren Masis'in başlıca editörleri Garabed Ütücüyan, Arpiar Arpiaryan, Krikor Zohrap, Hırant Asadur'dur. Dönemin Ermeni aydınlarının pek çoğunun Masis'te yazısı vardır.

⁴ Bu özyaşamöyküsü Aramyan Okulundan Yetişenler Derneği'nce 1957'de yayınlanan *Hamaynabadger Hanrabedagan Şırçani İstanbulahay Kırağanutyan* [Cumhuriyet Dönemi İstanbul Ermeni Edebiyatına Panoramik Bakış] adlı kitapta yer aldığı Mintzuri'nin yazıları henüz kitap haline getirilmemişti. Çok geçmeden, Esayan Okulundan Yetişenler Derneği'nce elli öyküsü kitaplaştırılıp *Gabuyd Luys* [Mavi Işık] adıyla yayınlanır (1958).

Mıntzuri ve Edebiyatı Üzerine Türkçe Basından Seçmeler

Turnam Nereden Geliyorsun? Benim Yaşadığım Yerler

... Hagop Mıntzuri (Kuruçay Armudan köyü 16 Ekim 1886 - İstanbul 1 Şubat 1978) uzun ömrünü, toplumumuzun sorumluluk duyan, gözlemci, otodidakt, iddiasız bir aydını olarak tamamladı. 13 yaşına kadar köyünde kaldı. Tümüyle vadilerle kaplı, toprağı kireçli, suları acı, olanakları kısıtlı köy ortamından kopup İstanbul yolunu tuttu. ...

19. Yüzyılın son yıllarında, İmparatorluk başkentinin saray muhiti olan Beşiktaş'ta, ailesine ait fırıncı dükkânında çıraklık da eden Mıntzuri "köyünün tarlalarını, bağlarını, dere boylarını unutmadan, gücünü oralardaki anılardan alarak" katıldığı kalabalık ve renkli muhitin, tramvay sesleri, atlı arabaları, mızraklı süvarileri, harem ağaları, yaşmaklı feraceli hanımları, köysümen esnafı, şık giyimli beyefendileri ile örülü "Aşk-ı Memnû" dünyasına ısınmaya çalıştı. Taşra-Dersaadet ortamlarının paradoksu, Hagop'ta, okumak, gözlemlemek, yazmak tutkularını geliştirdi. O yaşlarda daha büyük dünyaları kucaklayabilmek için kitapçılara koştu; Zolaları, Flaubertleri okudu. Ereği, "insan, okumalı, düşünmeli, gözlemlemeli; bunları yuğurup topluma, bugünden yarına değeri artacak malzeme bırakmalı" idi. ...

Necdet Sakaoğlu, Tarih ve Toplum, Mart 1992, Sayı 99.

Hagop Mintzuri'yle Armıdan'dan İstanbul'a

Hagop Mintzuri, 1886 yılında Erzincan'da Armıdan köyünde doğmuş. Eğin (yeni adı Kemaliye) ilçesine yakın bir köy olan Armıdan (yeni adı Armutlu) Türk, Kürt ve Kızılbaş köylerinin ortasındadır. Bu çok kültürlü ortam Mintzuri'nin öykülerine de damgasını vurur. Kahramanları sadece Ermeni köylülerinden ibaret değildir; Kürtler, Türkler, Kızılbaşlar da öykülerinde sürekli olarak öne çıkar. Mintzuri'nin öyküleri büyük ölçüde kendi yaşamından çıkmıştır ve kahramanları gerçek hayattan alınmıştır. Ermeniler'in Türkler ve Kürtlerle iç içe ve "barış içinde" yaşadığı günlerdir. ...

Ermeni edebiyatı Türkiye'de yeterince tanınmıyor. Türkler sadece Ermeni edebiyatını değil, yüzyıllar boyunca iç içe yaşadığı bu halkın kendisini de artık yeterince tanımıyor. Mintzuri'nin iki kitabı – aynı ekolün devamı olan "Gâvur Mahallesi" ve "Söyle Margos Nerelesen?" gibi– Ermeniler'i Türkler'e tanıtmak bakımından da iyi örnekler. İsteyen, bu kitapları "Ermeni kültür ansiklopedisi" gözüyle de okuyabilir.

Osman Köker, Yazın, Haziran 1996, Sayı 71.

Ah Armıdan, oy Fırat, hey İstanbul!..

... Hagop Mintzuri, bir otodidakt. Ne biliyorduyorsa, okul eğitimi görmeden öğrendi. Öykülerinin genelinden çıkan ilk sonuçlardan biri şudur: Bir Anadolu insanı olarak, sadece Ermeni cemaatine ait değildi. Türkler'in, Kürtler'in, Aleviler'in, Şafiler'in içindeydi. Dolayısıyla, anlattıklarının bu mozaik açısından belgesel değeri vardır. Öte yandan, İstanbul'u da örneğin Halit Ziya ya da Hüseyin Rahmi'den farklı yazmıştır. Öykülerinde halayık, saka, hamal, hamurkar, süpürgeci, ciğerci, fırıncı gibi mesleklerden insanlar, sadece ayrıntı veya çeşni olarak yer almaz. Anadolu insanında olduğu gibi, büyük kentteki "alt tabaka" bireyinin de ayrıntılarına iner. ...

Hüseyin Şimşek, Demokrasi, 16 Haziran 1996.

Öykülerin İzinde, Öykücülerin Evreninden Notlar

... *Armudan*'a kapı açıp, onun söz ve renk dünyasına girdiğinizde... ardından ne çıkabileceğinin coşkusunu yaşıyorsunuz. “Şaşırtıcı”, “ilginç”, “harika”, “çok güzel”!.. Yazınsal bir ürünü değerlendirirken bu tür sözlerin çok fazla... bir anlam taşımadığını bilirim. *Mıntzuri*'nin öykü evreni bu duyguları yaşatsa da; daha birçok düşüncenin uçlandığı kıyıları getirdi beni.

Anadolu coğrafyasını renklendiren *çokkültürlülüğün* izleri nasıl silinip yok ediliyor... Sanırım, bu yok edilişin önünü alabilecek tek şey: edebiyat. Onunla getirilen, oluşturulan, sunulan tanıklık asla silinip yok edilemiyor.

İşte *Mıntzuri*'nin öyküleri de böylesi bir tanıklığı içeriyor. ...

Armudan'la öykücülüğümüze gelenlere dönüp bakmamız, onun öykü evreni ile kucaklaşmamız için *Mıntzuri*'yi okumak gerekiyor.

Feridun Andaç, Varlık, Ağustos 1996, Sayı 51.

Komşularımız

Son günlerde **Hagop Mıntzuri**'nin iki kitabını okudum. Birincisi “*İstanbul Anıları (1897-1940)*”, ikincisi “*Armudan/Fırat'ın Öte Yanı*”. Birincisi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan, ikincisi ise Aras Yayınları'ndan yayımlandı. ...

Halklar arasında yeni duvarların örüldüğü günümüzde, *Mıntzuri*, **Cengiz Bektaş**'ın “*komşularını*” araması gibi:

Agopi taşındı. / Koço gurbette kaldı. / Salepçi geçen yıl öldü. / Bozacı neden hâlâ geçiyor kış gecesinde? / İlk lakerdayı yapmıyor artık Jak. / Tenekeci Simon şimdi çöpçü. / Dişçi Onnik zor yürüyor karısının kolunda. / Söyleşiler. / Yakınma. (*Dışların İçi*, Sf. 22, Cem Yay.)

İçimize sımsıcak barışçı, dostluk duyguları yayıyor. Şiirimsi bir anlatımı var *Mıntzuri*'nin. Hagop *Mıntzuri*, bu toprağın yetiştirdiği bir insanımız. Hepimizin dostu.

Dursun Kırbaş, “Arada Bir”, Cumhuriyet, 19 Ağustos 1996.

Fırat'ın Kaşı, Bayırı, Gabanı ve İnsanları

... Üzerinde duracağımız Hagop Mintzuri'nin (1886-1978) *Armıdan Fırat'ın Öte Yanı* başlıklı kitabındaki öyküler. ...

Amacımız bu öykülerin yazınsal değerini irdelemek değildir. Bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz nokta, bu öykülerin yörenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının anlaşılmasına son derecede önemli bir katkıda bulunması ve bu konuda oldukça zengin malzeme vermiş olmasıdır.

Zeki Arıkan, Toplumsal Tarih, Şubat 1997, Sayı 38.

Ey Yazar, Anlat Bana!..

Hagop Mintzuri, Armıdan Köyü'nün öbür insanlarıyla birlikte, kendisi asıl başkışı. Görgü tanığı. Nelerin görgü tanıklığını yapıyor? Her şeyin. O anlatıyor; biz Fırat'ın sağ ve sol kıyı yörelerindeki insanlarımızı (o hep unuttuğumuz, bilmediğimiz, hiç tanımadığımız insanlarımızı) onları ayakta tutan azınlık ya da çoğunlukla ortaklaşa yanlarını; geçmişlerini ve güncellikleri ile tüm yaşantılarını, gelenek ve göreneklerini bir bir öğreniyoruz, öğrenip tanıyoruz, bilgileniyoruz.

Tarık Dursun K., Yeni Yüzyıl, 1 Nisan 1997.

'Farklı' ama 'ayrı olmayan' insanların öyküsü

Hagop Mintzuri'nin *İstanbul Anıları: 1897-1940* adlı kitabı Osmanlı coğrafyasının "farklı" ama "ayrı olmayan" insanların öyküsünü anlatıyor. Mintzuri yüz yıla yaklaşan ömrünün ilk yarısında yaşadıklarını anlatıyor bir Anadolu insanı duyarlılığıyla. Onun dünyasında fırıncı, kahveci, süpürgeci, demirci, ciğerci, arabacı takımından insanlar var. Mintzuri'yi ilgilendiren insanların "insan" olma yönü; dinleri, dilleri... gibi birbirinden ayıran özellikleri değil. Mintzuri yaşadıklarını anlatırken yalın bir yansızlıkla, müslüman-gayrimüslim, Türk-Ermeni, Yahudi-Rum doğal çelişkilerine saplanmadan, birbirleriyle "et" ve "tınak" gibi yapışmış sı-

radan insanları, sıradan olayları konu edinmiş: sıradan insanların o “saf” hayatları alabildiğince sinmiş kitabının köşesine.

Hamdi Akyol, Matbuat, Mayıs 1997, Sayı 24.

Ezilenlerin Ermenice Sesi

Mıntzuri “rejyonalist” bir edebiyat yaptığını söyler. Bölgesel toplumsallaşmayı savunan öğretiyi karşılayan kavramın edebiyat paralelindeki tanımı “kendini belli bir bölge ile sınırlayan, konularını o bölgeden seçen edebiyat” olarak yapılabilir. Mıntzuri ise doğduğu, belli dönemler yaşamını sürdürdüğü bölgeyi, Erzincan ve çevresini seçmiştir. ...

Onun öykülerine sanayileşme ve şehirleşme ile hayat alanı iyice daralan, giderek çoğu yok olan kırsal geleneklerin, duyarlıkların, davranış ve ruh hallerinin, hatta söyleyiş biçimlerinin günlükleri olarak da bakılabilir. ...

Kendisi yeteri kadar yazamadığına inansa da yazdıkları baş yapıt niteliğinde eserlerdir. O “bir elbiseyi dört, beş, altı yıl giyen; kal-dırımların kalabalıklarında herkes gibi yürüyen, fakat hiç kimsenin tanımadığı; vapur veya trende ikinci sınıfla giden; her sabah tıraş olmayan, fakir semtlerde yaşayan, her türlü tasarrufu yapan, pek azının kişisel uğraşları olan” bizleri samimi ve sevgi dolu bir emekle, umutla anlatmış, yüreği ve bilinci bizden hiç ayrı düşmemiş bir yazardır.

Cafer Yıldırım, İnsancıl, Şubat 1998.

Yıldız Güncesi 22 Ocak Perşembe

... Mıntzuri’nin öyküleri, gülümseyen bir yüzün gezinmesine benziyor. Bu gülümseme hayatın zenginliğinden çıkıyor. İşte bu nokta, Mıntzuri’nin öykülerinin insana katkısı. ...

Mıntzuri’nin öyküleri, haritada yerini bulamayacağımız köylerde geçiyor. Ama o insan, İstanbul’da, Atina’da, Paris’te, Kudüs’te, Sidney’de, Tokyo’da, Florida’da yaşıyor. Dünyanın her yerinde.

Hep sorulur, yerelden evrensele nasıl gidilir. *Armıdan, Fırat'ın Öte Yanı*'nı okuyun, yerelden evrensele nasıl gidildiğini görürsünüz. ... Mıntzuri, bir milletin, bir ırkın yazarı değil, insanın yazarı, insanlığın yazarı.

Cengiz Gündoğdu, İnsancıl, Mart 1998.

Türkülerin Memleketi

Ezgilerin yer aidiyeti kadar etnik aidiyetleri de çeşitlilik gösteriyor. Anadolu müziği de İstanbul müziği gibi, değişik etnik kökenden insanların ortak üretimine dayanmaktadır. Eğin'in Armıdan (bugün Armutlu) köyünden Hagop Mıntzuri'nin **"Armıdan-Fırat'ın Öte Yanı"** adlı hikaye kitabında yer alan ve yüzyıl başlarında Fırat'ın üstündeki yamaçlarda düzenlenmiş olan bir şöleni anlatan satırlar, bu *'cümbüş'*ün renkliliğini ortaya koyuyor: **"Kısa entarili Gabanlı sazendeler sazlarına vurdular. Tef çalanlar onlara eşlik etti. Şarkı söyleyenler seslerini koyverdi. Ermenice mi dersin, Türkçe mi dersin, Kürtçe mi dersin? Urfa ezgileri, Harput ezgileri, Eğin ezgileri mi dersin?"**

Tahir Abacı, Radikal iki, 3 Ocak 1999.

Agop Mıntzuri'nin "İstanbul Anıları" Fotoğraflarla İstanbul

Mıntzuri etnik kimliğiyle yazıyor ama kesinlikle azınlık edebiyatı yapmıyor. Onun etnik kimliğinden çok Anadolu kimliği önde. "Bizler" demekle sadece Ermeniler'i kastetmiyor çünkü Ermeni olmak tek başına bir şey ifade etmiyor Mıntzuri için. Ermeniler'in arasında sarrafı var, ekmekçisi var, köylüsü var veya amira sınıfından olanlar var; o "bizler" derken büyük şehirlerde olsun, taşrada olsun, Anadolu'nun yoksul ve sıradan insanlarını kastediyor. Onun dünyasında saraylılar, kuyumcular, amiralar yok. Anlatılanlar hangi etnik kökenden olursa olsun Anadolu'nun halkıdır, yani "ikinci sınıf kompartımanlarda yolculuk eden insanlar". Kendi deyişiyle

eğer üçüncü sınıfı olsaydı orada yolculuk edecek insanlar. Onun dili kuyumcu Sarkis'den çok Kahveci Musa Çavuş'a, Ciğerci Arnavut'a veya Süpürgeci Yusuf'a daha yakın.

Bülent Topbaş, Cumhuriyet Kitap, 1 Nisan 1999.

Yeniden Armıdan

Bir gün bütün dağlar, taşlar dile gelecek, çünkü başka çareleri kalmayacak. Üzerlerine birikenleri birden silkecek, “sizin hatırlamak istemediklerinizi biz hiç istemiyoruz” diyecekler. İnatla üstümüze almadıklarımız, toplumca kocaman delikli bir elek hafızalarımızla, bir de bundan belli belirsiz gururlanışımızla, taşları dile getirecek. Son yirmi yılda Türkiye’de anı ve biyografi yapıtlarının revaçta olmasında ‘hatırlamama inadı’nın etkisi büyük. ...Hagop Mintzuri bin sekiz yüzlerin Anadolu’sunu, sadece o anlattığı için tanıma şansına sahip olduğumuz Erzincan, Armıdan’ın belleğini bugüne taşıyor.

Gül Dirican, Milliyet, 7 Mart 2000.

Atina Tuzun Var mı?

Çok renkli Anadolu kültürünün artık yok olmuş bir bölümünün hikâyecisi o. Doğup büyüdüğü Erzincan’ın Armıdan köyünün insanlarını anlatıyor hikâyelerinde. Ama ‘o güzel insanlar o güzel atlara binip gittiler’ artık.

İhsan Yılmaz, Hürriyet, 11 Mart 2000.

Köylülerin Dünyası

Mintzuri’nin bu kitaplarından ancak “Atina, Tuzun Var mı?” adlı kitabını okuyabildim. Bir yazarın bir kitabından yola çıkarak bir yargıya varmanın yanlışlığını biliyorum. Ama “Atina, Tuzun Var mı?”yı okuduktan sonra, Hagop Mintzuri’nin Ermeni edebiyatının en önemli isimlerinden biri olduğunu söyleyebiliyorum, hem de büyük bir gönül rahatlığıyla. ...

İnsanların ilişkilerine yönelik gözlemleri bununla bitmiyor Mmtzuri'nin. Kürtlerin, Rumların, Ermenilerin, Türklerin giyiminden yemeklerine kadar her şeyleriyle ilgili ayrıntılar veriyor. Bu anlamıyla yüz yıl önce Erzincan'ın köylerindeki yaşam hakkında bilinmesi gereken ya da yaşanmış hemen her şey öyküleştirilmiş denilebilir.

Vecdi Erbay, Bakış, 19 Mart 2000.

Mıntzuri'nin Erzincan'ından Bugüne

Hagop'un yüreği Armıdan'da kalmıştı. Bu nedenle, en güzel öykülerini, birer belgesel tadında Armıdan ve çevresi üzerine yazdı. Erzincan'ın 1800'lü yılların sonundaki köy yaşamını anlatan öyküleri, o bölgenin tarihine ışık tutacak ayrıntılarla doluydu. Hagop Mıntzuri'nin eserlerini Aras Yayıncılık Türkçe'ye kazandırıyor. "*Armıdan*" kitabının ardından, yine Erzincan ve yöresinin köylerini anlatan "*Atina Tuzun Var mı?*" kitabı da geçen günlerde Aras Yayıncılık tarafından basıldı.

Güneşli, pırıl pırıl bir bahar gününde Erzincan'dan Erzurum'a yolculuk yaptım. Yanımda Erzincan Geçitli arkadaşlar vardı. Fırat'ın dağları delerek açtığı vadiden yaptığımız yolculuk boyunca, Mıntzuri'nin Erzincan'ı aklımdan çıkmadı. Vadi boyuna serpilmiş köylerin çoğunluğu, eski Ermeni köyleriydi. Şimdi yörede tek Ermeni bile kalmamıştı. Sanırım Mıntzuri de daha bu yöreye gelmemişti, gelememişti. Ama yüreğinin buralarda kaldığını öykülerinden öğrenmek mümkündü.

Oral Çalışlar, "Sıfır Noktası", Cumhuriyet, 20 Mayıs 2000.

DİZİN

- Abuşda 32
Abuşdalılar 73
Acem 56
Adıgüzel 64, 65
Adig 71
Ago 14, 121
Ağa 11, 12, 16, 36
Ağa emmi 30, 32-34, 36
Ağagil 73
Ağıldere 63, 64
ağpar 21, 22
Ağvor 11, 12, 16
Ahmed ağa 63, 64
Ahmed efendi 105-109
Alamonik 25
Alamonikliler 26
Ali 76
Ali efendi 63-65
Ali [Gül] 77
Alikgo 57
Aliksan 19-21
Alişar 57
Allah 27, 28, 31, 33, 34,
36, 38, 76, 81, 82, 84,
88, 96, 109, 119, 128
Annug hatun 82, 83
Anşa teyze 109
Antaram (hatun) 14, 91
Araga 78
Arapkir(li) 106, 115
Ardag 107
Areki 127
Arhan 35, 108
Armıdan 69
Armıdan [Aşağı/Yukarı]
89, 108
Armıdan'lar 63, 67, 108
Armıdanlı(lar) 73, 109
Aro 117
Arpig 11-17
Asarcık 114
Asdur ağa 35
Asdvadzadzin 113
Ataman beg 50
Avara 93
Avaz 100
Avaz vadisi 124
Aved 123
Avedis (ağa/emmi) 20, 33
Aylayan Avedis ağa 33
Azbıderler 114
Babi 54, 103
baclımac 101
bağat 128, 129
Bağdad 52, 57
Bahadunlu (gelin) 71
"Bako di Diyabe" 57
Barsam (ağa) 107
Bayig 71
Bayram 76
Bedo 115
Bedros 34, 37
Bego 11, 12, 15, 16, 33-35,
123
Behre Beli 90
bişi 20-23
bodig 73
Boğos [Der] 89
Boğos baba 33, 34
cımur 69
Cırakaluyts 123
Cogi Baba 72, 90
Cordyan Vartan ağa 33
Ç. 49
Çaltu 115
Çato ağa 49
Çaykara [Aşağı/Yukarı] 63,
64, 76, 77
Çerma 18, 22, 108
Çıman 84
Çıra Gedikler 57
Çırgorus 103
Çorancerli Deli Kadir 126
çorbacı 63, 67, 70, 73, 81,
82, 84, 86, 91
çortan 104
Darende(li) 89
Der 34, 89
Dersim 90
Dilo 73
Divrikli 49, 51, 54, 58, 104
Divrikli Misak 49, 54
Diyab beg 50
Diyab (kirve) [Munzurlu]
100-103
Doludere 114
Dujik Baba 90
Dumanlı 57, 58
Dumanlılı Temir ağa 54
Dursun efendi [Mekertme-
li] 125-133
Dzinunt 117, 121, 123
Dzovig 84, 86
Eğın(li) 71, 79, 107, 112,
115, 126, 127
Eğribel 114
Emine 108, 109
Ermeni 51, 63, 88, 89,
107, 132
Ermenice 51, 55, 59, 108
Erzincan 126, 127
Erzurum 105
Eyub ağa 107
Eyüp ağa 105-107, 109
Ezik 83-86
Fırat 79, 84, 88, 90, 100,
127
Gaar 88, 89
Gaban 51, 64, 116
Gabanlar 64
Gacce 101, 104
gağcin 93
Gakgo 92-99
Galo 31, 32
Gangırutlu Şaban ağa 106
Garmir Kır 77
Gasma 32
gelinlik tutmak 36, 118
Gemhu [Kürt] 88

- Gercanis 54
 Gıdığ 71
 Gıdığ [Keregeli] 126
 Giresun 110
 gizlencelik 123
 Goco (beg/bey) [Gulanlı] 131-133
 Gocug ayı 93
 Goncidere 113
 Gosda 59
 Gosdıgalı 108
 Gozig 30, 32-38
 “Göklerdeki Babamız” 102
 Gulan 133
 Gulanlı Goco beg 131
 Gulanlı İsmail ağa 123
 Gül Ali 77
 Gülüm 77
 Güni 57
 Gürün 106
 Ğarabudah 108
 ğhab 75
 Ghude 58, 59
 Ğımlı 73
 Ğına (hatun) 87, 89
 Ğine 92, 93, 96
 Hacce 108
 Hacı ağa [Hanbakların] 116
 Hacı beg [Hayranyan] 51
 Hacı Nerses (ağa) 18, 19, 21-23
 Haç 129
 Haço [Kara] 71, 89
 Haço beg 35
 Haçug [Gıldırığ] 88
 hağortutyun 25, 26, 28
 Hami 52, 90
 Hamid beg 52
 Hanbak 37, 116
 harmunk 129
 Harput 51
 “Harput Ağzı” 57
 harsig 11-17, 108, 118, 121
 Has 45-48
 Hasanova 90
 Haşman 35
 Hatun nene 118, 120-122, 124
 Haydar ağa 54, 57, 59, 60
 Hayranyan Hacı beg 51
 Hazarik 106
 Heğnug 117-122, 124
 Hesso 87-91
 “Hınıs Ağzı” 57
 Horan çeşmesi 13
 horyat 69, 73, 123
 Hovhannes efendi 51
 Humar 117, 122-124
 Husig 24-26, 28, 29
 Huta 20
 Hüseyin ağa [Karabudaklı] 75
 Iliç köprüsü 127
 Iliç (lı) 91
 İncil 27-29, 89
 inkârinad 123
 İsmail ağa [Gulanlı] 123
 İsmig 66-73
 İstanbul 121
 jur 117, 118
 Kadıgöl 127
 Kadir [Deli] [Çorancerli] 126
 Kale 81
 Kalkancı 57
 Kaller 108
 kalug 121
 Kar bağları 35
 Kara Baba ziyareti 72, 90
 Kara Gaban ziyareti 72
 Karabudak (çayı) 61, 88, 90, 103
 Karabudak mağaralar. 89
 Karabudaklı Hüseyin ağa 75
 Karadağ 126
 Karahisar 114
 Karakış 93
 Karakütük 52, 114
 Karapuhar 70
 Kaylvank 90
 Kemah 79, 105, 107, 108
 “Kerege” 57
 Keregeli(ler) 123, 126
 kergin 108
 Keşiş Düzü 61, 70
 Kevork ağa 20, 32, 33
 keyvani 86
 Kılıçyan Kevork ağa 32
 Kızılbaş(lar) 54, 61-63, 67, 76, 89, 132
 Kiraz ayı 93
 Koç ayı 93
 Koçgiri [Eski] 57
 Kohar 37, 40-44
 Kokor 11, 15, 16
 Kolos [Bedrosların] 37
 Koncidere 131
 Korkop 105, 108
 Kozmuğ 73
 köruk otu 87, 88, 101
 Kuruçay(lı) 106, 107, 115, 125, 132, 133
 Kutu Deresi 90
 Kuzin 57
 Kuzucan 90
 Kürt(ler) 37, 49, 51-53, 55, 56, 59, 70, 78, 83, 88, 89, 91, 96, 101, 132
 Kürt Gemhu 88
 laçag 35, 89, 118, 120
 Lao, çav veke... 91
 Laz 130
 Levon 107, 115
 lir 70, 73, 81
 Lusavorya... 123
 Mağso (kirve) 78-86
 Mak vadileri 56
 Malatya 80
 malez 33
 Manug (ağa/çorbacı) 31-33, 35-38, 67, 70
 manusa 89, 106
 Marekli 103

Markar dede 11	Parunag ağa [İlçlı] 91	Tatos kirve 101
Maro hala 121	<i>pemgi</i> 19	Teğçur 13
Masurtzor 42	Penga 32, 42	Teğut 32
Mati 90	perhiz 117	Temir ağa [Dumanlılı] 54-58
Meclisi İdare 126, 133	Pertik nene 33	Tepta 89
Melek 62-65	<i>pîvaz</i> 87, 91	tırtır 124
Melik 108	Pisig çelebi 120	Tışhu 14, 108
Mercan Bacı 90	<i>plit</i> 33, 119	Topal [Simalı] 126
Mekertme(li) 56, 125, 128, 133	Polat 35	Toro 12, 16, 118-120, 122-124
Mezgep (yokuşu/dağları) 103, 106	Polomerli 56	Toros 45-48
Mıgırç (amca) 14, 39-44, 108	Pornak ağa/çorbacı/kirva 91	Tuzözü 79
Mıstıkgil 73	Poşa 68	Türk 56, 106, 107, 132
Mışagnots 26-28	Romanya 103	Türkçe 107, 108
Mikayel (dayı) 38, 101	Sahag çorbacı 73	Uhdik [Aşağı/Yukarı] 106, 109
Misak [Divrikli] 51-60	Salori 128	Uranik dağları 90
Molla [Darendeli] 89	Sarı Çiçek 115	Uretzor 102
<i>morkur</i> 108	Sero 14, 123	Urfa 50, 51
Munzur 57, 90, 103	Serug 39, 40, 43, 44	“Urfa” 50, 57
Munzurlu Diyab 100-102	Silo(gil) 73, 87-89, 91	<i>Usdi gukas...</i> 38
Naldöken 105	Silir köyü 128	
Nano [Doğanların] 42	Silirli Ömer beg 130	Ümig 73
Naro 101, 121	Simalı Topal 126	
Naro hala 121	Soğig nene 11, 14	Vahan 115
Nerses (ağa) [Hacı] 18, 19, 21-23	Sosek 100	<i>vala</i> 81, 83, 95
Nışan (ağa/enişte) 31, 33-38	Sultan 66-74	Vartabedian 51
Nordunlu (hatun) 75-77	Suren efendi 51, 53, 54	Vartan 19-23
Noyem 24	Surp Kevork 13	Vartan ağa [Cordyan] 33
Noyig 42	Surp Sarkis 81, 119	Vartanuş 53, 54
Nuh beg 49-52, 57, 58		Vartavar (bayramı) 13, 16, 113
Nur nene 117-120, 122, 124	Şaban ağa [Gangirutlu] 106	Vartavar dağı 13
	Şabo 58-60	Vurgun Deresi 103
	Şafaklı katırcılar 114	
	şahna 79, 128-130	Yek, didu... 82
	Şam 107	Yelbak 35, 108
	Şıhar-Çay 81	Yergan 40-44
	Şoğig 117-122	Yukarı köylü 34, 36
	Şuk 127	
	Şuşig 117-119	
Ömer beg [Silirli] 130-133		
	tabağa (para) bırakmak 88	Zakar kirve 103
Pahtiyar 90	Tamar hatun 103, 104	Zemheri 93
Pakariçli hatun 103	Tamdere 110, 111	Zinzınut(lu) 76, 90
Pangaltı Hamamı 56	Tamzara 114	Zimara(lı) 32, 37, 115
Pargentan 18	Tarkıloh 90, 104	Zoti bağları 35
Parditsor 31	Tarkılohlı (hatun) 75-77	

İçindekiler

Hagop Mintzuri	7
Hagop Mintzuri'nin Edebiyatı	8
Gelin	11
Küs	18
Husig	24
Gozig	30
Çıplak Ayaklı Mıgırç	39
Ekmek İster Gibi	45
Divrikli Misak	49
Adıgüzel	61
Karga Burnu Çarık	66
“Çimniin Mi Gız?”	75
Mağso	78
“Elma Gibi Pîvazı Yemez Ki, Ehooo...”	87
Açlık	92
Munzurlu Diwab	100
Eyüp Ağa	105
Eğimli Yeznig Efendi	110
Nur Nene ve Çocuklar	117
Dursun Efendi	125
Açıklamalar	134
Yer Adları	139
Yöre Adları (Sözcük Anlamları)	141
Mintzuri Kendini Anlatıyor... ..	142
Mintzuri ve Edebiyatı Üzerine Türkçe Basından Seçmeler	144
Dizin	152

Türkçe Yayınladıklarımız

Gâvur Mahallesi

Mıgırdiç Margosyan

Öykü, 104 sayfa, 9. baskı Mayıs 2002

Söyle Margos Nerelisen?

Mıgırdiç Margosyan

Öykü, 112 sayfa, 6. baskı Ağustos 2000

Biletimiz İstanbul'a Kesildi

Mıgırdiç Margosyan

Öykü, 112 sayfa, 4. baskı Kasım 1999

Seferberlik

Türküleriyle Büyüdüm

Kirkor Ceyhan

Öykü, 124 sayfa, 2. baskı Ekim 1998

Atını Nalladı Felek

Düştü Peşimize

Kirkor Ceyhan

Öykü, 152 sayfa, 2. baskı Mayıs 2000

Armıdan

Fırat'ın Öte Yanı

Hagop Mintzuri

Ermenice'den çev. Silva Kuyumcuyan

Öykü, 140 sayfa, 2. baskı Eylül 1998

Atina Tuzun Var Mı?

Hagop Mintzuri

Ermenice'den çev. Silva Kuyumcuyan

Öykü, 160 sayfa, 2. baskı Haziran 2000

Güvercinim
Harput'ta Kaldı

Hamasdeğ
Ermenice'den çev. Sarkis Seropyan
Öykü, 136 sayfa, 2. baskı Aralık 1998

Memleketini
Özleyen Yengeç

Yervant Gobelyan
Ermenice'den çev. Hagop Gobelyan
Öykü, 112 sayfa, 2. baskı Ekim 2000

Yaşamı Beklerken

Antan Özer
Ermenice'den çev. Klemans Çelik
Öykü, 104 sayfa, Ekim 1997

Babil'den
Sonra Yaşayacağız

Ara Güler
Ermenice'den çev. Sirvart Malhasyan
Öykü, 128 sayfa, 2. baskı Mayıs 2000

Balkan Savaşı

Aram Andonyan
Ermenice'den çev. Zaven Biberyan
Tarih, 528 sayfa, 2. baskı Ekim 2002

Babam Aşkale'ye Gitmedi

Zaven Biberyan
Ermenice'den çev. Sirvart Malhasyan
Roman, 416 sayfa, 3. baskı Ekim 2000

Yalnızlar

Zaven Biberyan
Roman, 208 sayfa, Mayıs 2000

Mitolojik Ermeni Tarihi

Keğam Kerovpyan
Ermenice'den çev. Sarkis Seropyan
İnceleme/derleme, 112 sayfa, Kasım 2000

Özgürlük İki Adım
Ötede Değil

Aram Pehlivanyan
Yaşam-şiir, 128 sayfa, Ekim 1999

Balıkçı Sevdası

Yervant Sırmakeşhanlıyan
Ermenice'den çev. Ani Baronyan
Öykü, 88 sayfa, Kasım 2000

Kum Saatinde Kumkapı

Jaklin Çelik
Öykü, 112 sayfa, Ağustos 2000

Yoldaş Pançuni

Yervant Odyan

Ermenice'den çev. Sirvart Malhasyan
Mizahi roman, 152 sayfa, Kasım 2000

Konuş Halil Bey Konuş

Raffi Kebabcıyan

Öykü, 136 sayfa, Kasım 2000

Ödlekler Cesurdur

William Saroyan

İngilizce'den çev. Ohannes Kılıçdağı
Öykü, 136 sayfa, Şubat 2001

Paris-Fresno Güncesi

William Saroyan

Ölüm Dirim ve Aya Kaçış

İngilizce'den çev. Beril Eyüboğlu
Günce, 144 sayfa, Eylül 2001

Ermeniler ve Modernite

Boğos Levon Zekiyan

İngilizce'den çev. Altuğ Yılmaz
İnceleme, 144 sayfa, Kasım 2001

Osmanlı Meclisinde

Krikor Zohrab

Bir Ermeni Mebus:

Ermenice'den çev. Dr. Hermon Araks

Krikor Zohrab/Öyküler

Öykü, 200 sayfa, Aralık 2001

Azınlıkyan

Aret Gıcır

Çizgi-öykü, 104 sayfa, Kasım 2001

Karakutu

Ohan

Karikatür, 160 sayfa, Kasım 2001

İçimizdeki Kara Delik

Oşin Çilingir

Deneme, 296 sayfa, Mart 2002

Yitik Evin Vârisleri

Vahan Totovents

Ermenice'den çev. Najda Demircioğlu
Anı-roman, 172 sayfa, Temmuz 2002

Զափանտը Զիրվէ Զափըլարը

Kapandı Kirve Kapıları

Գոցուեցան Կնքահայրերու Դռները

Doors of Godfathers are Closed

պատմուածք, թրքերէն

short stories, Turkish

(«Կապոյտ Լոյս» անուն Հայերէն գիրքէն մասնակի
թարգմանութիւն)

(partial translation of the Armenian book
“Gabouyd Louys”)

գրող՝

author

Յակոբ Մնճուրի (Տէմիրճեան)

Hagop Mentzouri (Demirdjian)

թարգմանող՝

translator

Նուրհան Պիւլիք Գիւրքճեան

Nourhan Beuyeuk Keurkdjian

Բ. տպագրութիւն Հոկտեմբեր 2001. Ստանպուլ

2nd edition October 2001, İstanbul

Yukarı Armıdan'dan Der Boğos'u getirdiler. Üzerindeki Kürt entarisi, belindeki kuşağı ve kısa saltasıyla Ermeni papazından çok bir Kızılbaş dedesini, Kürt seyidini andırıyordu. Hesso'yu oturttular, başına İncil okudu, haçıyla suyu kutsayıp şefaatt diledi. Silo, Gına, Gaar, sıra mağaralarda ne kadar çocuk, kadın, erkek varsa, Silo'nun hasta veya ayağı kırık olduğu için mağarada kalan birkaç keçisi dahi, hepsi ayağa kalktılar, sanki kendileri hastaymış gibi huşuyla dinlediler. Haçla kutsanan suyu Hesso'ya içirdiler, İncil'i, haçı öptürdüler, kendileri de öptüler.

Zinzınut'ta Mercan Bacı vardı. Karabudak kıyılarında, ta Hami'deki kızıl tuz ocaklarına kadar beş altı köyü vardı ki, ona bir aziz gibi taparlardı. Ruhun beden değiştirdiğine inanırlardı. Ölüm onlar için bir son değildi. Mercan Bacı ölümün bir aşama, değişimin başlangıcı olduğu fikrini yayardı. Belindeki kuşaktan üç çift tel gönderdi, hastanın boynuna bağladılar.

Dersim'in Ovacık'ından içeride, Behre Beli geçidinin devamında, Kuzucan yönünde uzanan Munzur dağlarında, Kutu Deresi'ne bakan bir tepenin üstünde Dujik Baba'nın mezarı vardır. Kutsal bir kilimle kaplıdır mezar. Eğer sonbahar rüzgârı mezarın üzerindeki kilimi hareket ettirir de üç kere havalandırır indirirse, bu iyiye alamet sayılır, soygun ve talan tehlikesinin olmadığına hükmedilir. Mezardan toprak aldılar, kilimin tellerinden getirip hastanın dudaklarına, vücuduna sürdüler.

ISBN 975-7265-42-X

9 789757 265429

